

Hrišćanstvo

K. S. Luis

SADRŽAJ

PREDGOVOR

Knjiga prva: Dobro i zlo kao ključ za razumevanje sveta

1. ZAKON LJUDSKE PRIRODE
2. NEKI PRIGOVORI
3. STVARNOST ZAKONA
4. ŠTA SE NALAZI U POZADINI ZAKONA
5. UZROK NAŠE NELAGODNOSTI

Knjiga druga: Šta hrišćani veruju

1. SUPROTNE PREDSTAVE O BOGU
2. NAJEZDA
3. ZAPANJUJUĆA MOGUĆNOST IZBORA
4. SAVRŠENI POKAJNIK
5. PRAKTIČAN ZAKLJUČAK

Knjiga treća: Hrišćansko ponašanje

1. TRI PODRUČJA MORALA
2. GLAVNE VRLINE
3. DRUŠTVENI MORAL
4. MORAL I PSIHOANALIZA
5. MORAL U POLNIM ODNOSIMA
6. BIBLIJSKI BRAK
7. OPRAŠTANJE
8. VELIKI GREH
9. MILOSRĐE
10. NADA
11. VERA – 1
12. VERA – 2

Knjiga četvrta: S one strane ličnosti ili prvi korici u doktrini o

Trojstvu

1. STVARANJE I RAĐANJE
2. BOG - TRI OSOBE
3. VREME I IZVAN VREMENA
4. DOBRA ZARAZA
5. SVOJEGLAVI OLOVNI VOJNICI
6. DVE BELEŠKE
7. HAJDE DA SE PRETVARAMO
8. DA LI JE RELIGIJA TEŠKA ILI LAKA
9. IZRAČUNAVANJE CENE
10. ZGODNI LJUDI ILI NOVI ČOVEK
11. NOVI ČOVEK

K. S. Luis

PREDGOVOR

Sadržaj ove knjige objavljen je na radiju, a potom i štampan u tri podeljene celine pod naslovom: Razlozi za hrišćanstvo (1943), Hrišćansko ponašanje (1943) i S onu stranu ličnosti (1945). U štampanom izdanju dodao sam nešto onome što sam govorio preko radija, ali tekst je uglavnom ostao isti. Po mom mišljenju, razgovor na radiju trebao bi da bude u što većoj meri nalik na pravi razgovor, nikako pak ne bi smeo da bude glasno čitanje eseja. Zbog toga sam se u svojim razgovorima koristio svim skraćenicama i kolokvijalizmima koje u govoru redovno koristim. U štampanoj verziji napravio sam isto. Gde god sam u razgovorima naglasio reč koja mi se činila važnom, u štampanom izdanju ta je reč štampana kurzivom. Sada mi se čini da je to bilo pogrešno — jedan neuspeo hibrid između govornog umeća i umeća pisanja. Govornik treba u svrhu naglašavanja da koristi varijacije u govoru zato što se taj medij po svojoj prirodi tome ne protivi. Pisac, međutim, ne bi trebao za to da koristi kurziv, nego mora da ima poseban način isticanja reči koje nose smisao i njega da koristi. U ovom sam izdanju u još većoj meri koristio skraćénice, a većinu kurziva zamenio promenom rečenica. Nadam se da time nisam naškodio popularnom i neusiljenom tonu kojeg sam nameravo sačuvati od početka do kraja. Mestimice sam takođe nešto dodao i izostavio i to onde gde mi se činilo da temu razumem bolje nego pre deset godina ili onde gde su čitaoci izvornog sadržaja krivo shvatili tekst.

Trebalo bi da ovde upozorim čitaoca da mu ja ne nudim pomoć u odabiranju bilo koje hrišćanske denominacije. Od mene nećete saznati treba li postati anglikanac, metodist, prezbiterijanac ili možda rimokatolik. Taj propust je sasvim nameran (čak sam u ovom nizu poredao denominacije po azbučnom redu). Moj položaj u tome nije ni najmanje tajanstven. Ja sam običan laik koji pripada anglikanskoj crkvi, u njoj se ne nalazim ni posebno “visoko” ni posebno “nisko” niti na nikakavom drugom posebnom položaju. Međutim, u ovoj knjizi ja nikog ne želim obratiti na skup kome pripadam. Sve od dana kad sam postao hrišćanin, mislim da je najbolji, a možda i jedini savet, ono verovanje koje je zajedničko svim hrišćanima svih vremena. Na takav me je stav upućivalo više razloga. U prvom redu, pitanja koja razdeljuju hrišćane često uključuju pojedinosti o kojima raspravlja visoka teologija, pa čak i crkvena istorija — time bi se trebali baviti samo vrsni poznavaoči — i niko drugi. Ja se u tim vodama dovoljno ne snalazim i pre bi pomoć meni trebala nego što bih ja mogao drugima da pomognem. Drugo, mislim da moramo priznati da rasprava o takvim

pojednostima uopšte nema za cilj nekoga izvan Crkve dovesti u hrišćansko stado. Sve dotle dok o tome pišemo i razgovaramo, pre ćemo ga odvratiti da uđe u neku hrišćansku zajednicu negoli ga povući za sobom.

O našim razmimoilaženjima ne bi nikako trebalo raspravljati, osim ako su u pitanju oni koji su već poverovali da postoji jedan Bog i da je Isus njegov jedini Sin. Konačno, čini mi se da su se takvim spornim pitanjima bavili mnogo talentiraniji autori braneći ono što Bakstor naziva osnovno hrišćanstvo. Kako je takav pristup kod ranijih pisaca bio vrlo redak, osećao sam izrazitu sklonost upravo prema njemu, pa sam se ozbiljno prihvatio posla. Jedino su to bili moji motivi i bio bih vrlo sretan kad se iz mog ćutanja o nekim spronim tačkama ne bi izvlačili fantastični zaključci.

Na primer, to ćutanje ne mora da znači da sam neopredeljen. Ponekad jesam. Među hrišćanima postoje i takve sporne tačke na koje nemam odgovora. Ima takvih pitanja na koja možda nikad neću moći da odgovorim: kad bih čak i u jednom boljem svetu postavio takva pitanja, možda bih dobio odgovor kakav je tada dobio jedan čovek: “Što se to tebe tiče? Sledi mene”.

Ima i drugih pitanja na koja sam konačno i za svagda našao odgovor, pa ipak o njima ništa ne govorim. Nisam naime želeo izložiti ono što bih nazvao svojom religijom, već objasniti osnovno hrišćanstvo, koje jeste ono što jeste i koje je bilo ono što je bilo, davno prije nego što sam se rodio i bez obzira na to sviđa li mi se ono ili ne.

Neki izvlače neopravdane zaključke iz činjenice što o devici Mariji ne govorim ništa osim što prihvatam da je Hrista rodila devica. Zar nije sasvim jasan razlog zašto tako postupam? Kad bih rekao nešto više, to bi me odmah odvuklo u krajnje diskutabilna područja. Ni jedna kontraverzna tačka među hrišćanima ne zaslužuje toliko pažnje kao ova. Rimokatoličko verovanje o ovome nije povezano samo s neobičnim žarom kojeg nalazimo kod svakog iskrenog vernika, već (a to je sasvim prirodno) i s osobitom, rekao bih, viteškom čašću koja se javlja u čoveku kad je na kocki čast njegove majke ili ljubljene drage. Stoga je vrlo verovatno da ćete jednom rimokatoliku izgledati kao zločinac čak i jeretik, ako se u tom pitanju ne slažete s njim. Nasuprot tome, suprotna protestantska verovanja o tom predmetu povlače sa sobom osećaje koji se nalaze u temeljima monoteističke religije. Radikalnim protestantima čini se da je time ugrožena razlika između Stvoritelja i stvorenja (koliko god ono bilo sveto), i da se ponovno rađa politeizam. Stoga je sasvim razumljivo da ćete im,

ukoliko se ne saglasite s njima, biti jeretik — idolopoklonik ili paganin. Ako ijedna tema može upropastiti knjigu o osnovnom hrišćanstvu — ako bi bilo koja tema bila beskorisna onima koji ne vjeruju da je Sin device Bog — onda je to sigurno ova.

Neobično što iz mog ćutanja o nekim spornim tačkama ne možete zaključiti da li ja njih smatram važnim ili ne. Ovo je, naime, jedna od tih spornih tačaka. Hrišćani se, između ostaloga, oko jednog ne slažu a to je važnost njihovog neslaganja. Kada se dva hrišćanina različitih denominacija počnu prepirati, neće proći dugo vremena i jedan će upitati drugoga da li je to i to stvarno važno, dok će drugi: “Važno? Moj Bože, pa to je od osnovne važnosti.”

Ovo sam rekao da bih razjasnio kakvu sam knjigu zapravo želeo da napišem; ni najmanje nisam želeo sakriti ili izbeći odgovornost za svoja verovanja. Ona nisu tajna, to sam već rekao.

Postojala je opasnost da pod takvo zajedničko hrišćanstvo nenamerno podmetnem ono što je karakteristično za anglikansku crkvu ili (još gore) za mene lično. To sam pokušao izbeći time što sam izvorni rukopis druge knjige poslao četvorici sveštenika i zamolio ih da na nju daju kritički osvrt: anglikancu, metodistu, prezbiterijancu i rimokatoličkom svešteniku. Metodist je primetio da nisam dovoljno pisao o veri, dok je rimokatolički sveštenik rekao da sam otišao predaleko, naglasivši da su nevažne teorije o Otkupljenju. Inače smo se sva petorica u drugome složili. Ostale knjige nisam dao da se ispituju na takav način, jer razlike koje bi se pritom javile, ne bi bile razlike među denominacijama, nego među pojedincima ili filozofskim školama.

Koliko mogu proceniti, kako iz osvrta napisanih o knjizi, tako i iz brojnih pisama koja sam primio, usprkos nekim nedostacima, knjiga je uspela prikazati ono zajedničko, središnje, osnovno hrišćanstvo. Time bi mogla biti od određene koristi pri uklanjanju prigovora da će nam, uklonimo li sporne tačke, ostati tek nejasni i beskrvni H. C. F. (Highest common factor — najviši zajednički činioc). Taj H. C. F. nije samo pozitivan, već i prodoran; odeljen od svih nehrišćanskih verovanja ponorom s kojim se ne mogu usporediti ni najgore podele unutar hrišćanstva. Ako ovom knjigom nisam neposredno pomogao ponovnom ujedinjenju crkava, možda sam uspeo razložiti zašto bismo se trebali sjediniti. Sigurno je da sam od uverenih članova drugih zajednica doživio vrlo malo onog čuvenog “odium theologicum”. U većoj sam meri nailazio kod ljudi na neprijateljstvo i to od onih koji se nalaze na granici, bilo unutar anglikanske crkve, bilo izvan nje — dakle kod onih koji zapravo ne spadaju ni u jednu

zajednicu. To me teši. U svojem središtu, tamo gde prebivaju njena najvernija deca, upravo je onde svaka zajednica najbliža drugim zajednicama, ako već ne po doktrini, a ono po dubini. A to nam pak govori da u središtu svake zajednice postoji nešto ili Neko ko usprkos svim razlikama u verovanju i temperamentu, usprkos sećanju na zajedničke progone, govori istim glasom.

Toliko o mojem izbjegavanju da govorim o doktrini. U trećoj knjizi koja govori o moralu, takođe sam prećutao neke pojedinosti, ali ovog puta je razlog bio drukčiji. Otkako sam u Prvom svetskom ratu služio u pešadiji, ne sviđaju mi se ljudi koji u sigurnosti i udobnosti pozadine, izdaju ohrabrenja za one u prvim redovima. Zato ne volim mnogo da govorim o onim napastima kojima nisam lično izložen.

Pretpostavljam da niko nije kušan baš od svakog greha. Slučajno nisam opsednut kockarskim strastima, ali bez sumnje to zahvaljujem time što nemam neki jaki nagon po kojem su te strasti neumjerenost ili izopačenost. Zbog toga se ne smatram merodavnim davati savete o tome kakvo je kockanje dopušteno a kakvo nije (ako uopće postoji dopušteno kockanje), jer ne tvrdim da znam čak i to. Takođe nisam ništa rekao o kontroli rađanja. Ja nisam žena, nisam čak ni oženjen, a nisam ni svešnik. Takođe smatram da što se tiče bolova, opasnosti i troškova kojih sam lično pošteđen, ne mogu zauzeti čvrsti stav; nemam sveštenu službu koja bi me na to obvezivala.

Mogli bi mi se uputiti daleko opravdaniji prigovori, a dobio sam ih, zbog toga što naziv hrišćanin upotrebljavam za onoga koji prihvata opšte doktrine hrišćanstva. Ljudi me pitaju: “Ko si ti da određuješ ko jeste, a tko nije hrišćanin?” Ili: “Zar ne mogu stotine ljudi koji ne veruju u te doktrine biti daleko bolji hrišćani, mnogo bliže Hristovom Duhu od onih koji u te doktrine veruju?” Ovakav prigovor je u određenom smislu vrlo dobronameran, duhovan i ostavlja vrlo snažan utisak. On je po svemu dobronameran, ali nije koristan. Ne možemo jednostavno bez izvesne opasnosti koristiti jezik naših kritičara. Pokušaću vam to objasniti na primeru jedne druge reči, daleko manje važnoj od reči hrišćanin.

Reč džentlmen je izvorno značila nešto prepoznatljivo, ona je označavala čoveka koji je posedovao grb i nešto zemlje. Kad bi takvog čoveka nazvali džentlmen, to nije bio nikakav kompliment, već se time utvrdila jedna činjenica. Ako bi za nekoga rekli da nije žentlmen, to nije bila uvreda, već obično obaveštenje. Nije bilo protivrečno kazati da je Jovan lažov i džentlment, isto kao što danas nema protivrečnosti u tvrdnji da je Jakov budala i akademski

kipar. Tada je neko primetio, sasvim ispravno, dobronamerno, duhovno i dopadljivo — ali nekorisno: “Ah, zar kod džentlmena nije najvažnije ponašanje? Šta će mu grb i zemlja, ako se ne zna ponašati? Zar nije pravi džentlmen samo onaj koji se ponaša onako kako bi se žentlmen trebao ponašati? Zar nije onda Edvard mnogo istinskiji džentlment od Jovana?” Takvo razmišljanje bilo je u osnovi dobro. Naravno, bolje je biti častan, učtiv, hrabar negoli imati grb i zemlju. Međutim, to nije isto. Čak šta više, to nije ono s čime će se svako složiti. Nazvati nekoga džentlmenom u ovom novom, profinjenom smislu, ne znači dati o njemu obaveštenje, već je to način da ga pohvalimo, a reći da čovek nije džentlmen znači uvrediti ga. Kad neka reč prestane da bude opisni izraz, kad postane sredstvo kojim nekoga ocenjujemo, tada ona više ne izražava činjenicu, već samo odnos govornika prema datom objektu (kad neko za jelo kaže da je dobro, to znači da mu se ono sviđa). Čim je reč džentlmen lišena svog starog, običnog, objektivnog značaja, ona znači samo da nam se čovek kojega smo tako označili sviđa. Prema tome, danas je reč džentlmen potpuno neupotrebljiva. Već i pre smo imali dovoljno izraza koji označuju pohvalu, tako da nije bilo potrebno koristiti još i taj. S druge strane, ako neki istoričar želi taj izraz da upotrebi u njegovom izvornom značenju, ne može to učiniti bez dodatnog objašnjenja, jer on više ne odgovara svojoj svrsi.

Kad bi ljudi počeli pridavati duhovni značaj, kad bi počeli pročišćavati ili, kako se često kaže, produbljivati smisao reči hrišćanin, onda bi taj izraz isto tako vrlo brzo postao neupotrebljiv. U prvom redu, sami hrišćani ga ne bi više mogli primeniti na nikoga. Nije na nama da prosuđujemo ko jeste, a ko nije blizak Hristovom duhu u najdubljem značenju te reči. Ne možemo prozreti ljudsko srce, ne možemo da sudimo — nama je to čak i zabranjeno. Od nas bi bilo odviše drsko tvrditi ko je u ovom pročišćenom smislu hrišćanin, a ko nije. Očito da je reč koju ne možemo primeniti beskorisna. Što se tiče nevernika, oni će, bez dvoumljenja, tu reč koristiti u njenom pročišćenom značenju. Kada je budu izgovarali, njome će izricati samo procenu. Kad nekoga budu nazivali hrišćaninom, to će značiti da misle kako je to dobar čovek. Međutim, taj način upotrebe ove reči neće doprineti bogaćenju jezika, budući da već postoji reč dobar. Zbog toga će reč hrišćanin biti potpuno neprikladna svrsi kojoj je mogla služiti.

Ne smemo, dakle, odstupiti od izvornog, očitog značenja. Naziv hrišćani najpre se spominje u Antiohiji (Dela 11:26) gde su tako nazivali “učenike”, one koji su prihvatili apostolsko učenje. Nema ni najmanjeg znaka da bi se taj naziv ograničavao samo na one kojima je to učenje

koristilo onoliko koliko im je trebalo koristiti. Nema sumnje da je taj pojam zahvaćao i one koji su na neki pročišćeni, produhovljeni, unutarnji način bili puno bliži Hristovom duhu, od onih učenika koji nisu u tolikoj meri ispunili očekivanja. Tu se ne radi ni o kakvoj teologiji, ni o kakvom moralu. Radi se samo o takvom korištenju reči, da svi razumemo o čemu se govori. Kada čovek koji prihvata hrišćansku doktrinu ne živi u skladu s njom, biće jasnije ako kažemo da je on loš hrišćanin, nego li da nije uopće hrišćanin.

Nadam se da nijedan čitalac neće pomisliti da je osnovno hrišćanstvo ponuđeno ovde kao mogući izbor verovanjima postojećih verskih zajednica — kao da bi mogli pre prihvatiti “osnovno” hrišćanstvo nego kongregacionalističku, pravoslavnu ili bilo koju drugu crkvu. Ono je više nalik predvorju iz kojeg se može ući u više soba. Ako mi pođe za rukom da nekoga dovedem u to predvorje, uspeću u svojoj nameri. Medjutim, ognjište, hrana i stolice nalaze se u sobama. U predvorju se čeka, iz njega se može pokušati ući na više vratiju, ali se u njemu ne živi. Zbog toga je i najgora soba (bez obzira koja) bolja od predvorja. Istina je da se nekima može učiniti da već dugo čekaju u predvorju, dok drugi gotovo odmah znaju na koja vrata trebaju pokucati. Ne znam odakle potiče ta razlika, ali siguran sam da Bog nikoga neće ostaviti da čeka, ukoliko ne vidi da je to za njegovo dobro. Kad konačno uđete u svoju sobu, uvidećete da vam je dugo čekanje na neki način koristilo i da je možda zato bilo i potrebno. Medjutim, to vreme morate smatrati samo čekanjem, a ne logorovanjem. Morate se i dalje moliti za svetlo i, naravno, čak u predvorju morate nastojati da se pridržavate pravila koja važe za celu kuću. Pre svega, morate se stalno pitati koja su vrata prava, a ne čija vam se boja ili oblik više sviđa. Jednostavno rečeno, nikada se ne smete zapitati: “Da li mi se sviđa takva vrsta službe?” već: “Da li su ove doktrine istinite? Da li me moja savest na njih upućuje? Zbog čega se ne usuđujem pokucati na ova vrata — da li zbog moje oholosti, posebnih sklonosti, ili zato što mi se uopšte ne sviđa ovaj vratar?” Kada dođete do svoje sobe, budite ljubazni prema onima koji su izabrali druga vrata, kao i prema onima koji još uvijek čekaju u predvorju. Ako su pogrešili, još su im više potrebne vaše molitve. Ako su to vaši neprijatelji, tada vam je naređeno da se molite za njih. To je jedno od onih pravila koja vrede za celu kuću.

Knjiga prva: Dobro i zlo kao ključ za razumevanje sveta

1. ZAKON LJUDSKE PRIRODE

Sigurno je svako od nas čuo kako se ljudi svađaju. Ponekad nam to izgleda smešno, ponekad nam je neugodno; no bez obzira na to, sigurno da možemo naučiti nešto važno iz onoga što se u svađi izgovori. A govore se ovakve stvari: “Kako bi bilo kad bi se prema tebi neko tako poneo?” - “To je moje mesto, ja sam prvi došao!” - “Pusti ga, nije ti se ničim zamerio!” “Zašto bi ti bio prvi?!” - “Daj mi pola narandže, ja sam tebi dao pola moje!” - “Hajde, obećao si!” Svakog dana čujemo ovakve reči, kako od obrazovanih ljudi, tako i od neukih, kako od dece, tako i od odraslih.

Ono što je zaminljivo u vezi takvih primedbi jeste to, da osoba koja ih izgovara ne tvrdi samo da joj se ne dopada ponašanje druge osobe, već se poziva na neki uzor ponašanja kojeg bi trebale poznavati obe strane. Osoba koja je u takvoj svađi napadnuta, vrlo retko izgovara: “Dođavola i taj tvoj uzor.” Gotovo se uvek trudi da dokaže kako njegovo ponašanje nije suprotno tom uzoru ili ako prizna da jeste, tada uvek ima neko posebno opravdanje. Pronalazi se neki poseban razlog, u nekom posebnom slučaju, zbog kojeg onaj ko prvi zauzme mesto mora to mesto prepustiti drugome ili se izgovara da su prilike bile sasvim drugačije kad su prvi put delili narandžu ili se dogodilo nešto neočekivano zbog čega, eto, mora da pogazi obećanje. Čini se, ustvari, da obe strane imaju na umu neku vrstu zakona ili pravila poštene igre ili doličnog ponašanja ili morala, nazovimo to kako hoćemo, oko kojeg su se zaista složili. Da se nisu složili, možda bi se potukli poput životinja, a ne bi se svađali u ljudskom značenju te reči. Svađati se znači pokušati dokazati drugoj strani da nije u pravu. A to ne bi imalo nikakvog smisla, ukoliko ne postoji neki zajednički pojam o tome šta je Pravo a šta Krivo; isto kao fudbaleru prebacivati kako je napravio prekršaj, a da se pre toga nismo dogovorili o fudbalskim pravilima.

Ovaj zakon ili pravilo o Dobru i Zlu nekad se nazivao Zakon prirode. Danas, kad upotrebljavamo pojam *zakoni prirode*, obično mislimo na zakon sile teže, naslednost osobina ili na fizičko-hemijske zakone. Međutim, stari mislioci, nazvavši zakon o Dobru i Zlu,

Zakonom prirode, mislili su, ustvari, na zakon *ljudske* prirode. Pri tom su se vodili mišlju da isto kao što svim telima vlada zakon sile teže, a organizmima biološki zakoni, i stvorenje zvano čovek ima *svoj* zakon - ali sa velikom razlikom što telo ne može izabrati hoće li se potčiniti zakonu sile teže ili neće, dok čovek može odlučiti hoće li poštovati zakon *ljudske* prirode ili će ga prekršiti.

Možemo to i drukčije kazati. Svaki je čovek u jednom trenutku svog života podložan nekolicini zakona, ali ima samo jedan kojeg je slobodan odbaciti. Njegovo telo podložno sili teže kojoj ne može izbeći - ako ostane bez oslonca u vazduhu, pašće na zemlju onako kako pada kamen. Njegov organizam je podložan različitim biološkim zakonima kojima se ne može odupreti, kao ni životinje. To znači da ne može prekršiti one zakone koje deli sa drugim bićima, ali može prekršiti onaj koji je svojstven njegovoj ljudskoj prirodi, zakon koji se ne dila ni sa biljkama, ni sa neživim stvarima. Jedino taj zakon može prekršiti svojom voljom.

Ovaj zakon je nazvan *Zakonom prirode*, jer su ljudi smatrali da ga svaki čovek već po samoj svojoj prirodi poznaje, pa ga niko ne treba o njemu poučavati. Naravno, to ne znači da nema pojedinaca koji nisu svesni postojanja tog zakona u sebi, isto kao što ima takvih koji ne raspoznaju boje ili nemaju sluha. Uzimajući, međutim, ljudsku vrstu kao celinu, zamisao o *ispravnom* ponašanju bila je više nego očigledna. To mišljenje izgleda sasvim pravilno. Kad ne bi bilo tako, onda bi sve što je rečeno, na primer o ratovima, bilo besmisleno. Kakvog bi smisla imalo kazati da je neprijatelj bio u krivu, ukoliko Dobro nije stvarnost koju su nacisti u svom srcu poznavali isto kao i mi, samo se tog Dobra nisu pridržavali?

Da nisu imali pojma o onome što mi podrazumevamo pod Dobrim, ne bismo ih smeli osuđivati zbog njihovih zločina ništa više no što bismo ih mogli optužiti zbog boje njihove kose. To, naravno, ne znači da protiv njih ne bismo trebali nastaviti borbu.

Verovatno će neko prigovoriti da je zamisao o Zakonu prirode ili o opšte priznatom *ispravnom* ponašanju smešna, budući da različite civilizacije drukčije shvataju pojam *Zakon prirode*, jednako kao što se taj pojam menjao tokom vekova.

To, međutim, nije istina. Razlike između moralnih merila kod različitih civilizacija i istorijskih razdoblja postoje, no uvek je među njima bilo više sličnosti nego razlika. Ako proučimo moralno učenje, recimo, starih Egipćana, Vavilonjaca, Hindusa, Kineza, Grka i Rimljana, sigurno ćemo zapaziti veliku međusobnu povezanost, kao i sličnost između njihovog i našeg moralnog učenja. Dokaza za to ima puno, ali za sada ćemo se zadovoljiti

pozivom čitaocu da pokuša predočiti sebi šta bi značio potpuno različiti moral. Neka neko pokuša da navede makar jednu zemlju u kojoj se poštovalo dezerterstvo ili izdajstvo prijatelja. Može se tražiti takva zemlja ili društvo neograničeni period vremena, ali se ne može pronaći, isto kao što se ne može naći zemlja u kojoj su dva i dva pet. Ljudi se razlikuju samo u onome po čemu se trebaju pokazati nesebičnim - da li jedino prema svojoj zemlji, svojim sunarodnjacima ili pak prema svim ljudima. No, svako se slaže u tome da ne valja sebe stavljati na prvo mesto. Niko se nikada nije divio sebičnosti. Ljudi se razlikuju u mišljenju sme li se imati jedna ili četiri žene, ali svi se slažu da čovek ne sme posedovati baš svaku ženu koju želi. Međutim, najznačajnije je sledeće: pretpostavimo da neko pogazi zadato obećanje i kaže da ne veruje u stvarnost Dobra i Zla. Ukoliko neko pogazi svoje obećanje, isti čovek će mu kazati: "To nije pravedno" (prema njemu, naravno). Pretpostavimo da neki narod objavi kako međunarodni ugovori nemaju nikakve važnosti, a ubrzo posle toga sve će pokvariti izjavom da određeni ugovor (koji recimo, žele poništiti) nije bio pravičan. Međutim, ako ugovori nemaju nikakve važnosti, i ukoliko ne postoji Dobro i Zlo, drugim rečima, ako nema Zakona prirode, kakva je razlika između pravednih i nepravednih ugovora? Nisu li se oni time razotkrili i pokazali da, bez obzira na to što izjavljuju, poznaju Zakon prirode kao i svi ostali?

Čini se, dakle, da moramo verovati u istinsko Dobro i u istinsko Zlo. Dogodi se da ljudi pogreše prilikom prosuđivanja Dobra i Zla, kao što pogreše u računanju. Međutim, to nije samo stvar ukusa i mišljenja kao što to nije ni tablica množenja. E pa, ako smo se u tome složili, pređimo na sledeću tačku. Niko se od nas istinski ne pridržava Zakona prirode. Ako ima takvih, koji ga se ipak pridržavaju, neka prime izvinjenje. Takvima je bolje da čitaju nešto drugo, jer ih se neće ticati ono što se ovde govori. A sada se obraćamo ostalim, običnim ljudima.

U ovom izlaganju ne želimo nikome držati pridiku, samo pokušavamo upozoriti na jednu činjenicu - na to da se danas, ove godine, ovoga meseca, nismo ponašali onako kako bismo želeli da se drugi ponašaju prema nama. Sigurno imamo hiljadu i jedno opravdanje za to. Neki dan smo bili nepravedni prema deci zato jer smo bili preumorni. A što se tiče onog sumnjivog posla sa novcem na koji smo već gotovo zaboravili, i to je bilo sasvim normalno, zar ne? A uslugu koju smo obećali učiniti starom, dobrom Peri, a nismo, da smo znali da ćemo biti toliko zaposleni, nikad mu ne bismo to obećali. A što se tiče ponašanja prema našim ženama (ili muževima), ili prema sestrama (ili braći), da samo drugi znaju kako oni

mogu iznervirati čoveka, nikada nam se niko ne bi čudio - uostalom ko ima pravo da nam postavlja takva pitanja? Hoćemo reći, niko od nas se ne uspeva uvek pridržavati tog Zakona prirode, i kada nam neko zbog toga prigovori, iz naših usta počnu izlaziti opravdanja. U ovom trenutku nije bitno da li su ta opravdanja dobra. Bitno je da ona predstavljaju još jedan dokaz kako duboko verujemo u Zakon prirode, sviđalo nam se to ili ne. Ako ne verujemo u ispravno ponašanje, zašto se tako žurno izvinjavamo zbog naše nepristojnosti? Činjenica je da toliko verujemo u ispravne postupke, taj nas zakon toliko pritiska, da jednostavno ne možemo podneti pomisao da ga se ne pridržavamo, te stoga odgovornost prebacujemo na drugoga. Može se primetiti da sva opravdanja nalazimo jedino zato da opravdamo naše nedostojno ponašanje. Naše loše raspoloženje pripisujemo zamoru, zabrinutosti ili gladi. Međutim, uvek smatramo da smo sami zaslužni za naše dobro raspoloženje.

Eto, samo smo ovo dvoje želeli kazati. Prvo, svi ljudi na svetu misle kako je potrebno da se na sasvim određen način ponašaju i drugo, da se niko od nas tako ne ponaša. Poznat nam je Zakon prirode, no uprkos tome, ne pridržavamo ga se. Ove dve činjenice predstavljaju temelj jasnog razmišljanja o nama i o svetu u kome živimo.

2. NEKI PRIGOVORI

Ako je sve tako, zastanimo malo i učvrstimo taj temelj jasnog i poštenog razmišljanja o čoveku, pre nego pođemo dalje. Neki ljudi smatraju da je teško shvatiti Zakon ljudske prirode, ili Moralni zakon ili Zakon ispravnih postupaka.

Neki, na primer, kažu: “Nije li ono što vi nazivate Moralnim zakonom, običan nagon stada, zar se on nije razvio poput ostalih naših nagona?” Dakle, mi ne poričemo mogućnost postojanja nagona stada kod ljudi, ali pod Moralnim zakonom ne podrazumevamo taj nagon. Svi znamo kako to izgleda kad nas podstiče neki nagon - recimo majčinski, polni ili nagon za hranom. To je osećaj jake želje ili potrebe da se ponašamo na određeni način. I naravno, ponekad osećamo stvarnu želju da nekom pomognemo; nema sumnje da tu želju treba pripisati nagonu stada. Ali osećati želju da pomognemo sasvim je različito od osećaja da se nekome mora pomoći, bez obzira na to da li to želimo ili ne. Pretpostavimo da čujete povik u pomoć od čoveka u opasnosti. Verovatno ćete u tom trenutku osetiti dve želje - jednu da mu pomognete (nju treba pripisati nagonu stada), a drugu da se ne izložite opasnosti (ovu treba pripisati nagonu samoodržanja). Uz ova dva podsticaja, osetićete u sebi još jedan, koji će vam reći da treba slediti onaj prvi glas i potisnuti onaj podsticaj koji vas tera na beg. Ovaj treći

podsticaj, koji prosuđuje prva dva i odlučuje kojeg treba prihvatiti, ne može biti ni jedan od prva dva. Isto tako, ne možemo reći da je notni papir koji nam poručuje koju notu da odsviramo na klaviru, upravo sama ta nota. Moralni zakon nas upućuje na melodiju koju moramo svirati, naši nagoni su pri tom samo pojedini tonovi.

Postoji još jedan način koji će nam pomoći da shvatimo kako Moralni zakon nije tek jedan od ljudskih nagona. Ako se dva nagona sukobe, a u čovečijoj svesti nema ničeg drugog osim njih, sasvim je jasno da će jači pobediti. Međutim, u trenucima kad smo najsvesniji Moralnog zakona, čini se da nas on obično tera da se priklonimo slabijem od ta dva nagona. Daleko više želimo biti na sigurnom, negoli spašavati čoveka koji se utapa. Uprkos našoj želji, Moralni zakon nam nalaže da mu pomognemo. Takođe nas često podstiče da pokušamo ojačati ispravnog poriv da bude jači nego što on po prirodi jeste. Hoćemo reći, da često osećamo svojom dužnošću podsticati nagon stada, buđenjem mašte, saučešća itd, da bi na taj način smogli dovoljno snage i oduševljenja da uradimo nešto dobro. Ali je potpuno jasno da ne delujemo nagonski kad pojedini nagon želimo ojačati. Ono što vam govori:

“Tvoj nagon stada je uspavan, probudi ga”, ne može biti sam nagon stada. Ono što vas upućuje koju notu na klaviru treba odsvirati glasnije od ostalih, nikako ne može biti baš sama ta nota.

Pokušajmo to još jasnije izraziti. Kad bi Moralni zakon bio samo jedan od naših nagona, mogli bismo *upreti prstom* na neki podsticaj u nama koji je uvek *dobar*, uvek u skladu sa načelom ispravnog postupanja. Ali vidite, to ne možemo. Nema ni jednog podsticaja u nama kojeg Moralni zakon ne bi ponekad nastojao potisnuti, isto kao što nema ni jednog kojeg tu i tamo ne bi nastojao podstaći. Pogrešno je misliti da su neki naši podsticaji, na primer, majčinska ljubav ili rodoljublje uvek dobri, a da su neki drugi nagoni, kao polni ili borbeni nagon, uvek loši. Ima međutim, slučajeva kada je oženjen čovek dužan podsticati svoj polni nagon, a vojnik svoj borbeni. Isto tako, ponekad, treba potisnuti majčinski, odnosno rodoljubni nagon, ukoliko bi oni naneli nepravdu drugoj deci, odnosno drugim zemljama. U stvari, nagoni sami po sebi nisu ni dobri ni loši. Prisetimo se još jednom klavira. Na njemu ne postoje dve vrste nota - *dobre* i *loše*. Svaka pojedina nota je u određenom trenutku dobra, a u nekom drugom loša. Moralni zakon nije nikakav nagon niti skup nagona, on upravlja nagonima, stvara neku vrstu “melodije” (koju možemo zvati dobrota ili ispravno postupanje).

Ovo je uzgred, od vrlo velike praktične vrednosti. Najopasnije je uzeti bilo koji nagon kao nešto neprikosnoveno, što treba slediti po svaku cenu. Svaki od njih nas može pretvoriti u fanatike, kad bismo ga sledili kao jedini ispravni nagon. Možda mislite da je, uopšte gledajući, ljubav prema čovečanstvu uvek dobra i plemenita osobina, ali to nije tako. Ako pritom izostavimo pravdu, počecemo kršiti sporazume i falsifikovati dokaze na sudu, sve zbog *čovečnosti*, postali bismo takođe prevrtljivci i izdajnici.

Neki su pitali: “Nije li ono što vi nazivate Moralnim zakonom samo društvena konvencija, nismo li to primili obrazovanjem?” Čini nam se da se tu radi o nesporazumu. Ljudi koji postavljaju takvo pitanje, obično uzimaju zdravo za gotovo, ako smo bilo šta naučili od roditelja i učitelja onda je to jedino ljudski pronalazak. To naravno, nije tako. Svi smo naučili tablicu množenja u školi. Dete koje bi odraslo samo, na pustom ostrvu, ne bi znalo za nju. Međutim, iz toga ne sledi da je tablica običan dogovor među ljudima, nešto što su ljudi izmislili za svoje potrebe a mogli su je načiniti drukčije, samo da su hteli. Potpuno se slažemo da pravilo ispravnog postupanja učimo od svojih roditelja, učitelja, prijatelja i iz knjige, kao što učimo i sve ostalo. Međutim, neke stvari koje naučimo, samo su ustaljena pravila, koja su mogla biti i drukčija. Naučili smo voziti desnom stranom puta, mogli smo se, međutim, dogovoriti i drukčije, to jest da vozimo levom stranom. Matematika pak, nije dogovor među ljudima, već stvarna istina. Pitanje je kojoj kategoriji pripada Zakon ljudske prirode?

Dva su razloga zbog kojih on pripada istoj kategoriji kojoj i matematika. Prvi je, kao što smo rekli u prvom poglavlju, taj, da premda postoje razlike između moralnih shvatanja u raznim narodima i epohama, one nisu toliko velike - nisu ni približno toliko velike kao što većina ljudi zamišlja. U moralnim shvatanjima svih naroda i epoha prepoznajemo isti zakon, dok društveni dogovori ili običaji, kao što su saobraćajna pravila, način odevanja i ostalo, mogu biti sasvim različiti.

Drugi razlog je ovaj: kad razmišljamo o razlikama koje postoje u shvatanju morala između različitih naroda i epoha, da li pomišljamo da je moral jednog naroda bolji ili gori od morala nekog drugog naroda (epohe)? Da li je neka promena kod njih značila nekakav napredak? Ako nije, tada ne može biti nikakvog moralnog napretka. Sama promena ne znači i napredak - on postoji tek kad se radi o promeni na bolje. Kad ne bi bilo razlike u vrednosti i istinitosti između morala i različitih naroda i vremena, tad ne bi imalo smisla govoriti o prednosti morala civilizovanog čoveka nad moralom divljaka ili hrišćanski moral pretpostavljati nacističkom.

Međutim, istina je da svi verujemo kako su neka moralna načela bolja od drugih. Uistinu verujemo da su pojedinci koji su pokušavali promeniti moralna načela svoga doba bili reformatori ili pioniri - bili su to ljudi koji su moral shvatali bolje od svojih savremenika. U tome se svi slažemo. Čim kažete da jedan skup moralnih načela može biti bolji od drugog, oba u stvari upoređujete sa merilom, tvrdeći da se jedan od tih načela više približava tom merilu nego drugi. Međutim, merilo s kojim upoređujemo dve stvari nešto je sasvim različito od njih. Zapravo, mi spomenute skupove moralnih načela upoređujemo s nekim *stvarnim* moralom, to jest, stvarnim Dobrom, i na taj način priznajemo da takvo nešto postoji, nezavisno od toga kako ga ljudi zamišljaju ili šta misle o njemu.

Ili drugim rečima, ako je vaš moral ispravniji od, recimo, nacističkog, tada mora postojati nešto - neki stvarni, uzorni moral, s kojim ta dva morala upoređujete. Razlog zbog kojeg vaša predstava Novog Sada može biti bliža ili dalja od stvarnosti nego moja, leži u tome što je Novi Sad stvarno mesto, koje postoji nezavisno od moje i vaše predstave. Ako bismo obojica, izgovorivši *Novi Sad*, pomislili na *grad koji upravo zamišljam u svojoj glavi*, tada uopšte ne bi imalo smisla govoriti o tome, čija je predstava Novog Sada bila stvarnost - ne bismo mogli govoriti ni o istinitosti, ni o lažnosti. Isto tako, ako bi pravilo ispravnog postupanja značilo *sve ono što neki narod odobrava*, tada ne bi imalo smisla tvrditi da je jedan narod po svom izboru određenih moralnih načela ispravniji od drugoga. Bilo bi potpuno besmisleno kazati da svet može rasti u dobru ili padati u moralnom zlu.

Naš zaključak je, stoga ovaj: premda razlike o predstavama o ispravnom ponašanju često dovode u sumnju postojanje istinskog, prirodnog zakona ponašanja, ono što nas tera da o tim razlikama razmišljamo, dokazuje zapravo sasvim suprotno, to jest da taj zakon postoji.

Recimo još nešto. Nailazili smo na ljude koji razlike u predstavama o ispravnom ponašanju preuveličavaju i to stoga, što ne vide razliku između različitih verovanja o činjenicama. Tako je, na primer, jedan čovek rekao:

“Pre tri stotine godina Englezi su spaljivali veštice. Da li i to nazivate zakonom ljudske prirode ili zakonom ispravnog postupanja?” Činjenica je, da danas ne spaljujemo veštice zato, jer ne verujemo da one postoje. Kad bismo verovali u njih, kad bismo stvarno mislili da među nama ima ljudi koji su se prodali Sotoni i primili od njega natprirodnu snagu kojom ubijaju svoje bližnje, pomračuju im razum i nanose ružne stvari, sigurno bismo se svi složili da ako iko zaslužuje smrtnu kaznu, onda su to svakako ti opaki zlotvori. Ovde ne postoji nikakva

razlika u moralnom načelu, razlika je samo u poimanju činjenica. Neverovanje u veštice može predstavljati značajan napredak u znanju, ali ne možemo govoriti o moralnom napretku, ukoliko ih ne spaljujemo samo zato, jer ne verujemo da postoje. Ne možemo nekoga smatrati čovečnim zato jer više ne postavlja mišolovke verujući naime, da u njegovoj kući nema miševa.

3. STVARNOST ZAKONA

Kao što smo rekli, kod ljudske vrste nailazimo na dve vrlo čudne pojave. Prva je, da čoveka proganja misao kako bi se trebao ispravno ponašati, igrati pošteni igru, biti častan, moralan, to jest slediti Zakon prirode. Druga je, da se ljudi u stvarnosti tako ne ponašaju. Možda će se neko upitati zašto to nazivamo čudnim, možda vam to izgleda sasvim normalno. Možda će neki pomisliti kako smo mi vrlo strogi prema ljudima. Konačno, možete kazati da ono što mi zovemo nepoštovanjem zakona Dobra i Zla, ili Zakona prirode, znači samo to da ljudi nisu savršeni. A zašto bi, uostalom, ljudi bili savršeni? Taj bi prigovor bio na mestu, ako bi pokušali samo ustanoviti stepen naše krivice zbog ponašanja suprotnog onom koje očekujemo od drugih. No, to nam uopšte nije namera. U ovom trenutku nemamo nameru govoriti o krivici, samo pokušavamo pronaći istinu. S te tačke gledišta, sama zamisao o tome da je nešto nesavršeno, da nije onako kako bi trebalo biti, ima izvesne posledice.

Uzmimo, na primer, kamen ili stablo. Kamen je kamen, a stablo je stablo, i nema nikakvog smisla tražiti da kamen ne bude kamen ili da stablo ne bude stablo. Naravno, ukoliko želite taj kamen odneti u svoj vrt, a njegov oblik vam ne odgovara, možete kazati da on nema prikladan oblik. Isto tako možete kazati da je stablo *loše*, jer vas u dovoljnoj meri ne zaštićuje od sunca. Time sigurno želite reći da taj kamen ili stablo ne odgovara određenoj svrsi koju ste mu namenili. To im ne možete prebacivati, osim šale radi. Dobro znate da to stablo u određenim klimatskim uslovima i na određenom zemljištu ne može biti drukčije. Ono što s našeg gledišta nazivamo *lošim* stablom, poštuje zakone svoje prirode u istoj meri kao i *dobro* stablo.

Zapažate li šta iz tog proizilazi? To je ono što obično nazivamo zakonima prirode, to jest, način na koji vreme deluje na stablo, neće stvarno biti zakoni u pravom smislu te reči, već ih samo mi tako nazivamo. Kad kažemo da kamen koji pada poštuje zakon sile teže, nije li to isto kao kad bismo rekli da taj zakon predstavlja samo *ono što kamen uvek čini*? Sigurno ne mislite da će se kamen, ako ga bacimo, iznenada setiti kako mu je naređeno da padne na

zemlju. Dakle, kažemo da on sam pada. Drugim rečima, ne možemo biti sigurni da postoji neki zakon o onome što se mora dogoditi, koji bi bio različit od onoga što se stvarno događa. Zakoni prirode, dakle, mogu značiti samo *ono što priroda, u stvari, čini*. Međutim, ako razmotrimo zakon ljudske prirode, zakon ispravnog postupanja, videćemo da je to nešto sasvim različito. Taj zakon sigurno ne znači *ono što čovek ustvari radi*, jer kako smo spomenuli ranije, mnogi ljudi se uopšte ne pridržavaju ovog zakona, a gotovo niko ga se u potpunosti ne pridržava. Zakon sile teže nam govori kako se kamen ponaša kad ga ispustimo, dok Zakon ljudske prirode govori kako bi se čovek trebao ponašati, a kako ne. Drugim rečima, kad razgovaramo o ljudima, nešto drugo dolazi iznad i van stvarnih činjenica. Postoje činjenice, (kako se ljudi stvarno ponašaju), ali imamo i nešto drugo (kako bi se trebali ponašati). Izvan toga u svemiru ne bi trebalo postojati ništa drugo osim činjenica.

Elektroni i molekuli se ponašaju na određen način iz čega nastaju određene posledice i to bi mogla biti čitava priča. (Ne mislimo kazati, kao što ćete videti kasnije, da je to čitava priča, već bi to moglo biti tako samo u ovoj fazi razmatranja.) I čovek se ponaša na određen način, ali to nije čitava priča, jer znamo da bi se trebao ponašati drukčije.

To je zaista u tolikoj meri čudnovato, da osećamo potrebu za daljnjim objašnjenjem. Možemo, na primer, izvesti sledeći zaključak: kad kažemo za nekoga da se ne ponaša onako kako bi trebao, tada je to isto kao kad kažemo da je kamen loše oblikovan, naime, da nam ponašanja takve osobe ne odgovaraju. Takav zaključak, međutim, jednostavno ne bi bio ispravan. Ponašanje čoveka koji je zauzeo mesto u vozu zato jer je prvi došao i onoga koji je, dok sam ja bio okrenut leđima, skliznuo na sedište premestivši svoju torbu, jednako mi ne odgovara. Pri tome nećemo osuditi postupak prvog čoveka, već onog drugog. Ne ljutimo se, osim za trenutak, dok se ne priberemo, na onoga koji nam slučajno podmetne nogu, pa makar nas pri tome i ozledio. Ljutimo se, međutim, na onoga koji nam pokušava podmetnuti nogu i nakon što mu to prvi put nije uspelo. Ponekad se ponašanje koje nazivamo lošim, uopšte ne protivi našim interesima, već naprotiv. U ratu, svakoj strani dobro dolazi izdajica protivničke strane. No, premda ga plaćaju i koriste njegove usluge, svi ga smatraju izrodom. Zato ne možemo reći da je ispravno samo ono postupanje od kojeg imamo koristi. Što se tiče našeg ličnog ponašanja, takođe nam se čini očiglednim da nije ispravno samo ono ponašanje koje nam se isplati. Ispravno se ponašati znači biti zadovoljan s hiljadu dinara, umesto s deset hiljada, pošteno ostati u školi na času kad biste najradije otišli, održati obećanje onda kada biste ga najradije pogazili, reći istinu čak i onda kada će vas smatrati budalom.

Neki smatraju da iako se ispravno ponašanje čoveku ne isplati u određenom slučaju, ono se ipak isplati ljudskom društvu kao celini i da u tome nema nikakve posebne tajne. Konačno, ljudi ipak imaju toliko razuma da uvide kako ne mogu biti sigurni ili srećni, osim u društvu u kojem se svi ispravno ponašaju, pa se i sami nastoje tako ponašati. Naravno, tačno je da sigurnost i sreća dolaze samo od onih pojedinaca, grupa i naroda koji se međusobno poštuju i cene. To je, svakako, jedna od najvažnijih istina na svetu, ali ona nikako ne objašnjava naš stav prema Dobru i Zlu. Ako na pitanje: “Zašto ne bih smeo biti sebičan?” - dobijemo odgovor: “Zato jer je to u interesu društva” - tada se možemo upitati: “A zašto bih ja vodio računa o blagostanju društva, ukoliko lično nemam ništa od toga?” Odgovor može biti samo ovaj: “Zato jer trebamo biti nesebični” - a to nas vraća na sam početak. Dakle, sve što smo rekli tačno je, ali to nas nije odvelo nikuda dalje. Kad bi neko postavio pitanje zašto se igra fudbal, ne bi mnogo vredeo odgovor: “Da se postignu golovi”, budući je nastojanje da se postignu golovi isto što i sama igra, a ne razlog igre. To bi značilo da je fudbal - fudbal, što je svakako istina, ali je ta istina toliko očigledna da je ne treba ni spominjati. Isto tako na pitanje zbog čega se čovek treba pristojno ponašati, ne vredi odgovoriti da je to zbog dobrobiti društva, jer nastojanje oko dobrobiti društva, drugim rečima nesebičnost, (*društvo* na kraju, znači i *druge ljude*) jedna je od onih stvari koje ispravno ponašanje sadrži u samome sebi. Time bismo samo rekli da je ispravno ponašanje tek - ispravno ponašanje. Ništa više ne bismo rekli i kad bismo se zadržali na tvrdnji: “Čovek treba biti nesebičan.”

Ovde bi završili. Ljudi moraju biti nesebični. Trebaju pošteno postupati s drugim ljudima. To, svakako, ne znači da su nesebični, niti da vole biti takvi, već da moraju biti nesebični. Moralni zakon ili zakon ljudske prirode nije obična činjenica o čovekovom ponašanju, isto kao što je zakon sile teže činjenica o ponašanju tela koja imaju određenu masu. S druge strane, Moralni zakon nije puka fantazija, jer se jednostavno ne možemo osloboditi predstave o njemu, a kad bismo to mogli, velika većina onoga što mislimo i kažemo o čoveku bilo bi lišeno smisla. To nije ni izjava o načinu na koji bismo želeli da se ljudi ponašaju, a da nama to ponašanje odgovara, jer nečije loše ili nepošteno ponašanje ne mora nam uvek škoditi, čak naprotiv. Prema tome, ovo pravilo o Dobru i Zlu, ili Zakon ljudske prirode, nazovite to kako želite, mora na ovaj ili onaj način biti nešto stvarno - nešto što zaista postoji i što mi nismo izmislili. Uprkos tome, to nije činjenica u običnom smislu te reči, niti činjenica na način na koji bi to bilo naše stvarno ponašanje. Izgleda da ćemo morati priznati da postoji više nego jedna vrsta stvarnosti; da u ovom konkretnom slučaju ima nešto iznad i s one strane običnih

činjenica o ljudskom ponašanju, a to nešto je ipak veoma stvarno - stvaran zakon, kojeg niko od nas nije izmislio, a čijeg smo delovanja potpuno svesni.

4. ŠTA SE NALAZI U POZADINI ZAKONA

Razmotrimo ukratko do čega smo sada došli. Na primerima kamenja, stabla i sličnog, ono što nazivamo prirodnim zakonima, ne mora značiti ništa posebno - to može biti samo pitanje naziva. Kad kažemo da prirodom upravljaju određeni zakoni, to može značiti da se priroda ponaša na određeni način. Ovi takozvani zakoni ne moraju biti ništa stvarno - ništa što bi prodiralo dublje u bit stvarnih činjenica koje primećujemo. Međutim, vidimo da kod čoveka to nije tako. Zakon ljudske prirode ili Zakon Dobra i Zla, mora biti nešto izvan stvarnih činjenica o ljudskom ponašanju. Dakle, u ovom slučaju, osim stvarnih činjenica, postoji još nešto - postoji stvarni zakon kojeg nismo sami izmislili, ali znamo da ga moramo poštovati.

Želeli bismo sada da razmotrimo šta nam ova spoznaja govori o svetu u kojem živimo. Od kada su ljudi kadri razmišljati, pitaju se šta je u stvarnosti ovaj svemir i kako je on nastao. Grubo rečeno, postoje dva mišljenja o tome. Kao prvo, postoji ono što obično nazivamo materijalističkim pogledom. Materijalisti misle da materija i prostor postoje tek tako, oduvek. Niko ne zna zašto je to tako. Oni takođe misle da je materija, ponašajući se oduvek sasvim određeno i jednoliko, sasvim slučajno, proizvela bića koja mogu misliti - to jest ljude. Igrom slučaja, od sunca su se odvajali komadići, usled čega je došlo do stvaranja planeta. Sličnom igrom slučaja, na jednoj od tih planeta nastala je srećna okolnost da su se zajedno našli hemijski elementi, određena temperatura i ostali uslovi potrebni za nastanak života, pa je jedan deo materije oživeo. Potom, daljnjom igrom slučaja, postupno su se razvila stvorenja poput nas.

Drugi stav je religiozan. Prema religioznom shvatanju, ono što se nalazi u pozadini svemira, više je razum negoli išta drugo. Time se misli da je to *nešto* svesno, da je svemu što postoji odredilo svrhu, te da pojedine stvari pretpostavlja drugima. Po ovom shvatanju, to *nešto* je stvorilo svemir, delom iz nama nepoznatih razloga, a delom zato da stvori bića na sebe nalik - utoliko nalik, što poseduju razum.

Dakle, zbog čega nešto uopšte postoji i da li postoji nešto iza stvarnosti koju nauka posmatra, nešto sasvim drukčije? Ako postoji *nešto iza*, onda će to čoveku postati ili potpuno nepoznato, ili će mu se pak objaviti na način različit od uobičajenog.

Položaj bi bio prilično beznadežan da nema jednoga: postoji samo jedno u čitavom svemiru o čemu znamo više no što bismo mogli naučiti posmatranjem spolja. A to je čovek. Ne samo da ljude posmatramo - mi jesmo ljudi. U ovom slučaju mi, da tako kažemo, posedujemo unutrašnje obaveštenje, mi smo u tom saznanju. I zbog toga znamo da nad ljudima postoji moralni zakon kojeg ljudi nisu sami stvorili i kojeg ne mogu sasvim zaboraviti čak i ako pokušavaju, za kojeg osećaju da ga moraju poštovati. Obratimo pažnju na sledeće - da neko proučava čoveka spolja, kao što mi proučavamo elektricitet ili zelje, koje ne poznaje ljudski jezik i nije u stanju doznati naša unutarnja saznanja, nego samo posmatrati ono što činimo, ne bi nikad mogao naslutiti postojanje moralnog zakona. A po čemu bi i mogao? Zapažanja takvog posmatrača odnosila bi se samo na ono što čovek čini, a moralni zakon zahvata nešto drugo, to jest ono što bi trebao činiti. Isto tako, kad bi postojalo nešto iznad činjenica do kojih smo došli posmatranjem kamenja ili vremenskih prilika, nikad to ne bismo otkrili samo spoljnim posmatranjem.

Pitanje je, dakle, u sledećem: želimo znati da li svemir postoji tek onako, bez ikakvog razloga ili iza njega postoji neka sila koja ga čini upravo onakvim kakav on jeste. Ukoliko postoji, ta sila ne bi bila činjenica koju možemo posmatrati, već stvarnost koja tu činjenicu uslovljava, a koju ne možemo otkriti pukim posmatranjem. Jedino kad se radi o nama, ljudima, možemo spoznati da u svemu tome ima nešto više. Ili recimo to ovako: kad bi iznad svemira postojala *sila* koja ga nadzire, ona se ne bi mogla pokazati kao jedna od činjenica unutar svemira - kao što ni graditelj kuće ne može biti zid, ni stepenice, ni kamin u kući koju je izgradio. Jedini je način na koji bismo mogli očekivati da nam se ta sila pokaže, da je u samima nama osetimo kao neki uticaj ili zapovest što nas podstiče da se ponašamo na određeni način. A to je baš ono što nalazimo u sebi. Sigurno bi to trebalo da probudi našu sumnjičavost? U jedinom slučaju gde možemo očekivati odgovor, to jest kad se radi o nama samima, taj odgovor je potvrđan. U ostalim slučajevima, gde ne dobijamo nikakav odgovor, videćemo zašto je to tako. Recimo, neko me upita zašto, kad vidim čoveka u sivoj uniformi kako ide ulicom i u sandučić pred vratima kuće ubacuje koverat, pretpostavljam da te koverte sadrže pisma? Odgovor bi bio - zato što uvek kad sam primim takav koverat, u njemu se nalazi pismo. Vi, međutim, možete reći: "Ali vi nikada niste videli pisma za koja mislite da ih drugi dobijaju." Ja ću vam na to odgovoriti: "Naravno da nisam, kako bih i mogao kad nisu upućena meni. Sadržaj koverata koje nemam pravo otvoriti, objašnjavam pomoću onih koje imam pravo otvoriti." Isto je sa prethodnim pitanjem; jedini omot koji smem otvoriti je čovek. I kad otvorim taj omot, naročito kad otvorim omot - samog sebe, uviđam da ne

postojim sam po sebi, već da iznad mene postoji zakon; da neko od mene očekuje da se ponašam na određeni način. Naravno, ne tvrdim da bih to isto našao kod kamena ili stabla, (kad bih mogao proniknuti u njihovu suštinu), isto kao što ne tvrdim da moji susedi primaju jednaka pisma kao i ja. Mogao bih, na primer, otkriti da kamen mora poštovati zakon sile teže, to jest, da pošiljalac pisma od mene traži samo da poštujem zakon moje ljudske prirode, a kamen primorava da poštuje zakon svoje kamene prirode. No, u oba slučaja treba očekivati da postoji, da tako kažemo, pošiljalac pisma, neka sila izvan nama poznatih činjenica, neki Upravljač ili Vodič.

Nemojte misliti da trčimo pred rudu. Za sada se nalazimo još daleko od Boga biblijske teologije. Samo smo došli do zaključka da postoji nešto što upravlja svemirom, što se u nama pojavljuje kao zakon koji nas podstiče da postupamo ispravno i koji pobuđuje osećaj odgovornosti i nelagode kad postupamo loše. Čini nam se da moramo pretpostaviti da je to *nešto* više nalik umu, nego bilo čemu drugome što poznajemo - konačno jedino što još poznajemo, a teško je zamisliti da bi nas komad materije mogao na nešto usmeravati. Naravno, to ne mora biti vrlo nalik umu, a još manje osobi. U sledećem poglavlju videćemo da li možemo o tome saznati nešto više. Pre toga dužni smo jedno upozorenje. U zadnjih stotinjak godina izgovoreno je mnogo razvodnjenih i sladunjavih priča o Bogu. To možete mirne duše zaboraviti.

(U želji da izbegnemo opširno izlaganje stavova o gledanju na svet i život, spomenuli smo samo materijalistički i religiozni stav. Potrebno je, međutim, spomenuti još i stav nazvan *filozofija životne snage* ili *stvaralačka evolucija* ili *evolucija-koja-traje*. Bernard Shaw je poznat po najduhovitijem izlaganju tog stava, dok ga je najtemeljitije prikazao Bergson. Zagovornici ovog gledanja na svet tvrde da neznatne promene po kojima se na ovoj planeti život razvio od najnižih oblika do čoveka, nisu nastale slučajno, već da su rezultat *nastojanja, svrhovitosti* životne sile. Njih bi trebalo upitati da li pod životnom silom podrazumevaju nešto što ima um ili nema. Ako je odgovor potvrđan, tada je *um koji stvara život i koji ga privodi savršenstvu* u stvari Bog, pa je njihovo uverenje jednako religioznom. Ukoliko je odgovor negativan, kakvog smisla ima kazati da nešto bez uma *teži* nečem, da to *nešto* ima svrhu? Čini nam se da je baš to kobno za ovakav pogled na svet. Jedan od razloga zašto je tolikim ljudima teorija stvaralačke evolucije privlačna, sigurno leži u tome što ona u obilatoj meri pruža čoveku osećaj ugodnosti koja je ishod verovanja u Boga, a izostavlja one manje prijatne posledice. Kad se dobro osećate, s neba sija sunce i ne želite verovati da je čitav

svemir tek mehanički ples atoma, lepo je pomisliti kako se ta velika, tajanstvena sila kotrljala kroz stoleća noseći vas na sebi. Ako s druge strane, želite učiniti nešto nedolično, ne morate se bojati da će vas ona ukoriti, budući da je ona tek slepa sila, bez razuma, koja ne propisuje nikakva moralna načela, nije poput onog nezgodnog Boga o kojem su mnogi učili kao deca. Životna sila je neka vrsta pripitomljenog Boga. Možete je *uključiti* kad to želite, no ona vas neće uznemiravati. Dakle, imamo priliku doživeti sva ushićenja religije, a da nas to ništa ne košta. Da li je, zaista, životna sila najveći domet ljudskog razmišljanja kojeg je svet doživeo?)

5. UZROK NAŠE NELAGODNOSTI

Poslednje smo poglavlje zaključili s mislima da nas putem moralnog zakona neko ili nešto dotiče s one strane materijalnog sveta. Verujemo da to može nekome smetati. Možda ste čak pomislili da smo vas prevarili - da smo jednu od mnogih *popovskih pridika* zaodenuli plaštem filozofije. Možda ste bili spremni slušati sve dok smo govorili nešto novo, ali ako se radi samo o religiji, *već su vam i drugi dolazili s tom temom*. Možda mislite da je nepotrebno vraćati unazad kazaljke sata. Ako neko od vas tako misli, rado bi mu rekli tri stvari.

Prvo, u vezi vraćanja kazaljke sata. Nemojte misliti da se šalimo ako kažemo da možete vratiti kazaljke unazad i da je to vrlo često razuman postupak ukoliko je sat netačan. Međutim, bolje je da se okanemo priče o satovima. Svi želimo napredak. On obično znači približavanje cilju prema kojem smo se uputili. Ako ste se uputili pogrešnim smerom, nastavak puta vas neće približiti odredištu. U tom slučaju, napredovati znači okrenuti se i vratiti na pravi put. Onaj ko se prvi vrati na pravi put napredovao je. To se najbolje vidi u matematici. Kad počnemo pogrešno da sabiramo, što ranije priznamo grešku, pa se vratimo i počnemo iznova, time ćemo pre doći do ispravnog rezultata. Nema ničeg naprednog u tvrdoglavosti i odbijanju da priznamo pogrešku. Čini nam se, pogledamo li na sadašnje stanje u svetu, da čovečanstvo očigledno radi velike greške. Nalazimo se na pogrešnom putu. U tom se slučaju trebamo vratiti - samo ćemo na taj način brže napredovati.

Drugo, to još uvek nije *popovska pridika*. Još uvek nismo stigli do Boga neke religije, najmanje pak do biblijskog Boga. Došli smo tek do Nekog ili Nečeg, ko stoji iza moralnog zakona. Nismo ni spomenuli Bibliju niti Crkvu, već pokušavamo videti šta o tom Nekom možemo sami zaključiti. Najdublji utisak ostavlja uvek ono do čega sami dođemo. O tom Nekom imamo dva dokaza. Jedan je svemir, kojeg je On stvorio. Ako bismo to uzeli kao

jedno uporište, mogli bismo zaključiti da je On veliki umetnik (jer je svemir veoma lep prostor). Drugi dokaz je moralni zakon kojeg je On usadio u naš um. Taj dokaz je jači od prethodnog, jer do njega dolazimo unutrašnjim spoznajama. O Bogu više saznajemo preko moralnog zakona nego preko svemira, isto kao što o čoveku saznajemo više dok ga slušamo, nego gledamo kuću koju je načinio. Dakle, iz ovog drugog dokaza zaključujemo da Biću koje se nalazi iza svega postojećeg, vrlo je stalo do ispravnih postupaka - poštena igra, nesebičnost, hrabrost, dobronamernost, poštenje i iskrenost. U tom bismo se smislu, mogli složiti s onime što uči biblijska, a i neke druge religije, naime da je Bog *dobar*. Ali nemojmo prenačiniti. Moralni zakon nam ne kaže da je Bog *dobar* tako da je popustljiv, mekan ili da s nama saoseća. Moralni zakon nije nimalo popustljiv. On je tvrd poput stene. Govori nam da činimo samo ono što je ispravno i izgleda da ga se ne tiče koliko to može biti bolno, opasno i teško. Ako je Bog nalik na moralni zakon, onda on nije nimalo mekan. Tu nam ništa ne pomaže ako kažemo da pod *dobrim* Bogom razumemo Boga koji oprašta. Nemojmo trčati pred rudu. Oprostiti može samo osoba, a mi do Boga kao ličnosti još nismo došli. Do sada smo ustanovili samo to da iza moralnog zakona postoji neka sila koja je sličnija razumu nego bilo čemu drugome. No, to još uvek ne mora značiti da je to sila osobe. Ako je ona bezlični um, ne bi je imalo smisla moliti da nam nešto odobri ili oprost, jednako kao što nema smisla tražiti od tablice množenja da nam oprost pogrešno računanje. Ni u jednom od ta dva slučaja ne bismo dobili odgovor. Isto tako nema koristi reći, ukoliko takav Bog postoji - a on bi bio bezlična, apsolutna dobrota - da vam se on ne sviđa i da ne marite za njega. Nevolja je, naime, u tome što je jedan deo vas na njegovoj strani, što je jedan deo vas saglasan kad kad on ne odobrava čovekovu pohlepu, lukavstvo i izrabljivanje. Može se dogoditi da od njega tražimo da u našem slučaju učini izuzetak, da nam ovaj put oprost, ali duboko u sebi znamo da on ne može biti dobar ako stvarno i neopozivo ne prezire takav način ponašanja. S druge strane znamo, da ukoliko zaista postoji apsolutna dobrota, ona ne odobrava najveći deo onoga što činimo. To je, dakle, škripac u kojem se nalazimo. Ukoliko svemirom ne upravlja apsolutna dobrota, tada su na kraju krajeva svi naši napori uzaludni. No, ako ona postoji, tada smo u svakodnevnom neprijateljstvu s njom, bez izgleda da se u budućnosti šta promeni, pa je naš položaj beznadežan. Ne možemo s tom dobrotom, a ni bez nje. Bog je najveća uteha, ali isto tako uliva i najveći strah. U isto vreme nam najviše treba i najviše ga se bojimo. On nam je jedini mogući saveznik, a ipak smo postali njegovi neprijatelji. Neki ljudi pretpostavljaju da bi susret sa Apsolutnom dobrotom bio zabavan. Možda bi o tome trebalo još jednom promisliti. Takvi se još uvek samo igraju s religijom. Dobrota, naime, može biti

ili velika sigurnost ili ogromna opasnost - već prema tome kako na nju odgovorimo. A mi odgovaramo na pogrešan način.

I treće: kad smo odlučili da na ovako zaobilazan način izložimo ono što nam je bilo na umu, nismo vas želeli ni na koji način prevariti. Razlog je bio sasvim drukčiji. Naime, religija jednostavno nema nikakvog smisla sve dok se ne suočimo s činjenicama koje smo upravo izneli. Religija traži od čoveka pokajanje i obećava oprostjenje. Prema tome, ona nema ništa da kaže (koliko mi znamo) ljudima koji nisu svesni da su učinili nešto zbog čega bi se trebali pokajati i koji ne osećaju potrebu za oprostjenjem. Religija počinje tek kad smo uvideli da postoji stvarni Moralni zakon i Sila iznad njega, kad shvatimo da smo taj Zakon prekršili i time se suprostavili toj Sili - ni trenutka ranije. Tek kad saznamo da smo bolesni slušamo lekara. Kad uvidimo da smo u očajnom položaju, tek tada ćemo početi shvatati o čemu govore religiozni ljudi. Oni nude objašnjenje kako smo dospeli u sadašnje stanje gde deluje i mržnja i ljubav prema dobroti, oni isto tako nude objašnjenje kako Bog u isto vreme može biti bezlični um koji stoji iza Moralnog zakona, a takođe i Osoba. Govore nam kako su zahtevi ovog Zakona, koje ni vi ni ja ne možemo ispuniti, bili ispunjeni umesto nas, kako sam Bog postaje čovek da bi spasio čoveka od Božjeg suda. To je stara priča i ako je želite shvatiti, bez sumnje ćete se savetovati s ljudima koji su više od nas pozvani da o tome govore. Sve što mi tražimo jeste da se suočimo sa činjenicama – da razumemo pitanja na koja religija smatra da ima odgovor. Te činjenice su zaista zastrašujuće. Voleli bi da možemo kazati nešto prihvatljivije, ali moramo reći ono što mislimo da je istinito. Naravno, slažemo se da religija, ipak na kraju, pruža neopisivu utehu. Ali ona ne počinje utehom; ona počinje pokajanjem o kojem smo već govorili i nema uopšte koristi pokušavati nešto reći o utehi a da prethodno ne govorimo o očaju. U religiji, kao i u ratu ili bilo gde drugde, utehu ne možemo naći pukim traženjem. Ako tražimo istinu, na kraju ćemo naći utehu. Međutim, ako tražimo utehu, nećemo naći ni nju ni istinu - počecemo s čežnjivim i razvodnjenim mislima, a završiti na kraju očajanjem. Svi smo manje više prerasli neka čežnjiva razmišljanja o budućnosti - vreme je da isto učinimo i s religijom.

Knjiga druga: Šta hrišćani veruju

1. SUPROTNE PREDSTAVE O BOGU

Ako pitate u šta religiozni ljudi veruju, započecemo odgovor time da vam kažemo u šta religiozni ljudi ne trebaju verovati. Ako ste religiozni, ne trebate verovati da su sve druge religije potpuno pogrešne. Ako ste pak ateista, morate verovati da su sve religije sveta u osnovi jedna velika greška. Mnogi ateisti se moraju prisiljavati na pomisao da je većina čovečanstva u zabludi u vezi najvažnijeg. Religiozni ljudi razmišljaju mnogo slobodnije. Naravno, biti religiozan znači misliti da je biblijski koncept u pravu onde gde se razlikuje od drugih religija. Kao u matematici - samo je jedan rezultat ispravan, dok su svi ostali pogrešni, ali su neki od njih bliži ispravnom rezultatu od drugih.

Na toj osnovi čovečanstvo se, grubo uzevši, može podeliti u dve velike grupe: na većinu koja veruje u nekog Boga ili bogove i na manjinu koja ne veruje ni u kakvog Boga. Prema tome, biblijski koncept bismo mogli pribrojati u većinu - to jest svrstati ga uz stare Grke, Rimljane, savremene divljake, stoike, platoniste, hinduse, muslimane, itd. nasuprot savremenom materijalizmu zapada. Nadalje, oni koji veruju u Boga mogu se podeliti prema tome u kakvog Boga veruju. Ovde se mišljenja uveliko razlikuju. Jedni tvrde da je Bog s one strane dobra i zla. Ljudi nešto nazivaju dobrim, a drugo lošim. Međutim, neki smatraju da je tako samo s naše tačke gledišta. Što je čovek mudriji, to će manje nešto nazivati dobrim ili lošim. Sve će više uviđati da je svaka stvar s jedne strane dobra, a s druge loša i da drukčije ne može biti. Dosledno tome, ovakvi misle da će ta razlika nestati mnogo pre nego što se približimo Božjem gledištu. Kazaće otprilike ovako: Rak nazivamo lošim, jer ubija čoveka, no isto tako mogli bismo lošim nazvati vrsnog hirurga zbog toga što ubija rak. Sve zavisi od ugla iz kojeg gledamo. Prema drugom, suprotnom mišljenju *dobar* ili *pravedan* Bog je onaj koji se opredeljuje, ljubi ljubav, dok mrzi mržnju, koji od nas traži da se ponašamo na ovaj, a ne na onaj način. Prvo gledište, dakle koje tvrdi da je Bog s one strane dobra i zla, naziva se panteizam. Zastupnik ovog pravca je veliki pruski filozof Hegel, i koliko se nama čini takođe i hindusi. Zastupnici drugog stava su Jevreji, muslimani i hrišćani.

Uporedo s ovom velikom razlikom između panteizma i biblijskog shvatanja Boga, obično ide i druga ralika. Panteisti obično veruju da Bog, da tako kažemo, pokreće svemir onako kao

što mi pokrećemo sopstveno telo - gotovo da je sam svemir Bog, tako da ako ne bi postojao svemir, ne bi bilo ni Boga, pa je prema tome, sve što postoji deo Boga. Biblijska predstava o Bogu je sasvim različita. Zastupnici biblijskog koncepta veruju da je Bog zamislio i stvorio svet onako kao što umetnik stvara sliku ili kompozitor pesmu. Slikar nije isto što i slika i on ne umire ako uništimo njegovo delo. Kazaćete: “Da, ali on je uneo veliki deo sebe u tu sliku.” To jedino znači da su čitava njena lepota i zanimljivost proizišli iz njegove *glave*. Njegovo se umeće ne nalazi u slici na isti način kao što se nalazi u njegovoj glavi ili rukama.

Verujemo da sada uočavate kako prva razlika između panteizma i biblijskog koncepta nosi sa sobom i drugu. Ako razliku između dobra i zla ne uzimate sasvim ozbiljno, tada je lako reći kako je sve što postoji deo Boga. Ukoliko smatrate da nešto može biti stvarno loše, a da je Bog stvarno dobar, onda nećete moći govoriti na taj način. Moraćete verovati da je Bog odvojen od sveta i da je mnogo onoga što primećujemo u svetu protiv njegove volje. Panteista, suočen s problemom bolesti ili sirotinje, reći će: “Kad biste to mogli pogledati iz božanskog ugla, shvatili biste da je i to Bog.”

Zastupnik biblijskog koncepta bi rekao: “To nije tačno.” Jer, biblijska religija je aktivna. Ona tvrdi da je Bog stvorio svet - prostor i vreme, toplotu i hladnoću, boje u ukuse, sve životinje i biljke, sve što je Bog *izmislio iz svoje glave*.

Naravno, to pokreće vrlo veliko pitanje. Ako je dobar Bog stvorio svet, zašto je taj svet pošao nizbrdo? Mnogi ne mogu slušati odgovore religioznih ljudi na ova pitanja. Čini im se da je mnogo jednostavnije i lakše kazati da svet nije stvorila nikakva razumna sila, bez obzira na to koliko njihovi dokazi bili uverljivi. Zar nisu ti dokazi, u stvari, samo složen pokušaj da se izbegne prihvatanje onoga što je očigledno? Ali tada je iskrsla druga nevolja.

Njihov dokaz protiv Boga svodio se na to da je svet okrutan i nepravedan. Međutim, kako sam uopšte došao do zamisli o pravdi i nepravdi? Čovek nikad neće crtu nazvati krivinom, ukoliko nema predstavu o tome kako izgleda ravna crta. S čime ljudi upoređuju svet kad ga nazivaju nepravednim? Ako je sve tako loše i besmisleno, zašto se ja, koji sam takođe deo tog besmisla, tako žestoko bunim protiv njega? Čovek oseća da je moker tek kad padne u vodu i to zato, jer nije vodena životinja. Riba se ne oseća mokrom. Naravno, mogli bi se odreći svoje zamisli o pravdi, govoreći da je ona samo naša subjektivna predstava. No, ako bi tako postupili, tada bi propao i naš dokaz protiv Boga, jer se on zasniva na tvrdnji da je svet stvarno nepravedan, a ne samo da ne ispunjava naša lična očekivanja. Dakle, upravo prilikom

pokušaja da dokažemo kako Bog ne postoji, drugim rečima, kako je celokupna stvarnost besmislena, došli smo do saznanja da je jedan deo stvarnosti - naime naša predstava o pravdi - sasvim smisljena. Iz toga sledi da je ateizam suviše jednostavan. Kad bi čitav svemir bio besmislen, mi to nikad ne bismo mogli otkriti - isto kao, ukoliko ne bi postojalo svetlo, pa prema tome ni bića sa očima, nikad ne bismo znali da smo u tami. Tama bi bila besmislena.

2. NAJEZDA

U redu, ateizam je suviše jednostavan. Spomenućemo još jedno gledište koje je takođe vrlo jednostavno. Mi ga zovemo *razvodnjeno hrišćanstvo*, a ono tvrdi da Bog postoji na nebu, da je sve u redu i da se ne treba ni o čemu brinuti. Ono izostavlja sva ona teška učenja o grehu, sudu, Sotoni i otkupljenju. Obe ove filozofije su detinjaste.

Nije dobro tražiti da religija bude previše jednostavna. Na kraju krajeva, prave stvari nisu jednostavne, mada tako izgledaju. Sto za kojim sedimo izgleda sasvim jednostavan. Ali, zamolite naučnika da vam kaže od čega je napravljen - da vam priča o atomima, o svetlosnim talasima koji se od njega odbijaju i udaraju u pozadinu našeg oka, kako deluju na vidni živac i šta on stvara u mozgu - videćete da vas pojam koji nazivamo *videti sto* stavlja u nedoumicu koju ćete teško razrešiti. Mališan koji izgovara svoju detinju molitvu izgleda jednostavno. Ukoliko vas zadovoljava da se tu zaustavite, sve je u redu. No, ako to ne želite - a savremeni svet obično ne želi da bude zaostao - ako želite ići dalje i pronaći šta se stvarno događa - tada se morate pripremiti za nešto teže. Ako težimo za nečim složenijim, tada je besmisleno žaliti se da to više nije jednostavno.

Često se, međutim, događa da ljudi koji nisu naivni, prihvataju ovakvo naivno razmišljanje pa svesno ili ne, naškode pravoj religiji. Takvi uzimaju religiju koja je za šestogodišnje dete i tada je napadaju. Kad im pokušate razložiti religiju na način kako je shvataju odrasli, upućeni ljudi, tada će prigovoriti da im se od toga vrti u glavi, da je sve to suviše složeno, i Bog, ako postoji, sasvim bi sigurno *religiju* učinio jednostavnijom, jer je jednostavnost tako lepa, itd. S takvim ljudima treba biti oprezan, jer su oni spremni svaki čas da menjaju temu razgovora, pa ćete s njima samo izgubiti vreme. Takođe, obratite pažnju na izraz *Bog koji pojednostavljuje religiju* - kao da je religiju Bog izmislio; ona predstavlja njegovu reč nama upućenu, u kojoj nam govori o izvesnim nepromenljivim delovima svoje prirode.

Koliko mi shvatimo, stvarnost nije samo složena, već prečesto i čudnovata. Ona nije uredna, nije očigledna, uvek je drukčija nego što očekujete. Kada, na primer, shvatimo da se Zemlja i planete okreću oko Sunca, bilo bi prirodno razmisliti da su zamišljeni tako da odgovaraju jedno drugome - da su, recimo, jednako udaljeni ili da se ta udaljenost podjednako povećava ili da su svi iste veličine ili da se s udaljenošću od Sunca povećavaju i smanjuju. A ipak ne nalazimo nikakav vidljivi uzrok ili razlog u veličini ili udaljenosti. Osim toga, neka od tih nebeskih tela imaju po jedan mesec, neka čak četiri, neka dva, neka nemaju ni jedan, a jedno pak, oko sebe ima prsten.

Stvarnost je, zapravo, nešto o čemu se obično ne može nagađati. To je jedan od razloga zašto verujemo u biblijski koncept - on je religija kod koje nema nagađanja. Kad bi on nudio svet kakav smo oduvek očekivali, izgledao bi nam da smo ga sami izmislili. Međutim, on nije takav kao da bi ga bilo ko izmislio. On se ponaša vrlo čudno, baš kao i stvarnost. Ostavimo stoga sve detinjaste filozofije - sve jednostavne odgovore. Problem nije jednostavan, rešenje još manje.

U čemu je problem? On je u svetu, u kojem postoji mnogo lošeg i očigledno besmislenog, no u kojem mi ljudi živimo, svesni njegovih nedostataka. Samo dva gledišta uzimaju u obzir sve činjenice. Prvo od njih je biblijsko gledište koje smatra da je ovo dobar svet koji je krenuo nizbrdo, ali koji, uprkos tome, još uvek čuva uspomenu na ono kakav je trebao biti. Drugo gledište zove se dualizam - verovanje da u pozadini svega stoje dve jednake i međusobno potpuno nezavisne sile, od kojih je jedna dobra a druga loša. Prema tome, ovaj svet je bojište na kojem te dve sile neprestano ratuju. Nama se lično čini da je dualizam, posle biblijskog koncepta, najpoštenije i najrazumnije verovanje koje postoji. Ali, ima jednu nevolju.

Pretpostavlja se da su te dve sile - duh ili bog dobra i zla - sasvim nezavisne jedna od druge. One oduvek postoje. Nijedna od njih nije stvorila drugu, nijedna od njih nema više prava da se smatra bogom druge sile. Verovatno svaka sebe smatra dobrom, a onu drugu lošom. Jedna od njih voli mržnju i okrutnost, dok druga ceni ljubav i milosrđe. Svaka pak podupire svoje stajalište. Dakle, šta mislimo time kad jednu silu zovemo dobrom, a drugu zlom? To može značiti samo dve stvari - da nam se jedna sviđa više od druge (kao što nam se, recimo, sok od borovnice više sviđa od soka od limuna) ili pak želimo da kažemo da jedna od njih greši, kad se smatra dobrom, bez obzira na to koja nam se od njih više sviđa ili šta misli o sebi. Znači, ako se samo pukim slučajem odlučimo na prvu, tada uopšte ne možemo

govoriti o dobru i zlu - jer dobro znači nešto za šta se trebamo odlučiti bez obzira na to da li nam se to u datom trenutku sviđa ili ne. Kad bi *biti dobar* značilo prikloniti se strani koja nam se trenutno sviđa, bez stvarnog razloga, tada takvo *dobro* ne bi zasluživalo da se zove dobrim. Prema tome, od dve sile koje po dualističkom gledanju vladaju svetom, jedna je stvarno dobra, a druga stvarno zla.

Ali, čim to utvrdite, dovodite na pozornicu nešto treće uz već spomenute dve sile - neki zakon, merilo ili pravilo o *dobru* s kojim jedna sila stoji u skladu, a druga ne. Tada je to merilo kojim sve prosuđujemo, ili biće koje ga je stvorilo, daleko iznad svake sile, ono bi dakle bilo stvarni Bog. Ono na šta smo mislili nazvavši ih dobrom i zlom silom, znači da je jedna od njih u ispravnom, a druga u pogrešnom odnosu prema stvarnom, konačnom Bogu.

Ovo se može i drugačije izreći. Ako je dualističko gledanje ispravno, tada zla sila mora biti biće koje poštuje zlo radi samog zla. U stvarnosti, međutim, nećemo sresti nikoga ko bi zlo voleo samo zato jer je ono zlo. Najbliža takvom stavu bila bi okrutnost. Ali u stvarnom životu, ljudi su okrutni iz dva razloga - ili zato što su sadisti, to jest, izopačeni, pa im okrutnost pričinjava čulno zadovoljstvo ili pak žele okrutnošću nešto drugo postići, na primer novac, moć ili sigurnost. Svakako, postići moć, novac i sigurnost nije loše. Zlo je u tome, što to pokušavamo ostvariti na pogrešan način ili to želimo imati u neumerenim količinama. Naravno, ne želimo time kazati da su svi takvi ljudi beznadežno pokvareni - samo hoćemo reći da pokvarenost, kad je pažljivije razmotrimo, predstavlja ostvarivanje dobra na pogrešan način. Čovek može biti dobar radi samog dobra, ali ne može biti zao samo radi zla. Može se pokazati ljubazan i onda kad mu nije do ljubaznosti, kad mu to ne pričinjava nikakvo zadovoljstvo, samo zato jer zna da je ljubaznost ispravna. Niko, međutim, nije okrutan zato što je okrutnost loša, već zato što mu to pričinjava zadovoljstvo ili donosi korist. Drugim rečima, zlo ne može uspeti čak ni u svojoj zloći, na isti način kao što je dobro uspešno u svojoj dobroti. Dobro, da se tako izrazimo, samo postoji - zlo je iskvareno dobro. Dakle, nešto mora biti najpre dobro, da bi se moglo pokvariti.

Sadizam smo nazvali opasnom izopačenošću. Najpre moramo imati predstavu o normalnom polnom odnosu, da bismo mogli govoriti o njegovoj izopačenosti. Njega možemo proceniti zato, jer znamo kako izgleda normalno ponašanje. Međutim, ako polazimo od izopačenosti, nikada nećemo doznati kakvo je normalno ponašanje. Iz toga sledi da je sila zla, koju dualizam smatra jednako moćnom kao i silu dobra, i koja zlo procenjuje na isti način kao i sila dobra dobrotu - najobičnija utvara. Da bi bila zla, ona mora želeći dobro koje ostvaruje na

pogrešan način, mora imati porive koji su izvorno dobri, da bi ih mogla izopačiti. No, ako je nešto loše, tada ono ne može imati želju za dobrim niti dobre porive koje bi moglo izopačiti. Oboje mora dobijati od sile dobra. A ako je tako, tada ne može biti govora o nezavisnosti. Zlo je deo sveta sile dobra, njega je stvorila ili ona ili neka sila koja je iznad njih oboje.

Kažimo to jednostavnije. Da bi sila mogla biti zla, ona mora postojati, imati razum i volju. Međutim, postojanje, razum i volja sami su po sebi dobri. Prema tome, ona ih mora dobijati od sile dobra - dakle čak i da bi bila zla, mora pozajmljivati ili krasti od svog protivnika. Počinjete li sada shvatati zašto biblijska religija oduvek tvrdi da je Sotona pali anđeo? To nije samo priča za malu decu. Tu se radi o shvatanju da se zlo nametnulo, a nikako da je to izvorna pojava. Moć kojom se zlo održava, primilo je od dobra. Sve ono što zlom čoveku omogućuje da učini neko zlo, samo po sebi je dobro - odlučnost, pamet, dobar izgled, pa i samo postojanje. Zbog toga dualizam u svom užem smislu, nema stvarnog temelja.

Uprkos tome, moramo priznati da je prava biblijska religija (a ne *razvodnjeno hrišćanstvo*), mnogo bliže dualizmu nego što ljudi misle. Mnogi kad prvi put pročitaju Novi zavet, veoma se začude što on toliko mnogo govori o sili mraka u ovom svetu - o moćnom zlom anđelu za kojeg se smatralo da postoji u osnovi smrti, bolesti i greha. Razlika je u tome što Biblija smatra da je tu silu stvorio Bog, i da je ona izvorno bila dobra, a posle se izopačila. Biblija i dualizam se slažu da je svet u stanju rata. No, biblijski koncept ne misli da je to rat dveju nezavisnih sila, nego govori da je to građanski rat, pobuna, i da mi živimo u prostoru i vremenu koji su zaposeli pobunjenici. Dakle, u izvesnom smislu, ovaj svet je područje koje je zauzeo neprijatelj. Biblija govori o tome kako je pravedni *kralj* došao, mogli bismo reći prerušen, i kako nas poziva da uzmemo udeo u otporu. Kad odlazimo u crkvu ili na teološka predavanja, dolazimo zapravo da slušamo poruku našeg saveznika. Neprijatelj, računajući s našom taštinom, lenjošću i intelektualnim snobizmom, pokušava nas sprečiti u toj nameri.

3. ZAPANJUJUĆA MOGUĆNOST IZBORA

Biblijski religiozni ljudi, dakle, veruju da se sila zla samozvano nametnula čovečanstvu kao *knez ovoga sveta*. Naravno, to za sobom povlači niz pitanja. Da li je ovakvo stanje u skladu s Božjom voljom ili nije. Ako jeste, možemo reći da je to čudan Bog. Ako nije, upitaćemo se kako se može dogoditi da je nešto protiv volje Bića koje poseduje apsolutnu moć?

Međutim, nije teško razumeti kako nešto na jedan određeni način može biti u skladu s nečijom voljom, a ne na drugi. Majka razumno postupa kada kaže svojoj deci: “Neću vas terati da svakog dana spremate svoju sobu. Morate sami naučiti održavati je urednom!” Jedne večeri majka uđe u sobu i nađe u kaminu među, sintisajzer i slikovnicu. To je protiv njene volje. Ona bi svakako više volela da su njena deca uredna. No, s druge strane, baš njena volja dala je deci slobodu da budu neuredna. Isto je tako i kod svake organizacije, škole i uređenja. Često se ne radi ono što je ostavljeno da se uradi dobrovoljno. To nije ono što smo želeli, ali to je omogućila slobodna volja.

Verovatno je isto i u svemiru. Bog je stvorio bića koja imaju slobodnu volju. To znači stvorenja koja mogu ići pravim putem ili pogrešnim putem. Možda neko misli da možete biti slobodni, ali bez mogućnosti da se skrene na pogrešni put. Mi tako nešto ne možemo zamisliti. Ako je nešto slobodno da bude dobro, onda je isto tako slobodno da bude zlo. Upravo je slobodna volja ono što čini zlo mogućim. Pa zašto je onda Bog dao stvorenjima slobodnu volju? Zato, jer slobodna volja, iako čini zlo mogućim, istovremeno jedina omogućuje da postoji ljubav, dobrotu i radost, vredne tog naziva. Svet automata, svet bića koji bi radili kao mašine, ne bi vredelo ni stvoriti. Sreća koju je Bog namenio svojim višim stvorenjima, sreća je koja dolazi od našeg slobodnog i dobrovoljnog sjedinjenja s njime i jednih s drugima u ljubavi i radosti, a s time se ne može uporediti ni najveća ljubav između muškarca i žene. To je razlog zašto ljudska bića moraju biti slobodna.

Naravno, Bog je znao šta će se dogoditi ako se slobodna volja zloupotrebi - očigledno je smatrao da treba pokušati. Možda se u tome ne bismo rado složili s njim. Postoji teškoća kod neslaganja s Bogom. On je izvor iz kojeg dolazi sva naša snaga, razumevanje i mišljenje. Ne možemo mi biti u pravu, a on u krivu, isto kao što se reka ne može popeti iznad svog izvora. Kad se svađamo s njim, svađamo se s onim koji nas čini sposobnim da se uopšte možemo svađati - to je kao da režemo granu na kojoj sedimo. Ako Bog ovo *ratno stanje*, koje vlada u svemiru, smatra da je cena koju vredi platiti za slobodnu volju, to jest, da stvori živi svet u kome možemo činiti stvarno dobro ili stvarno zlo, svet u kojem se nešto zaista važno može dogoditi, a ne svet koji se poput lutke pokreće samo kad on vuče konce - dakle, u tom slučaju i mi možemo smatrati da je tu cenu vredno platiti.

Ako smo ovo razumeli, videćemo da je besmisleno pitati: “Zašto je Bog uopšte stvorio bića tako loše građe, da su se odmah pokvarila?” Ukoliko je građa od koje je biće načinjeno bolja, utoliko je ono pametnije, jače, slobodnije - dakle, utoliko će biti bolje pođe li pravim

putem, odnosno gore ako odabere pogrešni put. Krava ne može biti ni posebno dobra ni posebno loša, pas može biti bolji ili gori, prosečan čovek može u još većoj meri biti bolji ili gori, dok anđeo, koji ima najveće potencijale od svih stvorenih bića, može biti najbolji ili najgori od svega ostalog.

Kako je *mračna sila* pogrešila? Bez sumnje, na ovo pitanje ne možemo dati siguran odgovor. Ovde nam, međutim, može pomoći jedna razumna (i tradicionalna) pretpostavka, koja se temelji na našem iskustvu o izopačenosti. Samim tim što posedujemo individualnost, postoji mogućnost da sebe stavimo na prvo mesto - da poželimo biti središte oko kojeg se sve vrti - zapravo, da zaželimo biti Bog. U tome se sastoji greh Sotone, koji je on kasnije preneo na čovečanstvo. Ima ih koji veruju da je čovekov pad morao imati neke veze sa polnim odnosom, ali to je sasvim pogrešno. (1. Knjiga Mojsijeva nam omogućava da shvatimo da je polna izopačenost nastupila nakon čovekovog pada, ona je posledica, a ne uzrok pada.) Sotona nas je još od vremena naših davnih predaka pokušao uveriti da bismo mogli biti *poput bogova* - osamostaliti se kao da smo sami sebe stvorili, da bismo mogli biti svoji gospodari, srećni i van Boga, nezavisni od njega. Iz ovog beznadežnog pokušaja proizašlo je gotovo sve što nazivamo ljudskom istorijom - novac, siromaštvo, častoljublje, rat, bludništvo, društvene klase, carstva, ropstvo - dugačka i strašna priča o čoveku koji pokušava pronaći sreću negde drugde a ne u Bogu.

Razlog zbog kog u tome ne može uspeti je sledeći: nas je stvorio Bog - stvorio nas je kao što čovek stvara mašinu. Automobil je načinjen tako da ga pokreće određeno gorivo i neće se pokrenuti osim pomoću tog goriva. Bog je zamislio da on sam pokreće ljudsku mašinu. Naša bića su zamišljena tako da troše njega kao gorivo ili hranu, koja je samo njima namenjena. U tome ga ničim ne možemo zameniti. Zato nema smisla tražiti od Boga da nas usreći na naš način, kako se ne bismo opterećivali religijom. Bog nam ne može dati sreću i mir izvan njega samoga, jer tamo nema sreće.

U tome je ključ za razumevanje istorije. Troše se neizmerne količine energije, grade se civilizacije, donose se savršeni zakoni - ali svaki put nešto krene nizbrdo. Neki čudni, sudbonosni vetar uvek izgura na površinu sebične i okrutne ljude, pa sve sklizne natrag u bedu i ruševinu. Rekli bismo - *motor trokira*. Kao da izvrsno *startuje*, a onda nakon nekoliko metara stane - pokušavaju ga pokrenuti pogrešnim gorivom. Nešto slično je Sotona učinio nama ljudima.

A šta je Bog učinio? Pre svega, ostavio nam je savest, osećaj za dobro i zlo. Kroz čitavu istoriju nailazimo na ljude koji su pokušavali (neki od njih izuzetno predano) živeti u skladu sa svojom savešću. Niko do sada još nije u tome potpuno uspeo. Drugo, poslao je ljudima ono što bi mi nazvali *lepim snovima* - čudnovate priče koje u ovom ili onom obliku nalazimo u gotovo svakoj paganskoj religiji, a koje nam govore o nekom bogu koji posle smrti ponovo vaskrsava, dajući, na neki način, svojom smrću novi život ljudima. Treće, izabrao je određeni narod kojem je tokom nekoliko vekova govorio kakav je on Bog - da postoji samo jedan Bog i da mu je veoma stalo do ispravnog ponašanja. Taj narod bili su Jevreji, a Stari zavet opisuje kako je Bog s njima govorio.

A onda dolazi zapanjujući događaj. Među tim Jevrejima iznenada se pojavio čovek koji svuda govori da je on sam Bog. Tvrdi da oprašta grehe. Za sebe govori da postoji oduvek. Tvrdi da će na kraju vremena suditi svetu. Kod panteista, Indijanaca na primer, svako može reći za sebe da je deo Boga, da je jedno s Bogom - u tome nema ničeg čudnog. Ovaj čovek, međutim, jer je bio Jevrejin, nije mogao govoriti o takvom Bogu. U njihovom jeziku Bog je označavao biće izvan sveta koji bi ga stvorio, i koje je neizmerno različito od svega postojećeg. Prema tome, uvedete da su reči tog čoveka bile neverovatnije od svega dotada izrečenog.

Jedan deo njegovih tvrdnji lako bi mogao ostati neprimećen, jer smo slično već toliko puta čuli, više ne znamo šta to znači. Mislimo na one o opraštenju greha - svih greha. Ukoliko onaj koji tako govori nije Bog, tada je to u tolikoj meri protivno zdravom razumu da je naprosto smešno. Mi možemo razumeti da je čovek u stanju da oprostí uvredu koja mu je nanesena. Vi mi stanete na nogu ili ukradete novac i ja vam oprostim. Ali, šta ćemo s čovekom kojeg niko nije opljačkao niti mu stao na nogu, ali koji govori da vam oprašta što ste stali na nogu vašem susedu ili što ste nekog opljačkali? Najblaža ocena takvog ponašanja bila bi da je to krajnja besmislenost. Isus je baš tako postupao. Govorio je ljudima da su im gresi oprašteni - nije čekao da ispita mišljenje onih koji su sa tim gresima bili povređeni. Bez oklevanja se ponaša kao da je on sam povređena strana. Sve bi to imalo nekog smisla jedino u slučaju, kad bi on stvano bio Bog čiji se zakoni krše i čiju ljubav svaki pojedini greh povređuje. Da je to rekao neko drugi a ne sam Bog, mogli bismo to smatrati neozbiljnošću i unišljenošću, bez premca u istoriji.

Međutim, (a to je vrlo čudno i značajno), čak se ni njegovi neprijatelji, kad pročitaju Jevandelje, ne mogu oteti utisku da to uopšte nije neozbiljnost ili taština. Još manje to može

čitalac, koji nije opterećen predrasudama. Hristos kaže za sebe da je *ponizan i blag* i mi mu verujemo, ne uočavajući da ukoliko je on samo čovek, nekim njegovim rečima ne bismo mogli pripisati poniznost i blagost.

Ovde, zapravo, pokušavamo upozoriti na veliku besmislenost koju često čujemo od onih koji govore: “Spreman sam prihvatiti Hrista kao velikog moralnog učitelja, ali ne prihvatam njegovu tvrdnju da je on Bog.” Tako nešto ne bismo nikako smeli reći. Čovek koji bi bio samo čovek i rekao ono što je govorio Isus, ne bi bio nikakav veliki moralni učitelj. Bio bi ili ludak - da duševnom nivou čoveka koji za sebe kaže da je tvrdo kuvano jaje - ili bi bio sam pakleni Sotona. Morate se odlučiti. Ili je taj čovek bio i ostao Božji Sin ili je bio ludak, a možda i nešto gore. Možete ga nazvati budalom, možete ga pljuvati i ubiti ga, jer smatrate da je pali anđeo, i treće, možete ga priznati za Gospoda i Boga. Ali, nemojte dolaziti s takvom pokroviteljskom besmislicom tvrdeći da je on bio veliki moralni učitelj. On nam tu mogućnost nije ostavio. To mu nije bila namera.

4. SAVRŠENI POKAJNIK

Suočeni smo, dakle, sa zastrašujućom mogućnosti izbora. Ili je ovaj čovek, o kojem je reč, bio (i ostao) ono što je za sebe tvrdio, ili je ludak, a možda i nešto gore. Čini nam se da je sasvim očigledno kako nije bio ni ludak ni Sotona. Dosledno tome, koliko god čudno, zastrašujuće ili nemoguće izgledalo, moramo prihvatiti činjenicu da je on bio i jeste Bog. Bog je *došao* na ovaj svet, koji je zauzeo neprijatelj - *došao* je u ljudskom obliku.

Kakva je bila svrha njegovog dolaska? Došao je da poučava, reći ćete. Međutim, čim počnemo da čitamo Novi zavet, ili koji drugi biblijski zapis, videćemo da oni govore o nečem sasvim drugom - o njegovoj smrti i vaskrsenju. Očigledno je da religiozni ljudi smatraju baš to najglavnijim delom cele priče. Veruju da je Bog došao na svet uglavnom zato da trpi i da bude ubijen.

Pre nego što postanu religiozni, mnogi ljudi imaju utisak da religiozni ljudi moraju verovati u jednu sasvim posebnu teoriju koja objašnjava svrhu ove smrti. Prema toj teoriji, Bog je odlučio da kazni ljude zato što su dezertirali i pridružili se Velikom Pobunjeniku, ali Hristos se dobrovoljno ponudio da bude kažnjen umesto njih, pa je Bog ljudima oprostio. Ljudi priznaju da ova teorija baš ne izgleda nemoralna i neozbiljna kao što im je izgledala dok još nisu bili religiozni. Ali, nije to ono najbitnije što želimo kazati. Ljudi tek kasnije

shvate da ni jedna teorija sama po sebi ne sačinjava biblijsku religiju. Glavno biblijsko verovanje svodi se na to da nas je Hristova smrt na neki način pomirila s Bogom - omogućila nam je da sve počnemo iznova. Teorije koje pokušavaju objasniti na koji način je to postignuto sasvim su druga stvar. Njih ima mnogo. Svi se ipak slažu da je Hristova smrt u tome bila delotvorna. Reći ćemo vam kako mi na to gledamo. Svi znamo da će umornom i gladnom čoveku pomoći dobar obrok. Savremena teorija ishrane, sa svojim vitaminima i belančevinama, nešto je sasvim drugo. Ljudi su uzimali hranu i posle se izvrsno osećali, daleko ranije nego što se uopšte čulo za teorije o ishrani. Ako se ikad dogodi da se takve teorije odbace, ljudi će jednako jesti kada ogladne. Teorije koje govore o Hristovoj smrti nisu religija - one samo objašnjavaju na koji je način Hristova smrt delotvorna. Među religioznim ljudima postoje određene razlike u pogledu važnosti ovih teorija. Nama se, međutim, čini da je sam događaj daleko značajniji od svih objašnjenja koja nude teolozi - mislimo da i sami moraju priznati da ni jedno ne može u potpunosti odgovarati stvarnosti. Možemo po ovom pitanju reći kako mi gledamo na ovaj problem.

Naše je mišljenje, da se od nas ne traži da prihvatimo teorije same po sebi. Mnogi su verovatno čitali Džinsa ili Edingtona. Kad žele da objasne atom ili nešto slično, tada ga opisuju tako da možete lako steći mentalnu predstavu o tome. Međutim, nakon toga vas upozoravaju da u tu predstavu naučnici u stvari ne veruju. Naučnici veruju, recimo, u matematičke formule. Predstave samo pomažu da bolje shvatimo formule. One ne predstavljaju istinu na onaj način na koji to čini formula. Predstave nisu stvarnost, već više ili manje njoj nalik. One samo pomažu da nešto bolje shvatimo - ukoliko ne pomažu, bolje da ih odbacimo. Sama se stvar pak, ne može naslikati - ona se može izraziti samo matematički. I mi imamo isti problem. Verujemo da Hristova smrt predstavlja onu istorijsku tačku kad nam se nešto potpuno nezamislivo, izvan našeg sveta, ukazuje kao stvarnost u našem svetu. Ako ne možemo predstaviti čak ni atome od kojih je sagrađen naš svet, kako bismo mogli predstaviti nešto tako? U stvari, kad bismo tu smrt mogli potpuno razumeti, tada ona više ne bi bila ono za šta se izdaje - nepojmljiva, nestvarna, nešto s one strane prirode, na koju se ta činjenica obara poput munje. Možda ćete se upitati kakva je korist od toga, kada ništa ne razumemo. Na to je lako odgovoriti. Čovek pojede svoj ručak, a da ni ne zna kako izgleda proces iskorištavanja hrane u telu. On isto tako može prihvatiti ono što je Hristos učinio, a da ne zna način na koji to deluje. Uostalom, sve dok to ne prihvati, neće ni saznati kako deluje.

Rečeno nam je da je Hristos ubijen radi nas, da je njegova smrt oprala naše grehe, te da je svojom smrću pobedio samu smrt. To je formula. To je religija. U to se mora verovati. Svaka teorija kojom pokušavamo objasniti način na koji je Hristos svojom smrću uklonio naše grehe i pobedio samu smrt, po našem je mišljenju drugorazredne važnosti - tek puki dijagram, koji možemo zanemariti ukoliko nam ne pomaže u razumevanju bitnoga. Čak ako nam i pomaže, ne smemo taj dijagram poistovetiti s onim što on prikazuje. Ipak, vredi razmotriti neke od tih teorija.

Najraširenija je ona koju smo ranije spomenuli - koja govori da nam je oprošteno zato što je Hristos dobrovoljno prihvatio da bude kažnjen umesto nas. Ova teorija je na prvi pogled vrlo neozbiljna. Ako je bio spreman da nam oprost, zašto onda to nije učinio? I kakvog smisla ima kažnjavati nevinog čoveka umesto nas? Koliko mi vidimo, to je bez svrhe, ukoliko mislimo na kaznu u policijsko-sudskom smislu. S druge strane, ako se radi o dugu, to ima smisla, jer neko ko ima nešto gotovine platiće za onoga koji nema. Ili ako uzmemo *plaćanje troškova*, ne kao kažnjavanje, već u širem smislu, na primer kod nadoknade štete, tada je sasvim prirodno da će čoveka iz nevolje izvući njegov najbolji prijatelj.

Dakle, u kakvu je to *zamku* upao čovek? Pokušao je da se osamostali, da se ponaša kao da pripada samom sebi. Drugim rečima, posrnuli čovek nije nesavršeno biće koje bi trebalo usavršiti - on je pobunjenik koji mora položiti oružje. Jedini način da se izvuče iz *zamke* jeste u tome da položi oružje, da se preda, izvini, shvati da je krenuo pogrešnim putem i da se pripremi za novi početak. Ovaj čin predaje, ovo vraćanje unatrag, to je ono što religiozni ljudi nazivaju pokajanjem. Moramo vam reći, da pokajanje uopšte nije zabavno. Ono je mnogo teže od *posipanja pepelom*. Pokajati se znači odvignuti se od uobraženosti i samovolje koje smo vežbali hiljadama godina. To znači ubiti deo sebe, u određenom smislu čak umreti. U stvari, pokajati se može samo dobar čovek. Ovde nailazimo na problem - loš čovek bi se trebao pokajati, a samo dobar čovek to može savršeno učiniti. Što smo gori, pokajanje nam je potrebnije, ali i teže izvodljivo. Jedino savršen čovek mogao bi se savršeno pokajati, međutim, njemu to ne bi bilo potrebno.

Važno je znati da ovo pokajanje, to jest svesno potčinjavanje, ponižavanje i, da kažemo, umiranje, Bog od nas ne traži pre nego što nas vrati na pravi put, čega nas može osloboditi ako želi - to je samo opis našeg povratka njemu. Ako od Boga tražite da vas vrati na početak bez toga, tada od njega tražite da vas vrati bez da krenete natrag. To ne može biti. Dakle, kroz sve to ipak moramo proći. Međutim, ono isto zlo u nama, koje je uzrok potrebe za

pokajanjem, čini nas nesposobnim da to učinimo. Možemo li se pokajati ako nam Bog u tome pomogne? Možemo, ali šta podrazumevamo pod Božjom pomoći? Bog, da tako kažemo, u nas usađuje deo sebe samog, daje nam deo svoje moći rasuđivanja po kojoj i mi rasuđujemo, uliva u nas deo svoje ljubavi po kojoj se i mi međusobno ljubimo. Kada dete učite da piše, tada u svojoj ruci držite njegovu i pišete slova - dakle, dete piše, jer vi pišete. Mi ljubimo i rasuđujemo jer Bog ljubi i rasuđuje, vodi nas za ruku dok to činimo. Da nismo posrnuli, sve bi bilo mnogo lakše. Na nesreću, sada trebamo Božju pomoć da bismo učinili nešto što Bog po svojoj prirodi nikada ne čini - da bismo se predali, potčinili, umrli. Sve to nalazimo u Božjoj prirodi. Dakle, na put, na kome trebamo Boga kao vodiča, Bog sam u svojoj prirodi nikada nije kročio. On nam može dati samo ono što ima - a ono čega nema u njegovoj prirodi ne može nam dati.

No, pretpostavimo da je Bog postao čovek, da se naša ljudska priroda koja pati i umire, stopi s Božjom prirodom u jednoj osobi - u tom bi nam slučaju ta osoba mogla pomoći. Ona bi se mogla odreći svoje volje. Mogla bi patiti i umreti, jer bi bila čovek. S druge strane, ona bi sve to mogla učiniti savršeno, jer bi istovremeno bila i Bog. Vi i ja možemo proći kroz takav proces jedino kao to Bog učini u nama. Ali Bog to može učiniti samo ako postane čovek. Naši napori u takvom umiranju biće uspešni jedino ako mi, ljudi, uzmemo udeo u Božjem umiranju, isto kao što uspevamo u našem rasuđivanju samo zato, jer je ono kap u okeanu njegovog razuma. Međutim, mi ne možemo učestvovati u Božjem umiranju ako on sam ne umre. A on, s druge strane, ne može umreti ukoliko ne postane čovek. U tom smislu, on plaća naš dug, pati za nas, premda, sam po sebi, uopšte ne bi trebao patiti.

Neki prigovaraju da je Isus, ako je bio Bog kao što je bio i čovek, mogao lako podneti patnje i smrt, jer one za njega nisu predstavljale isto što i za druge ljude. Neko drugi bi mogao s pravom osuditi nezahvalnost i neprimerenost ovog prigovora, dok nas iznenađuje duboko nerazumevanje koje stoji iza njega. U određenom smislu, taj prigovor stoji - ali samo kao dokaz površnosti onih koji tako misle. Savršeno potčinjavanje, savršena patnja, savršena smrt - nisu bili lakši Isusu zato što je bio Bog, već su bile moguće jedino zato što je on bio Bog. No, to bi bio vrlo neobičan razlog da ga ne prihvatimo. Učitelj može učiti dete da piše, jer je odrastao i zna da piše. Naravno, ta mu činjenica olakšava posao i zato može pomoći detetu. Kad bi ga dete odbilo zato što je *starijima lako*, i kad bi ga čekalo da nauči pisati neko drugo dete koje ni samo ne zna pisati (dakle, nema *nepoštene prednosti*) - nikad ne bi napredovalo u pisanju. Uzmimo, na primer, da se utapamo u reci i čovek koji stoji na obali

pruža nam ruku da nam spasi život. Da li bi trebali, daveći se, povikati: “Nije to pošteno. Ti si u prednosti! Ti stojiš na obali!” Ta prednost - nazovite je nepoštenom, ako želite - jeste jedini način pomoću kojeg možemo biti spašeni. Od koga ćete tražiti ako ne od nekoga ko je jači od vas?

Tako mi gledamo na ono što religiozni ljudi zovu otkupljenje. Zapamtite, međutim, to je samo slika koju ne smete poistovetiti sa stvarnošću koju ona predstavlja - ako vam ne pomaže, tada je odbacite.

5. PRAKTIČAN ZAKLJUČAK

Hristos se savršeno predao i ponizio: savršeno - zato jer je bio Bog, predao i ponizio - jer je bio čovek. Biblijski religiozni ljudi veruju da ćemo, ako na neki način sudelujemo u Hristovoj poniznosti i patnji, imati takođe udela u njegovoj pobedi nad smrću, steći novi život nakon smrti i u njemu postati savršeni i potpuno srećni. To nam znači mnogo više od samog nastojanja da sledimo njegovo učenje. Ljudi se često pitaju kad će se po evoluciji razviti bića savršenija od čoveka. Biblija tvri da je to već učinjeno. U Hristu se pojavila nova vrsta čoveka. Novi život koji je počeo u njemu, treba biti usađen u nas.

Kako to postići? Setite se kako smo stekli stari život? Dobili smo ga od drugih, od naših roditelja i predaka i to bez našeg pristanka, kroz vrlo čudan postupak koji u sebi nosi zadovoljstvo, bol i opasnost. Taj postupak nikako niste mogli predvideti. Mnogi, kao deca, provedu mnogo vremena pokušavajući to da zamisle. Neka deca, kad im to prvi put objasnimo, jednostavno ne veruju. Zbog toga ih ne treba kriviti, jer je postupak nastanka novog bića zaista čudan. Bog koji je to omogućio, isti je onaj koji omogućava nastanak života u Hristu. Za očekivati je da će i to biti vrlo čudno. On nas nije pitao za mišljenje kad je stvarao polnost - takođe nas nije pitao u vezi ovog drugog života.

Prirodni život smo dobili od roditelja. To, međutim, ne znači da će on uvek postojati, ukoliko se ne potrudimo da ga sačuvamo. Život možemo izgubiti nepažnjom, možemo ga se rešiti samoubistvom. Iako ga održavamo i pazimo na njega, uvek moramo biti svesni činjenice da ga ne stvaramo, već samo održavamo život kojeg smo dobili od nekog drugog. Na sličan način i religiozan čovek može izgubiti svoj život u Hristu, ukoliko ne ulaže izvestan napor da ga sačuva. Međutim, ni najbolji religiozni čovek koji je ikad živeo, nije bio takav sam po sebi - on samo hrani i zaštićuje život koji nikad ne bi mogao steći svojim

nastojanjima. Sve dok u telu postoji prirodni život, on će to telo u velikoj meri održavati. Ako ga ranite, rana će se za izvesno vreme zaceliti, dok rana na mrtvom telu ne zaceljuje. Živo telo nije neranjivo, ono se nakon ranjavanja može do određene granice oporaviti. Isto tako svaki religiozni čovek može pogrešiti, ali on se može pokajati, pridići se nakon svakog pada i započeti ispočetka. To je moguće zato, jer se Hristov život u njemu oporavlja i omogućuje mu da u određenom stepenu iskusi dobrovoljnu smrt koju je Hristos podneo.

Zbog toga se biblijski religiozan čovek nalazi u sasvim drukčijem položaju od ostalih, koji nastoje da budu dobri. Oni se nadaju da će svojom dobrotom zadovoljiti Boga, ukoliko on uopšte postoji. Ako pak ne veruju u njega, tada se nadaju da će njihova dobrota naići na priznavanje drugih dobrih ljudi. Biblijski religiozan čovek smatra da je dobro koje sam čini, rezultat Hristovog delovanja u njemu. On ne misli da će nas Bog voleti zbog naše dobrote, već će nas učiniti dobrim zato što nas voli - baš kao što krov staklene bašte ne privlači sunčeve zrake zato što je sjajan, već je sjajan zato što ga sunce obasjava.

Želeli bi da nešto bude sasvim jasno - kad religiozni ljudi kažu da u njima živi Hristos, ne svode to samo na područje uma ili morala. Kada tvrde da su *u Hristu* ili da je Hristos *u njima*, time ne kažu da o Hristu samo razmišljaju ili ga oponašaju. Time žele kazati da Hristos stvarno deluje kroz njih, da predstavljaju jedan telesni organizam kroz koji Hristos deluje, da smo mi njegovi prsti i mišići, ćelije njegovog tela. To objašnjava zašto se taj novi život ne širi samo čisto umnim delovanjem, kao što je vera, već je to više nalik razvoju, jednoj biološkoj i nadbiološkoj činjenici.

Postoji još nešto što neke ljude zbunjuje. Zar nije strahovita nepravda što se ovaj novi život daje samo onima koji su čuli za Hrista i koji su u stanju u njega poverovati? Znamo da se niko ne može spasiti osim po Hristu, a Biblija nas obaveštava da svi oni koji prihvataju glas savesti i žive po moralnom zakonu koji je Bog u nas utisnuo, prihvataju Hrista. U međuvremenu, ako vas brinu ljudi koji se drže po strani, to nije razlog da i sami ostanete po strani. Religiozni ljudi su Hristovo telo, oni su organizam kroz koji on deluje. Svaki dodatak tome telu, pospešuje njegovo delovanje. Rezanje prstiju, bilo bi, u najmanju ruku, vrlo nepodesno ako nekoga želimo osposobiti da više radi.

Moguć je i ovaj prigovor - zašto Bog na ovaj svet, kojeg je zauzeo neprijatelj, dolazi prerušen, zašto osniva neku vrstu tajnog udruženja kako bi uništio Sotonu? Zašto ne dođe u punoj snazi, zašto ne izvrši invaziju? Znači li to da nije dovoljno jak? Religiozni ljudi,

ustvari, veruju da će on jednom doći u punoj snazi, samo što ne znamo tačno kada će to biti. U svakom slučaju, možemo samo nagađati koji su razlozi njegovog odgađanja. On nam želi pružiti priliku da slobodno pređemo na njegovu stranu. Sigurno ne bismo cenili Francuza koji bi čekao da ruske trupe uđu u oslobođeni Beograd, pa tek onda objavio da je našoj strani. Bog će sasvim sigurno *doći* i zauzeti ovaj svet. Drugo je pitanje da li oni, koji to od njega sada traže, shvataju kako će to izgledati. Kad se to dogodi, biće kraj sveta. Kad pisac pozorišnog komada izađe na pozornicu, predstava je završena. Bog će doći, ali od kakve će koristi biti da tada kažemo da smo na njegovoj strani, kad se pred našim očima čitav svemir raspline kao san, a nešto se drugo, dosad neviđeno otkrije pred nama, nešto za nas toliko veličanstveno, a stravično za druge, i kad niko više neće imati izbora? Ovog puta Bog neće doći prerušen - doći će silno i moćno, probudiće u svakom biću neodoljivu ljubav ili strahoviti užas. Tada će biti prekasno da odaberemo stranu. Nema koristi odlučiti se za ležanje onda kad stajanje postane nemoguće. Tada neće biti vreme biranja - shvatićemo koju smo stranu stvarno izabrali bez obzira na to da li smo bili svesni tog izbora ili nismo. Sada, danas, ovog trenutka imamo priliku da izaberemo pravu stranu. Bog nas ostavlja na miru kako bi nam pružio priliku za izbor. To neće večno trajati. Na nama je da se odlučimo.

Knjiga treća: Hrišćansko ponašanje

1. TRI PODRUČJA MORALA

Ima jedna priča o dečaku koga su pitali kako zamišlja Boga. Odgovorio je, kako se njemu čini, da je Bog onaj koji uvek gleda naokolo, ne bi li otkrio nekoga ko se dobro provodi i tada ga pokušava sprečiti u tome. Bojimo se da sličnu predstavu kod mnogih pobuđuje reč *moral* - to je ono što se uvek upliće, ometa nas da uživamo i da se dobro provedemo. Ustvari, moralna pravila bismo mogli nazvati uputstvima za upotrebu ljudske mašine. Svrha svakog moralnog pravila je u tome da spreči kvar, naprezanje ili trenje pri upotrebi mašine. Zbog toga se na prvi pogled čini da su spomenuta pravila stalno u sukobu s našim prirodnim sklonostima. Kad nas predavač poučava kako treba upotrebljavati neku mašinu, on obično kaže: "Ne, to se tako ne radi." Ono što nam se čini prirodnim načinom upotrebe mašine, ne mora biti i ispravno.

Neki ljudi radije govore o moralnim uzorima i moralnom *idealizmu*, nego o moralnim pravilima i njihovom ispunjavanju. Svakako, tačno je da je moralno savršenstvo uzor, u smislu da ga ne možemo potpuno doseći. U tom je smislu svako savršenstvo za nas ljude uzor. Mi ne možemo biti savršeni vozači ili plivači, niti možemo povući savršeno ravnu crtu. Međutim, u jednom drugom smislu, bilo bi vrlo pogrešno nazvati moralno savršenstvo uzorom.

Kad neko kaže da je neka žena, kuća, brod ili vrt njegov *uzor* time ne misli reći (osim možda u šali) da svi ostali ljudi moraju imati isti uzor. U takvim stvarima možemo imati različite ukuse, pa prema tome i uzore. Međutim, bilo bi opasno onoga ko marljivo nastoji pridržavati se moralnog zakona opisati kao *čoveka velikih uzora*, jer bi nas to moglo navesti na pomisao da je moralno savršenstvo pitanje njegovog ukusa, s kojim se mi ostali ne moramo složiti. To bi bila tragična greška. Savršeno ispravno postupanje jednako je nedostižno kao i savršeno menjanje brzina u vožnji automobilom. Međutim, ono je neophodan uzor propisan za sve ljude zbog same prirode ljudske mašine isto kao što je savršeno menjanje brzina uzor koji proizilazi iz same prirode automobila. Još gore bi bilo smatrati sebe čovekom *visokih uzora* zbog toga što nastojimo da nikad ne slažemo, što se trudimo da nikad ne učinimo preljubu ili da se nikad ne ponašamo nasilnički. To bi nas

moglo učiniti taštım - mogli bismo pomisliti da smo izuzetni ljudi, kojima treba čestitati na *idealizmu*. Isto bi bilo kad bismo očekivali čestitke zbog nastojanja da dođemo do ispravnog rezultata nekog matematičkog računa. Savršena matematika je *uzor* jer ćemo sigurno ponekad pogrešiti u računanju. Samo nastojanje da budemo potpuno tačni pri računanju nije ništa izuzetno. Bilo bi besmisleno ne nastojati u tome, jer nam svaka greška kasnije pričinjava teškoće. Isto tako će svaka naša moralna pogreška verovatno prouzrokovati nevolje drugima, a sasvim sigurno i nama samima. Govoreći o pravilima i njihovom poštovanju, umesto o uzorima i *idealizmu*, pomažemo sebi da se prisetimo ovih činjenica.

Pođimo korak dalje. Ljudska mašina se može pokvariti na dva načina. Prvi je kad se ljudi međusobno otuđe, kad se sukobe ili jedan drugog povrede varanjem ili tiranijom. Drugi je način kad stvari krenu na loše unutar samog čoveka - kad se različite želje i sposobnosti međusobno sukobljavaju ili razilaze. To će biti jasnije ako ljude prikažete kao skup brodova koji plove u određenoj formaciji. Putovanje će biti uspešno samo onda ako se brodovi ne sudaraju, ako jedan drugom ne predstavljaju prepreku. Isto tako, svaki brod mora biti ispravan i sposoban za plovidbu. Zapravo, ovo se dvoje međusobno uslovljava. Ako se brodovi počnu sudarati, biće nesposobni za plovidbu. S druge pak strane, ako su im kormila neispravna, teško će izbeći sudare. Ili zamislimo čovečanstvo kao orkestar koji svira određenu melodiju. Da bi uspeo, potrebno je dvoje - instrument mora biti dobro naštimovan i svaki izvođač mora odsvirati svoju deonicu u određeno vreme kako bi se uskladio sa ostalima.

Nešto nismo, međutim, uzeli u obzir. Još se nismo upitali kuda plovi naša flota, niti znamo koju melodiju želi naš orkestar da odsvira. Instrumenti mogu biti dobro naštimovani, mogu upadati u tačno označeno vreme, ali uspeh će izostati ukoliko umesto naručene zabavne pesme budu svirali posmrtnu koračnicu. Bez obzira na to koliko uspešno flota plovila, putovanje će biti promašeno ako umesto u Bar, kuda se flota uputila, stigne u Lisabon.

Moral, dakle, obrađuje tri područja. Prvo poštenu igru i sklad među pojedincima. Drugo, bavi se onim što bismo nazvali povezivanjem i usklađivanjem želja, potreba i sklonosti u svakom pojedincu. Treće, bavi se svrhom ljudskog postojanja, pravcem koji cela flota mora slediti, melodijom koju dirigent zahteva od orkestra.

Možda ste primetili da savremeni čovek skoro uvek razmišlja samo o prvom području, dok druga dva zaboravlja. Često iza tvrdnje da se borimo za biblijska moralna načela

podrazumevamo težnju za dobrim odnosima među narodima, klasama i pojedincima - dakle, mislimo opet samo na prvo od navedena tri područja. Isto se događa kad kažemo za nešto što nameravamo učiniti: "To ne može biti zlo, jer nikome ne nanosi štetu." Time mislimo da uopšte nije važno kakav je brod iznutra, ukoliko se ne sudara s drugim brodovima. Sasvim je prirodno da kad god počnemo razmišljati o moralu, najpre počnemo s prvom stvari, s društvenim odnosima. Rezultati nemorala su u ovom području uvek vidljivi i oni nas svakodnevno pritiskuju; to su rat, korupcija, siromaštvo, laži i nemar. Isto tako na tom području ima vrlo malo nesloge što se tiče morala. Gotovo svi ljudi svih vremena, barem su se u teoriji slagali, da čovek mora biti pošten, dobar i pomagati drugima u nevolji. To zvuči dobro za početak, ali ako se naše razmišljanje o moralu ovde zaustavlja, onda nismo trebali ni početi o njemu razmišljati. Ukoliko ne pređemo na drugo područje - na unutarnje *sređivanje* ljudskog bića, samo se zavaravamo. Prisetimo se upoređenja s brodovima - koja je korist od pretpostavke da se brodovi ne bi trebali sudarati, ako su samo nezgrapne olupine kojima se uopšte ne može upravljati? Koja je korist od sastavljanja pravila društvenog ponašanja ako znamo da nam pohlepa, kukavičluk, zlovolja i uobraženost neće dopustiti da ih se pridržavamo? To naravno ne znači da ne bi trebali razmišljati, i to vrlo ozbiljno o daljnjem unapređivanju društvenog i ekonomskog sistema. Želimo samo kazati da će svi naponi u tom pravcu biti tek pusta priča ako pojedinac nema hrabrosti i nesebičnosti. Lako je sprečiti određene oblike korupcije i tiraniju u nekom društvu, ali sve dok ljudi ne prestanu biti varalice i tirani ne može doći do značajnijeg napretka - stara igra će se nastaviti i u novim okolnostima. Niko se ne može zakonski prisiliti da bude dobar - a bez dobrih ljudi nema ni dobrog društva. Zato moramo uzeti u obzir i moralna načela pojedinaca a ne samo njihove međusobne odnose.

Čini nam se da se ni na tome ne možemo zaustaviti. Došli smo do tačke na kojoj različita poimanja sveta uslovljavaju različite načine ponašanja. Na prvi pogled nam se može činiti mudrim da ovde zastanemo i nastavimo govoriti o onim vidovima morala sa kojima se slažu svi razumni ljudi. Ali, možemo li to učiniti? Prisetimo se da religija sadrži niz tvrdnji o činjenicama koje mogu biti ili istinite ili lažne. Ukoliko su one istinite, dolazimo do niza zaključaka koji se odnose na plovidbu ljudske flote, a ako nisu, dolazimo do sasvim drukčijeg niza zaključaka. Vratimo se, na primer, čoveku koji tvrdi da ono što ne šteti drugome, ne može biti loše. On shvata da ne sme oštetiti druge brodove u konvoju, ali je isto tako uveren da je njegova stvar kako se on odnosi prema svom brodu. Ali, nije li važno znati i to da li je brod njegovo vlasništvo ili ne? Nije svejedno da li sam vlasnik vlastitog uma i tela, ili sam

samo zakupnik, odgovoran pravom gospodaru? Ako me je neko drugi stvorio za svoju svrhu, tada ću imati mnoge dužnosti koje ne bih imao u slučaju da pripadam samome sebi.

Ponovimo još jednom - Biblija tvrdi da svaki čovek može večno živeti, što može biti istina ili laž. Ima mnogo toga čega se ne bih trebao pridržavati ukoliko ću živeti samo sedamdeset godina, a zbog čega bih se trebao ozbiljno zamisliti ako ću večno živeti. Možda moja zlovolja ili ljubomora postepeno rastu - za sedamdeset godina taj se porast možda neće ni primetiti. Međutim, recimo, za milion godina, to bi mogao postati pravi pakao - to bi bio najtačniji tehnički izraz za takvu situaciju, ukoliko je Biblija u pravu. Osim toga, večni život koji nam se nudi postavlja još jednu razliku - ako čovek živi samo sedamdeset godina, tada su država, nacija i civilizacija (koja može trajati na hiljade godina) važnije od pojedinca. Ako je Biblija u pravu, tada je pojedinac neuporedivo važniji, zato što njegov život može večno da traje, dok je vek države ili civilizacije u poređenju sa životom pojedinca, tek jedan trenutak.

Ako razmišljamo o moralu, čini nam se da trebamo uzeti u obzir sva tri područja - odnose među ljudima, moralna načela unutar svakog pojedinca i odnos između svakog pojedinca i sile koja ga je stvorila. U pitanjima odnosa čoveka prema čoveku svi možemo saradivati. Razmimoilaženja započinju kod pitanja kakav bi čovek trebao biti *u sebi*, a posebno su ozbiljna kad se postave na videlo odnosi čoveka prema sili koja ga je stvorila. Kod ovog poslednjeg pitanja, na videlo izlaze sve razlike između biblijskog i nebiblijskog morala. Sve do kraja ove knjige, posmatraćemo sve to s biblijskog gledišta - dakle, uz pretpostavku da je biblijski koncept istinit.

2. GLAVNE VRLINE

Jedan od glavnih razloga zbog kojih smo moralnost podelili u tri područja (uključivši i ono upoređenje s brodovima) bio je taj, što nam se to učinilo najkraćim načinom izlaganja. Ovde ćemo se poslužiti podelom nekih starijih pisaca.

Prema toj šemi, postoji sedam *vrlina*. Četiri od njih zovu se *glavne* vrline, a ostale tri *teološke*. *Glavne* su one koje odobravaju svi civilizovani ljudi, dok *teološke* poznaju uglavnom biblijski religiozni ljudi. O teološkim vrlinama će biti kasnije reči, dok ćemo se glavnima pozabaviti sada. Glavnim vrlinama se smatraju razumnost, umerenost, pravednost i smelost.

Razumnost predstavlja praktično, svakodnevno razumno shvatanje života, razmišljanje o onome što činimo i o posledicama koje iz toga mogu proizići. U današnje vreme malo ko uzima razumnost kao vrlinu. Ustvari, zbog Hristove tvrdnje da ćemo u njegovo carstvo ući samo ako budemo *kao dece*, mnogi religiozni ljudi misle da je važno biti *dobar*, pa makar i glup. To je nesporazum. Kao prvo, većina dece pokazuje visoki stepen *razumnosti* kad se bave onim što ih zaista interesuje. Drugo, kako ističe apostol Pavle, Hristos nije time hteo reći da nam inteligencija mora ostati na nivou deteta. Štaviše, on nije rekao samo da moramo biti *bezazleni kao golubovi*, već i *mudri kao zmije*. On traži od nas da imamo srce deteta, a glavu odraslog čoveka - da budemo jednostavni, prostodušni, srdačni i da budemo spremni da se poučavamo. On isto tako želi da čitavu svoju inteligenciju koristimo za zadatak koji nam je namenio i zato je trebamo stalno razvijati. Ako dajete dobrovoljni prilog, to ne znači da ne trebate proveriti da li je on iskorišćen za pravu svrhu. Činjenica da razmišljate o samom Bogu (na primer kod molitve) ne znači da se morate zadovoljiti detinjim predstavama i pojmovima koji su vam bili u mislima kad ste imali pet godina. Svakako, Bog jednako voli one koji su rođeni sa skromnijim umnim mogućnostima. Kod njega ima prostora i za one s malo razuma, ali on želi da čovek iskorištava svu svoju pamet koju ima. Zato nije u redu reći: “Budi dobar, ponizan i pusti drugog da bude pametniji od tebe”, već: “Budi dobar, ponizan i ne zaboravi da trebaš biti što je moguće pametniji”. Bog ne voli intelektualne lenčuge. Ako razmišljate da postanete religiozni, upozoravam vas da se upuštate u nešto što će vas celog zaokupiti, vaš celi um, telo i duh. Ali, na sreću, vredi i obrnuto. Onaj koji iskreno pokuša razumeti i prihvatiti religiju, brzo će ustanoviti da se njegova inteligencija *izoštava* - jedan od razloga zašto nije potrebno posebno obrazovanje da čovek postane religiozan je ta, što je već sama religija izvesno obrazovanje. Zbog toga su i potpuno neobrazovani religiozni ljudi mogli napisati knjige, religijskog sadržaja, koje su zadivile čitav svet.

Umerenost, na žalost, spada među one reči koje su promenile svoje značenje. Ona se danas najčešće koristi da opiše trezvenjaštvo. Međutim, u vreme kad je druga od glavnih vrlina nazvana *umerenošću*, njeno značenje je bilo sasvim drukčije. Umerenost se nije odnosila samo na piće, već na sva zadovoljstva. Ona, osim toga, nije značila potpuno uzdržavanje, već zadovoljenje do određene granice. Sve je u tome da se religiozni čovek podekad uzdržava (i to s razlogom) u nečemu što inače ne osuđuje, već ga raduje vest da drugi u tome uživaju. Jedno od obeležja lošeg čoveka je u tome da se ne može odreći nečega, a da ne zahteva da se toga odreknu i ostali. To nije religijski način. Religiozni čovek može doći do zaključka da bi bilo dobro kad bi se iz određenih razloga odrekao nečega, na primer

ženidbe, mesa, ali bi bio sasvim u krivu kad bi smatrao da je sve to loše ili kad bi gledao s visine na ljude koji ne misle kao on.

Prilična je šteta što se u novije vreme smisao reči “umerenost” ograničava samo na piće i jelo. Zbog toga ljudi često misle da se može biti neumeren samo u piću i jelu. Ko u središte svog života stavi sport ili motocikl, žena koja čitavo svoje vreme posvećuje kupovanju haljina i šešira, oni koji se bave samo svojim psima, jednako su *neumereni* koliko i čovek koji se svakog dana prejede. Naravno, takva neumerenost se spolja ne mora videti. Manija bavljenja nekim sportom ili teranje mode, ne izlažu nas tuđim pogledima kao, recimo, prežderavanje, ali Boga time ne možemo zavarati.

Pravednost znači mnogo više od onoga što se odvija po sudovima. To je stari naziv za sve ono što bismo danas nazvali *poštenim*, u to je uključeno poštenje, davanje i primanje, iskrenost, ispunjavanje obećanja i slično. Smelost, pak, uključuje dve vrste hrabrosti - suočavanje s opasnošću, i istrajnost u patnji. Možda bi najbliži savremeni izraz za to bio *imati petlju*. Naravno, primetićete, da ne možete dugo istrajati ni u jednoj od spomenutih vrlina ukoliko u igru ne uključite i ovu treću, to jest, ukoliko *nemate petlje*.

S tim u vezi treba još nešto spomenuti. Učiniti nešto pravedno ili u nečem biti umeren, nije isto što i biti pravedn i umeren. Čovek koji nije dobar teniser može ponekad izvesti i dobar udarac. Dobar teniser je onaj čije su oči, mišići i živci u tolikoj meri izvežbani, da se u njih uvek može pouzdati. Takav čovek ima određeni kvalitet i onda kad nije u igri, isto kao što um matematičara ima određena svojstva i onda kad se ne bavi matematikom. Jednako tako, čovek koji se istrajno ponaša pravedno, stekne na kraju određeni kvalitet karaktera. Kad govorimo o *vrlini*, tada mislimo na takav kvalitet, a ne na pojedinačna dela.

Kad ne bismo mogli naglasiti ovu razliku, mogli bismo doći do tri pogrešna zaključka:

1) Mogli bismo pomisliti, da ukoliko učinimo nešto ispravno, nije uopšte bitno kako i zašto smo to učinili - da li dobrovoljno ili ne, zlovoljno ili veselo, da li zbog straha od javnog mišljenja ili radi samoga dobra. Istina je, međutim, da ispravna dela učinjena iz pogrešnih pobuda, nikako ne pomažu izgradnji unutrašnjeg kvaliteta karaktera, nazvane *vrlinom*. Ustvari, upravo je taj kvalitet od prvenstvene važnosti. (Ako loš teniser snažno udari loptu, ne zato što smatra da je to potrebno, već zato jer je izgubio živce, njegov mu udarac može sasvim slučajno pomoći da pobedi u igri. Međutim, to mu neće pomoći da postane vrstan igrač.)

2) Mogli bismo pomisliti da Bog od nas traži da se pokoravamo određenim pravilima, ali to nije tačno. Bog želi da postanemo dobri ljudi.

3) Mogli bismo pomisliti da su *vrline* potrebne samo u sadašnjem životu - da na drugom svetu nećemo imati oko čega da se svađamo, da nam tamo neće trebati hrabrosti, jer neće biti nikakve opasnosti. Sasvim je tačno da tamo verovatno neće biti takvih prilika koje bi od nas zahtevale pravednost i hrabrost, ali će biti bezbroj prilika u kojima ćemo morati dokazivati da smo nastojali biti pravedni i hrabri u ovom svetu. Ne radi se o tome da bi nam Bog mogao uskratiti ulazak u svoj večni svet radi toga što nemamo određenih kvaliteta, već nam nikakve spoljne okolnosti neće pribaviti *nebo*, ukoliko kod nas ne postoje barem začeci ovih kvaliteta.

Radi se, dakle, o tome da nam bez spomenutih kvaliteta ili barem njihovih začetaka, niko i ništa neće moći pružiti onu duboku, jaku i nepokolebljivu sreću koju nam je Bog namenio.

3. DRUŠTVENI MORAL

Pre svega, treba raščistiti pojmove u vezi s biblijskim društvenim moralom. Hristos, naime, nije došao da propoveda neki potpuno novi moral. Zlatno pravilo Novog zaveta (čini drugome ono što želiš da drugi čine tebi) sadrži ono što svako u dubini svoje duše smatra ispravnim. Uistinu, veliki učitelj morala nikad ne dolazi s novim moralom - to čine samo neozbiljni i neuravnoteženi ljudi. Ljude je potrebnije češće podsetiti na nešto nego poučiti. Pravi zadatak svakog učitelja morala je da nas povremeno vrati starim, jednostavnim načelima koja svi zdušno nastojimo da zaboravimo - kao kad vraćamo konja na prepreku koju nije hteo da preskoči ili dete na lekciju koju ne želi da nauči.

Još nam nešto mora biti jasno - religija nema razrađen politički program koji bi joj omogućio da načelo *čini drugome ono što želiš da drugi čine tebi* primeni na određeno društvo ili na određeni trenutak. Religija to ne može. Ona je namenjena svim ljudima u svim razdobljima - dok određeni program, koji bi možda odgovarao jednom mestu i razdoblju, ne bi odgovarao nekom drugom. U svakom slučaju, religija ne deluje na taj način. Kad traži od nas da nahranimo gladnoga, ono nas ne uči da kuvamo. Kad nas upućuje da čitamo Sveto pismo, ne znači da nas poučava grčki i jevrejski, pa čak ni našu gramatiku. Svrha religije nije da zameni ili ukine umetnost i nauku, već da ih usmeri onamo gde će doneti najviše dobra, da bude izvor energije koja će im dati potpuno novi život ukoliko su otvoreni za tu mogućnost.

Ponekad ljudi kažu da bi nam Crkva trebala biti vodič. To je tačno ako pritom razmišljaju na pravi, a ne na pogrešan način. Pod Crkvom bismo trebali podrazumevati čitavo telo koje sačinjavaju svi biblijski religiozni ljudi. Bilo bi sasvim u redu kad bi ljudi biblijskih načela bili ekonomisti i državnici, i kad bi svoj trud stvarno usmeravali prema praktičnom ostvarenju načela *čini drugima ono što želiš da drugi čine tebi*. Kad bi to zaista bilo tako, i kad bismo se mi ostali s time složili, tada bismo vrlo brzo pronašli biblijski ključ za rešenje mnogih problema. Međutim, kad kažu da bi Crkva trebala biti vodič, mnogi misle da teolozi trebaju da pruže određeni politički program. To je besmisleno. Teologe sačinjavaju određeni ljudi unutar Crkve, koji su posebno obrazovani i postavljeni da paze na nešto drugo - na sve ono što je povezano s našim kretanjem prema večnosti. Ne možemo od njih tražiti da se bave poslom za koji nisu osposobljeni - takvim poslovima se mi trebamo baviti. Biblijska načela u raznim društvenim ili umetničkim delatnostima, mogu primenjivati religiozni ljudi koji se onde nalaze, a ne recimo, teolozi u svoje slobodno vreme.

Isto tako, bez da ulazimo u pojedinosti, Novi zavet nam prilično jasno prikazuje kako bi trebalo izgledati pravo religiozno društvo. Možda nam pri tom nudi više nego što možemo poneti. Govori nam da ne bi smelo biti zabašurana i nasilnika, a onaj ko ne želi da radi ne bi trebao ni da jede. Niko ne bi smeo biti besposlen, štaviše, svaki rad bi trebao proizvesti nešto korisno. Ne bi se trebala proizvoditi beskorisna, luksuzna roba, a još manje bi se videle neozbiljne reklame koje nas nagovaraju da tu robu kupujemo, ne bi bilo javnog razmetanja ni hvalisanja.

S druge strane, religiozno društvo uvek zahteva poštovanje koje bismo trebali iskazivati zakonitim vlastima, kao što deca iskazuju roditeljima i žene muževima. Treće, to bi trebalo biti društvo radosti, u kojem ne bi bilo zabrinutosti i teskobe. Ljubaznost je jedna od religijskih vrlina - Biblija osuđuje neuljudnost i bezobzirnost.

Kad bi stvarno postojalo takvo društvo i kad bismo mogli boraviti u njemu, kući bismo se verovatno vratili s vrlo čudnim utiscima. Videli bismo da je ekonomski status tog društva vrlo socijalno umeren, i u tom smislu *napredan*, dok su porodični život i pravila koja ga regulišu prilično *starinska* - možda čak suviše obredna i nekako aristokratska. Nešto od toga bi nam se svidelo, ali bojimo se da bi se malo kome baš *sve* dopalo. Upravo bismo to i očekivali, kad bi biblijski koncept bio jedinstveni plan za ljudsku mašinu. Svi smo se odvojili od takvog plana, uputivši se različitim pravcima, i svako od nas misli da je njegova promena izvornog plana, upravo taj njegov plan. To ćete primetiti kod svega što ima veze sa istinskim,

celokupnim biblijskim konceptom - svakog privlače određeni delovi te celine, koje bi hteli izdvojiti, a ostatak bi najradije napustili. Zbog toga nema napretka i ljudi koji se čak bore za suprotno, mogu kazati da se bore za religiju.

Još nešto. Savremeni ekonomski sistem potpuno je odbacio savet koji su nam dali još stari Grci, starozavetni Jevreji i veliki novozavetni učitelji. Svi su oni govorili da ne smemo pozajmljivati novac uz kamate. Čitav naš sistem počiva na pozajmljivanju novca uz kamate. U redu, to još ne mora značiti da smo u krivu. Neki kažu da kad su Mojsije, Aristotel i novozavetni teolozi zabranili zajmove uz kamate (oni su to zvali *lihva*), nisu mogli predvideti deoničarska društva, pa su pri tome mislili samo na privatne lihvare, i zato ne treba da se obaziremo na njihove reči. Prepuštamo svakome da sam proceni da li je sistem investiranja odgovoran za ovo stanje u kojem se nalazimo ili nije. Trebali bismo čuti šta o tome misli religiozni čovek - ekonomista. Ne bi, međutim, bilo pošteno da nismo spomenuli da su tri velike civilizacije osudile (ili bar tako izgleda) ono što predstavlja osnovu savremenog načina života.

Još nešto pre nego što završimo. U poglavlju Novog zaveta gde se govori da svako mora da radi, može se videti i razlog tog zapovesti - *kako bi mogao pružiti nešto onima koji nemaju*. Milostinja - to je davanje siromasima - jeste bitan deo biblijskog morala. Zastrašujuće upoređenje o ovcama i jarcima govori nam da se oko toga sve okreće. Danas neki govore da milostinje ne bi trebalo biti, i umesto davanja siromasima, trebali bismo ostvariti društvo u kojem neće biti siromaha. To je ispravno mišljenje što se tiče potrebe za stvaranjem takvog društva, ali onaj ko misli da u međuvremenu ne treba pomagati siromasima odvajajući se od biblijskog morala. Ne verujemo da bilo ko može odrediti koliko bismo trebali davati onima koji su siromašniji od nas. Lično nam se čini da nećemo pogrešiti ako dajemo više nego što nam preostaje kad podmirimo osnovne izdatke. Drugim rečima, ako su naši izdaci za udobnost, luksuz, zabavu i slično, blizu standarda koji vlada među onima koji imaju iste prihode kao i mi, tada verovatno dajemo premalo. Ako uopšte ne osetimo da smo dali milostinju, rekli bismo da smo dali premalo. Uvek bi trebalo postojati nešto što bismo rado imali a ne možemo, jer nam naši izdaci za dobrotvorne svrhe to onemogućuju. Ovde govorimo o milostinji na jedan opšti način. Posebni slučajevi oskudice kod vaših rođaka, prijatelja, suseda ili saradnika na koje vam Bog ukazuje, mogu zahtevati mnogo više - čak da dovedete u opasnost svoj položaj. Za mnoge najveća prepreka davanju milostinje ne leži u raskošnom životu ili u želji da imamo što više novca, već u strahu od nesigurnosti. Taj bismo

strah najčešće morali smatrati kao iskušenje. Ponekad oholost smeta darežljivosti - često dolazimo u iskušenje da potrošimo više nego što bismo trebali na upadljive oblike velikodušnosti (bakšiš, čašćenja), dok manje trošimo na one koji stvarno trebaju našu pomoć.

Na kraju recimo da mnogi ovoj temi ne pristupaju sa željom da ustanove šta religija stvarno poručuje, već često prilaze u nadi da će u religiji naći potvrdu sopstvenih pogleda. Tamo gde nam se nudi gospodar ili sudija, mi tražimo saveznika. Religioznog društva neće biti sve dok ga većina ne bude želela, a to će se dogoditi tek kad sami postanemo zaista religiozni. Možemo do besvesti ponavljati *čini drugima ono što želiš da drugi čine tebi*, ali to će biti tek prazne reči sve dok svog bližnjeg ne zavolimo kao samog sebe. A to ne možemo učiniti sve dok ne naučimo voleti Boga. Njega ne mogu voleti ako ne naučimo poštovati njegovu Reč. I tako, kao što smo vas upozorili, stigli smo do nečeg dubljeg - s područja društva, došli smo na područje vere. Dužim putem često pre stižemo kući.

4. MORAL I PSIHOANALIZA

Već smo ranije spomenuli da religiozno društvo nećemo ostvariti sve dok većina ne postanu religiozni. To, naravno, ne znači da nastojanja na unapređivanju društva trebamo odložiti do nekog zamišljenog datuma u budućnosti. Već sada moramo početi raditi na oba zadatka - na nastojanju da u savremenom društvu primenimo rečeno *čini drugima ono što želiš da drugi čine tebi*, i na nastojanju da samo postanemo takvi koji će to načelo odmah primenjivati, čim uvidimo na koji način to možemo najbolje uraditi. Sada bi se pozabavili biblijskom predstavom dobrog čoveka. Kako dakle, Biblija zamišlja *ljudsku mašinu*.

Pre nego zađemo u pojedinosti, rado bi istakli dve opšte stvari. Kao prvo, budući da biblijski moral za sebe tvrdi da je najbolji način za dovođenje *ljudske mašine* u red, bilo bi zanimljivo videti kako se on odnosi prema psihoanalizi, koja za sebe tvrdi nešto slično.

Treba vrlo jasno razlikovati dve stvari - jedna je savremena medicinska teorija i tehnika psihoanalize, a drugo je filozofski pogled na svet koji su stvorili Frojd i drugi. Ovo drugo, to jest Frojdova filozofija, direktno se suprostavlja biblijskom konceptu. Ona se isto tako suprostavlja gledištu drugog velikog psihologa Junga. Dalje, kad Frojd govori o lečenju neurotičara, tada govori kao specijalista u svojoj struci, ali kad prelazi na područje filozofije, tada govori kao amater. Zato bi bilo razumno kad bi smo se prema njemu u prvom slučaju odnosili s poštovanjem, a u drugom ne. Mi upravo to i činimo - naime, primetili smo da kad

on govori o onome o čemu i mi nešto znamo (naime o jezicima), pokazuje slabo poznavanje materije. Međutim, sama psihoanaliza, bez suvišnog filozofiranja koje su joj dodali Frojd i neki drugi psihoanalitičari, uopšte ne protivreči biblijskom konceptu. U nekim područjima ona se poklapa sa biblijskim moralom i ne bi bilo loše kad bi je svaki teolog bolje poznao. Međutim, psihoanaliza ne sledi isti pravac, i u tome je njena delatnost različita od delatnosti biblijskog morala.

Kad se čovek nalazi u moralnoj sumnji, prisutne su dve stvari - sam čin biranja i različiti osećaji, podsticaji i slično, s čime ga snabdeva njegova psihološka oprema - to je *sirovina* njegovog izbora. Ova *sirovina* je dvojakog karaktera - može biti normalna, dakle, mogu je sačinjavati osećaji zajednički svim ljudima ili može sadržavati abnormalne osećaje i podsticaje, koji se javljaju zato, jer nešto nije u redu u čovekovoju podsvesti. Ta se razlika ogleda između straha od nečeg stvarno opasnog i bezrazložnog straha od mačke ili pauka. Isto tako tu razliku uočavamo kod želje koju muškarac oseća prema svojoj ženi i izopačene želje koju muškarac oseća prema drugim muškarcima. Psihoanalitičar pokušava da ukloni slične abnormalnosti, dakle da čoveku da bolju *sirovinu* za njegov čin odabiranja. Moral se pak, bavi samim činom odabiranja.

To možemo reći drukčije. Zamislimo trojicu koji odlaze na bojno polje. Jedan od njih poseduje prirodni strah od opasnosti, kakav je svojstven svim ljudima. On taj strah potiskuje moralnim naporom i postaje hrabar čovek. Pretpostavimo da je kod druge dvojice prisutan preteran, bezrazložan strah zbog nečeg u njihovoj podsvesti kojeg ne može ublažiti nikakav moralni napor. Pretpostavimo da dolazi psihoanalitičar da izleči tu dvojicu - dakle, dovodi ih u stanje u kojem se nalazi prvi čovek. Međutim, upravo ovde prestaje psihoanalitički problem i počinje moralni. Nakon izlečenja, dvojica *bivših kukavica*, mogu dvojako postupiti. Prvi može kazati:

“Hvala Bogu, konačno sam se oslobodio tog straha, pa se mogu bolje iskazati u borbi.” Ali, drugi može razmišljati ovako: “Baš je dobro što se više ne tresem od straha kad pripuca, pa mogu bolje da pazim na sopstvenu sigurnost i prepustiti onom tamo druškanku da se istakne kad zagusti.” Ova je razlika sasvim moralne prirode, i psihoanalitičari ne mogu tu ništa učiniti. Koliko god usavršavali *ljudsku sirovinu*, uvek će ostati još nešto - stvarni, slobodni izbor čoveka, koji može na prvo mesto da stavi sebe i svoju korist ili to može zanemariti. Taj slobodni izbor je ono čime se bavi moral.

Loš psihološki *materijal* nije greh nego bolest. Zbog njega se ne treba kajati, već ga treba lečiti. To je vrlo važno. Ljudi ocenjuju jedni druge po vidljivim delima, a Bog im sudi po njihovom moralnom izboru. Kad se neurotičar, bolesno uplašen od mačke, prisili da podigne mačku zbog nekog valjanog razloga, sasvim je moguće da je u Božjim očima pokazao više hrabrosti, nego potpuno zdrav čovek koji ima medalju za hrabrost. Kad čovek koji je od malih nogu odgajan da je okrutnost vrlina, učini neku sitnu ljubaznost ili se suzdrži od okrutnosti, izlažući se riziku da bude ismejan od okoline, možda on u Božjim očima čini više nego vi i ja, kad žrtvujemo život za svoga prijatelja.

Recimo to drukčije - neki izgledaju divni ljudi, mogu ponekad i u neznatnoj meri koristiti svoje dobro nasleđe i vaspitanje, a u stvari su gori od onih koje inače smatramo čudovištima. Možemo li uopšte biti sigurni kako bismo se ponašali kad bismo bili psihološki opterećeni lošim vaspitanjem i moći, kad bismo bili u položaju da vladamo drugim ljudima? Upravo zbog toga religiozan čovek ne sme druge osuđivati. Mi, ustvari, vidimo samo rezultate čovekovog izbora na temelju tog *sirovog* materijala. Bog ljude uopšte ne prosuđuje po toj *sirovini*, već kako je oni upotrebljavaju. Verovatno, veći deo čovekove psihološke šminke treba pripisati njegovom telu. Jednoga dana, Bog će otkriti stvarnog čoveka koji je imao mogućnost izbora, otpašće sve ono lepo što se pripisivalo čovekovoj zaslugi, a što je, u stvari, bilo rezultat njegovog dobrog varenja. Otpašće i sve ono ružno, što je nastalo kao rezultat kompleksa i lošeg zdravlja. Tada ćemo prvi put videti kakav je ko. Biće velikog iznenađenja.

To nas vodi do sledeće tačke o kojoj bi želeli govoriti. Ljudi često misle da je biblijski moral nešto poput pogodbe u kojoj Bog kaže: "Budeš li se pridržavao ovih pravila, nagradiću te, a ako ne, tada teško tebi." Ne bi se složili s takvim gledištem. Pre bi rekli, kad god biramo, pretvaramo svoj glavni deo, onaj koji bira, u nebesko ili pakleno biće; u biće koje je u skladnom odnosu s Bogom, s drugim bićima i sa samim sobom, ili u biće koje je u stanju zavade i mržnje. Ako smo s Bogom u miru to je već raj. Ako smo s njime zavađeni, tada je to ludost, užas, bes, nemoć i večna usamljenost. Svi mi u svome životu kročimo putem koji vodi prema jednom od ova dva stanja.

To objašnjava ono što nas je kod religioznih pisaca uvek zbunjivalo - ponekad su vrlo dosledni i čvrsti, a ponekad više nego umereni i popustljivi. O beznačajnim gresima koje čovek učini u mislima, znaju pričati kao da od njih zavisi sudbina sveta, a nakon toga govore o teškim ubistvima i prevarama kao da je dovoljno samo pokajanje, pa će im biti oprošteno. Ali, vremenom se može doći do shvatanja da su u pravu. Oni stalno imaju na umu trag koji

naša dela ostavljaju na onom nevidljivom, središnjem delu naše ličnosti, a s kojim ćemo, jednog dana, izaći pred Boga. Bes pojedinog čoveka može proliti krv hiljade ljudi, dok će bes nekog drugog samo izazvati smeh. Ali trag na duši obojice može biti isti. Svaki je od njih učinio sebi nešto što će mu, ukoliko se ne pokaje, otežati izgleda da izbegne bes u sledećoj prilici i dovesti ga da se još više razbesni. Svaki od njih, okrene li se ozbiljno Bogu, ojačaće izgleda za temeljnu promenu svoje prirode. Ukoliko to ne učini, na kraju će propasti. Dakle, samo naše delovanje, gledano spolja, nije ono najbitnije.

Na kraju još nešto. Moramo znati da pravi put ne vodi samo do mira, već i do znanja. Kad se čovek popravlja, sve jasnije vidi zlo koje ostaje u njemu. Ukoliko postaje sve gori, sve teže uviđa da je zao. Onaj ko nije preterano zao nije baš dobar, dok čovek ogrezao u zlu misli za sebe da je dobar.

To je razumljivo. Čovek je svestan spavanja tek kad je budan, a ne dok spava. Greške u matematici uočićete onda kad vam je um bistar, a nećete ih videti dok ih činite. Pijanstvo ne shvatate kad ste pijani, već kad se otreznete. Dobar čovek zna i o dobru i o zlu, dok zao ne zna ni o jednom ni o drugom.

5. MORAL U POLNIM ODNOSIMA

Sada bismo mogli da razmotrimo kako biblijski moral gleda na polne odnose - govorićemo o onome što Biblija naziva čistoćom. Biblijsko shvatanje čistoće ne sme se mešati s društvenim shvatanjem *čednosti*, to jest, s *pristojnošću*. Društveno shvatanje pristojnosti određuje u kolikoj meri se ljudsko telo može izložiti pogledima drugih, o kojim delovima tog tela se može govoriti i koji izrazi se pritom mogu upotrebljavati prema običajima određenog društva. Tako, dok je shvatanje čistoće jednako za sve biblijski religiozne ljude svih vremena, shvatanje pristojnosti se menja. Devojka s nekog ostrva u Tihom okeanu, koja nema na sebi gotovo nikakvu odeću, ne mora biti ništa manje *čedna* ili *pristojna* od dame iz viktorskijskog razdoblja koja je do grla zakopčana - i jedna i druga se oblače u skladu s pravilima društva u kojem žive. Bez obzira na to što bismo jednu od njih po načinu odevanja mogli svrstati među pristojne, a drugu među nepristojne, one obe mogu u istoj meri biti pristojne, odnosno nepristojne. Neke izraze, koje je u Šekspirovo vreme mogla bez srama izgovoriti svaka čestita žena, u devetnaestom bi veku mogla upotrebiti samo potpuno raskalašena devojčura. Kad ljudi krše pravila pristojnosti koja vrede u njihovom društvu, zato da bi u sebi ili drugima izazvali požudu, tada oni vređaju čistoću. Međutim, ako se tih pravila ne pridržavaju

zbog neznanja ili nemara, možemo im prebaciti samo loše ponašanje. Kada ljudi, što se često događa, drsko krše pravila pristojnosti, jer žele da šokiraju i sablazne druge, to ne mora značiti da su raskalašeni, nego i nemilosrdni. Uživati u tome da se neko oseća neugodno, upravo je znak nemilosrdnosti. Ni u kom slučaju ne mislimo da je preterana strogost u ponašanju dokaz čistoće i zbog toga zdušno prihvatamo popuštanje i pojednostavljenje tih pravila, čemu smo i sami svedoci. Međutim, kod tog popuštanja i pojednostavljenja, ima jedna teškoća. Naime, ljudi različitih dobi i temperamenta različito gledaju na određena pravila ponašanja, pa se ponekad i sami u tome teško snalazimo. Sve dok dolazi do ovakvih sukoba, mislimo da stariji i *staromodniji* ljudi nikako ne bi smeli mlađe, *emancipovane* ljude smatrati pokvarenim jer se ne drže starih pravila ponašanja. Isto tako mlađi ne bi smeli starije nazivati lažno pravednim, zato što oni ne žele da prihvate nova pravila ponašanja. Naša stvarna spremnost da u drugima otkrijemo što više dobrog i da nastojimo kako bi se među nama prijatnije osećali, pomoći će u rešavanju mnogih problema.

Čistoća se najmanje prihvata od svih biblijskih vrlina, ali njoj nikako ne možemo pobeći. Staro biblijsko pravilo glasi: "Ili ženidba i potpuna vernost bračnom drugu ili pak potpuno suzdržavanje." To je, mora se priznati, teško i u tolikoj meri suprotno nagonima mnogih ljudi, da im se čini kao da s religijom ili sa polnim nagonom nešto nije u redu. Ili jedno ili drugo. Naravno, ako smo religiozni, reći ćemo da s nagonima nešto nije u redu.

Međutim, to nije jedini razlog za takvo mišljenje. Biološka svrha polnih odnosa je potomstvo, kao što je i biološka svrha uzimanja hrane održavanje tela. Ako jedemo kad god zaželimo i onoliko koliko nam se sviđa, očigledno je da previše jedemo, ali ne i sasvim preko mere. Neko može pojesti za dvojicu, ali ne može pojesti za desetoricu. Tek u određenoj meri prelazi svoj biološki zadatak, ali ne previše. Kad bi se pak, zdrav, mlad čovek odavao polnom uživanju kad god bi mu se prohtelo, i kad bi se svaki put nakon toga rodilo dete, za deset godina bi lako mogao napraviti manje selo. Takav polni poriv bio bi smešan i u najvećoj meri protivan zdravom razumu.

Pogledajmo to s druge strane. na predstavu striptiza doći će veliki broj ljudi da gledaju kako se devojka svlači na pozornici. Pretpostavite sada da se nalazite u nekoj nepoznatoj zemlji. Uđete u pozorište i čekate početak predstave. Gase se svetla, a na pozornicu, obasjan reflektorima, izlazi čovek, noseći pokreiven tanjir zatim počne polako da podiže poklopac, tako da neposredno pre nego što se reflektori ugase, svi mogu videti da se na tanjiru nalazi nešto lepo za jelo. Priznajte, zar ne biste pomislili da s apetitom tih ljudi nije u redu? I zar se

neko ko bi odrastao u svetu drukčijem od našeg ne bi isto tako začudio nad stanjem polnog nagona kod nas?

Neki je kritičar jednom prilikom rekao, da kad bi došao u zemlju u kojoj bi se prikazivao striptiz s hranom, kao što to rade sa ženama, zaključio bi da u toj zemlji ljudi skapavaju od gladi - time je želeo da kaže da striptiz ne treba pripisati polnoj izopačenosti, već gladi. U tome se potpuno slažemo s njim. Kad bi stvarno postojala takva zemlja u kojoj ljudi trče na predstavu razgolićavanja hrane, šta bi drugo mogli pomisliti osim da je u pitanju glad? Međutim, ako želimo da utvrdimo da li se tu radi o gladi, mogli bismo to proveriti tako da ustanovimo jede li se u toj zemlji mnogo ili malo. Ako bismo ustanovili da se dobro jede, morali bismo odbaciti našu pretpostavku o gladi, i potražiti neko drugo objašnjenje. Isto tako, pre nego što striptiz objasnimo kao rezultat polne izgladnelosti, trebali bismo da ustanovimo da li u ovom našem vremenu ima više polnog uzdržavanja nego ranije dok se još nije znalo za striptiz? Jasno je da nije tako. Sredstva protiv začeca učinila su polni odnos mnogo bezbrižnijim, dok javno mnjenje još od paganskih vremena nije bilo tako slobodno u pogledu nedozvoljenih veza, pa čak i svih mogućih oblika polne izopačenosti. Nije, dakle, pretpostavka o polnoj izgladnelosti jedina. Svako zna da polni nagon, kao i svi drugi porivi, raste ako mu popuštamo. Gladan čovek misliće samo na jelo, baš kao i proždrljivac - obojica uživaju u nadražajima.

Još nešto. Teško ćete naći čoveka koji će pojesti nešto što nije za jelo ili neće pojesti hranu nego će s njom uraditi nešto drugo. Drugim rečima, izopačeni nagon za jelom je retkost. Međutim, izopačeni polni nagon je čest, zasašujući i teško ga se oslobađamo. Žao nam je što moramo ulaziti u sve ove pojedinosti, ali to je potrebno, jer su nas zadnjih godina obasipali velikim lažima u vezi sa čovekovim polnim odnosima.

Već su nam uši ogluvele od slušanja o tome kako između želje za polnim odnosom i svih drugih prirodnih želja nema nikakve razlike, samo teba odbaciti glupe predrasude o potiskivanju tog nagona, pa će sve biti u redu. To nije istina. Čim pogledate činjenice, čim zaboravite na propagandu, videćete da to nije istina.

Kažu da je sva ta zbrka oko polnih odnosa nastala zbog toga, što smo taj nagon predugo potiskivali. Zadnjih godina nije bio potiskivan, već se o njemu priča po čitave dane. A ipak, oko polnih odnosa još uvek vlada zbrka. Ako je potiskivanje uzrok toj nevolji, tada bi bilo da otpuštanjem ventila dovodimo u red taj nagon, ali to nije tako. Lično mislimo da je ljudska

vrsta počela da potiskuje polni nagon zato, jer je oko njega uvek dolazilo do zbrke. Danas se često govori da se polnog nagona ne trebamo stideti, što se može protumačiti na dva načina. To može značiti da se ne trebamo stideti činjenice kako se ljudska vrsta na određeni način obnavlja, niti da to čoveku pričinjava zadovoljstvo. Ko tako misli - u pravu je. Tako govori i Biblija. Nije nevolja ni u razmnožavanju, ni u zadovoljstvu vezanom uz njega. Stari teolozi su pisali da bi zadovoljstvo u polnom odnosu bilo veće da čovek nije posrnuo. Znamo da neki neozbiljni religiozni ljudi govore kako Biblija smatra polni nagon, telo i zadovoljstvo zlom. Ali oni nisu u pravu. Biblijski koncept je gotovo jedini od velikih religija koji u potpunosti priznaje telo - koji veruje da je materija dobra, da se i sam Bog jednom utelovio, da ćemo i na novom svetu imati neku vrstu tela i da će ono biti deo naše sreće, lepote i snage. Biblija slavi ženidbu više nego i jedna druga religija - upravo su biblijski religiozni ljudi napisali najveći deo najboljih ljubavnih pesama. Biblija se suprotstavlja svakom mišljenju koje tvrdi da je polni odnos sam po sebi loš. Ali, kad neko kaže da se polnog nagona ne trebamo stideti, to isto tako može značiti da se ne trebamo stideti stanja u koji je danas dospao taj polni nagon. U tom slučaju smatramo da nisu u pravu. Mislimo da se toga treba stideti. Ne trebamo se stideti zadovoljstva u hrani, ali bismo se trebali stideti kad bismo hranu shvatili kao glavnu u životu i kad bismo provodili vreme gledajući slike s hranom, mljackajući ustima. Ne tvrdimo da smo mi lično odgovorni za ovakvo stanje. U tom smo smislu nasledili donekle nesavršene organizme - rastemo zapljuskivani propagandom koja ide u prilog nečistoći. Ima ljudi koji naš polni nagon raspaljuju da bi na tome zaradili. Naravno, opsednut čovek se ne može savladati kad vidi da može kupiti ono čime je opsednut. Bog zna naš položaj. Kad nas bude prosuđivao, svakako će voditi računa o tome da smo morali da savladamo mnoge poteškoće. Najvažnije je da pri tom budemo iskreni i istrajni.

Da bismo se izlečili, moramo to najpre želeti. Čovek koji želi pomoć dobiće je, međutim, danas je mnogim ljudima i to teško. Lako je samo misliti da nešto želimo, iako to u stvari ne želimo. Jedan vrlo poznati hrišćanin još davno je rekao da je on, dok je još bio mlad, stalno molio za moralnu čistoću, a mnogo kasnije je shvatio da su njegove misli, dok su mu usne molile: "Bože, učini da budem čist", molitvi dodavale: "Ali neka to ne bude baš sada." Slično se može dogoditi i kod bilo koje druge vrline. Postoje, međutim, tri razloga zašto je nama naročito teško želeti, a kamoli postići potpunu čistoću. Na prvom je mestu naša izopačena priroda, to su *demoni*/ koji nas napadaju, i sva propaganda koja se zalaže za nezajažljivost polnog nagona. Sve nas to nastoji navesti na pomisao da su želje kojima se opiremo, tako *zdrave, prirodne i razumne*, da im se može suprotstaviti samo nenormalan čovek. Plakati,

filmovi i romani povezuju slobodno prepuštanje polnom nagonu sa zdravljem, smatraju ga prirodnim, znakom mladosti, iskrenosti i dobrim raspoloženjem. To je neistina. Kao sve ostale velike neistine i ova se temelji na istini - istini koji smo već prihvatili - da je polni čin sam po sebi (uključujući preterivanja i opsjednutost njime), prirodna i zdrava pojava. Laž se sastoji u tome da se pokušava nametnuti misao kako je zdrav i prirodan baš svaki oblik polnog odnosa koji nas privlači. To je besmislica svakome očigledna, a ne samo religioznim ljudima. Kad bismo popuštali svakoj našoj žeji, to bi nas, bez sumnje, dovelo do nemoći, bolesti, ljubomore, laži, zatajivanja i niza drugih izopačenosti, koje nemaju ničeg zajedničkog sa zdravljem, dobrim raspoloženjem i otvorenošću. Da bismo ostvarili sreću čak i na ovom svetu, potrebno je malo suzdržavanja. Prema tome, ništa ne znači tvrdnja da svaka želja kad postane dovoljno jaka, postaje ujedno zdrava i razumna. Svaki razuman čovek mora imati određena načela po kojima će se nekim svojim željama odupirati, a drugima neće. Neko može kao merilo izabrati biblijska načela, drugi higijenska, treći sociološka. Stvarni sukob ne postoji između Biblije i *prirode*, već između biblijskih načela i ostalih načela koja drže *prirodu* pod nadzorom - jer *prirodu* (u smislu prirodnih želja) treba na neki način nadzirati, ukoliko ne želimo da upropastimo celi svoj život. Moramo priznati da su biblijska načela možda stroža nego neka druga. Isto tako verujemo da ćemo pridržavajući ih se dobiti pomoć koju ne bismo dobili od ostalih.

Drugo, mnogi se ljudi ne usuđuju truditi da postignu čistoću u biblijskom smislu, jer pre nego to i pokušaju, misle da je ona nemoguća. Međutim, kad je nešto potrebno izvršiti, nema mesta dvoumljenju da li je to moguće ili ne. Suočeni s neobaveznim pitanjem na ispitu, možemo razmišljati da li da odgovorimo ili ne, dok kod obaveznih pitanja moramo dati sve od sebe da bismo ih rešili. Za vrlo slab odgovor dobićemo slabu ocenu, a ako pitanje ostavimo bez odgovora dobićemo negativnu ocenu. Ne samo na ispitu, već i u čitavom nizu drugih okolnosti čovek često uspe da učini nešto što mu se trenutak ranije činilo nemogućim - tako je u planinarenju, skijanju, prilikom učenja vožnje biciklom, pa ako želite, i prilikom pokušaja da prozeblim prstima zakopčate tvrde okovratnik. Upravo je divno šta sve čovek može učiniti kad mora.

Možemo zaista biti sasvim sigurni da se običnim, ljudskim naporima ne može ostvariti savršena čistoća, kao ni savršeno milosrđe. Moramo od Boga zatražiti pomoć. Pa čak i onda kad smo to učinili, možemo misliti da nam je Bog prekasno pomogao ili da je pružena pomoć nedovoljna. Ali nemojmo se zato zabrinjavati. Posle svakog pada tražite oprostjenje,

pridignite se i pokušajte ponovo. Vrlo nam često Bog ne pomaže da dosegamo samu vrlinu, već nam daje snage da možemo započeti uvek iznova. Jer, koliko god su važni čistoća, hrabrost i istinoljublje, ovaj nam proces omogućuje da, što je još važnije, ojačamo duh. Time otklanjamo iluzije koje imamo o sebi i učimo se da se pouzdamo u Boga. Tako dolazimo do spoznaje da ne možemo sebi verovati ni onda kad smo najbolji, a s druge strane, da ne trebamo očajavati ni onda kad smo najslabiji - gresi nam se, naime, opraštaju. Najkobnije bi bilo sedeti skrštenih ruku i zadovoljiti se postojećim stanjem. Trebamo težiti savršenstvu.

Treće, ljudi često pogrešno shvataju psihološko tumačenje *potiskivanja*. Psihologija uči da je *potisnut* polni nagon opasan. Međutim, pojam *potisnut* ovde je upotrebljen u tehničkom smislu; on ovde ne znači *negiran* ili *odbijen*. Potisnuta želja ili misao je ona koja je gurnuta u podsvest (često još u detinjstvu) i koja se sad pojavljuje samo u prurušenom i neprepoznatljivom obliku. Potisnut polni nagon bolesnik uopšte ne doživljava kao polni nagon. Kod mladića ili odraslog čoveka koji se opire jednoj svesnoj želji, ne može se govoriti o potiskivanju niti o opasnosti od potiskivanja. Naprotiv, oni koji na takav način prilaze pitanju polnog nagona i *čestitosti*, ubrzo saznaju mnogo više o svom polnom nagonu i postaju ga svesniji od ostalih. Takvi ljudi upoznaju svoje strasti isto onako kao što lovac poznaje zver ili kao što vodoinstalater prepoznaje povarenu slavinu. Vrlina - čak ako se oko nje samo trudimo s više ili manje uspeha - donosi svetlo, dok neobuzdano odavanje zadovoljstvima donosi maglu.

Konačno, iako smo možda odužili o polnim odnosima, želeli bi posebno naglasiti da se središte biblijskog morala ne nalazi u tome. Svako ko bi moralnu nečistoću smatrao najgorim porokom, bio bi u krivu. Svakako, gresi tela su zla stvar, ali su, u poređenju s drugim gresima najneviniji. Najpokvarenija zadovoljstva su duhovne prirode - zadovoljstva koja izvire iz optuživanja drugih, zlostavljanja, ponižavanja, oduzimanja malih radosti drugima ili klevetanja, zadovoljstva koja proizlaze iz posedovanja moći i mržnje prema drugima. U nama, naime, postoje dve prirode koje se takmiče s ljudskošću, koju moramo jačati i staviti je u središte našeg života. To su životinjski i sotonski *ego*. Ovo drugo je opasnije. Zbog toga, hladan, samoljubiv i tašt čovek, koji redovno odlazi u crkvu, može biti bliži Božjoj osudi nego prostitutka. Naravno, najbolje bi bilo ne biti ni jedno ni drugo.

6. BIBLIJSKI BRAK

Poslednje poglavlje je bilo uglavnom *negativno obojeno*. U njemu smo razmatrali šta je loše u polnom nagonu, ali nismo gotovo ništa rekli o ispravnoj strani polnog odnosa - drugim rečima, o biblijskom braku. Odmah da kažemo da su biblijske doktrine u ovom području krajnje nepopularne. Ali uprkos tome, kad već govorimo o biblijskom moralu, čini nam se da ne možemo ostaviti po strani biblijski brak.

Biblijski pogled na brak temelji se na Hristovim rečima da se muž i žena moraju smatrati jednim organizmom - tako bi se otprilike mogle prevesti reči *jedno telo*. Religiozni ljudi veruju da Hristos nije izražavao nekakvo sentimentalno raspoloženje, već tvrdnju jednaku onoj da su brava i ključ jedna naprava ili violina i gudalo jedan instrument. Stvoritelj *ljudske mašine* nam je time želeo kazati da su njegove polovine, muškarac i žena, načinjeni tako da bi se mogli slagati u parove, i to ne samo na polnom nivou, nego i na svim ostalim nivoima. Monstruoznost polnog čina izvan braka sastoji se u tome, da se jedna vrsta sjedinjenja (polni čin) pokušava odeliti od svih drugih vidova sjedinjenja koja su zamišljena da ga prate i tako stvore potpuno jedinstvo. Biblijsko gledište ne tvrdi da u polnom zadovoljstvu ima nečeg lošeg, kao što nema ni u uživanju u hrani. Biblijsko je stanovište da polno zadovoljstvo ne smemo uzimati odeljeno od svega ostalog što ga prati, dakle, da ga ne smatramo samo sebi svrhom. Inače bi to bilo jednako besmisleno kao i uživanje u jelu, koje bi se sastojalo samo od žvakanja i pljuvanja ukusne hrane, bez gutanja i varenja.

Nadalje, Biblija uči da brak traje čitav život. Naravno, mnoge crkve različito misle o tome - neke uopšte ne dopuštaju razvod braka, neke ga opet, iako nevoljno, dopuštaju i to u posebnim slučajevima. Velika je šteta što se u ovim pitanjima svi religiozni ljudi ne slažu. Potrebno je, međutim, naglasiti da se crkve u pitanju braka među sobom daleko više slažu, nego sa spoljnim svetom. Time mislimo reći da sve smatraju razvod braka presecanjem živog tela, kao neki hirurški zahvat. Neke crkve drže da je operacija toliko nasilna, da je nikako ne možemo dopustiti, dok je druge dopuštaju kao krajnje sredstvo u beznadežnim slučajevima. Sve se crkve slažu u tome da je razvod braka sličniji rasecanju tela, nego raskidu poslovnog odnosa ili dezertiranju, s čime se on često upoređuje. Ni jedna od njih se ne slažu sa savremenim stavom, po kojem je razvod braka samo promena bračnog druga koja se može dopustiti kad god muž i žena osete da nisu više zaljubljeni jedno u drugo ili se jedno od njih zaljubi u nekog trećeg.

Pre nego razmotrimo u kakvom je odnosu ovo savremeno stanovište prema moralnoj čistoći, moramo videti u kakvom je odnosu s jednom drugom vrlinom, naime s pravednošću. Pravednost, kao što smo već rekli, uključuje održavanje obećanja. Svako ko se venčao u crkvi, javno je i svečano obećao da će sa svojom ženom (mužem) živeti do smrti. Obaveza održavanja ovog obećanja nema nikakve posebne veze sa polnim moralom - to je obećanje kao i svako drugo. Ako je polni poriv isti kao i svi ostali podsticaji, tada se prema njemu moramo odnositi na isti način kao i prema ostalima. Dakle, obećanje održavanja bračne vernosti treba da nadzire polni nagon, kao što obaveze iz ostalih obećanja nadziru druge podsticaje u nama. Ako pak polni poriv nije isti kao i svi ostali, a mi tako mislimo, nego je bolesno žestok, tada bismo trebali paziti da nas on ne odvede u nepoštenje, u kršenje zadatog obećanja.

Neko će na to reći da obećanje zadato u crkvi smatra pukom formalnošću, da ga i onako nije imao nameru održati. Koga bi u takvom slučaju pokušali prevariti? Boga? To bi bilo vrlo neozbiljno. Sebe? Ni to nije mnogo pametnije. Nevestu, mladoženju ili rodbinu? To je nepošteno. Mi mislimo da mladi par (ili jedno od njih) najčešće želi obmanuti javnost. Oni žele ugled koji se pripisuje braku, ali za njega ne žele platiti cenu - znači da su prevaranti, obmanjivači. Ako su zadovoljni kao obmanjivači, nemamo im šta reći - nema smisla govoriti o visokoj i teškoj dužnosti moralne čistoće onim ljudima koji ne pokazuju želju da budu poštteni. Ukoliko se urazume i odluče da postupe pošteno, obavezuje ih obećanje koje su već dali. A to, videćete, spada pod naslov *pravednost*, a ne pod *čistoću*. Za one koji ne veruju u trajnost ženidbe, možda je manje zlo da žive nevenčani, nego da se zakunu na vernost koju ne nameravaju održati. Istina je, u tom će slučaju, po biblijskom stanovištu, živeti u bludu. Međutim, jednu grešku ne možemo ispraviti drugom - *nečistoća* se ne može popraviti lažnom zakletvom.

Mišljenje da je zaljubljenost jedini razlog da ostanemo u braku, nema nikakve podloge za brak kao ugovor ili obećanje. Ako je sve u ljubavi, tada obećanje ne donosi ništa novo - u tom slučaju zašto bi trebalo išta obećavati? Zanimljivo je da zaljubljeni ljudi bolje znaju o tome od onih koji o ljubavi samo pričaju. Kao što je jedan autor istakao, zaljubljeni su prirodno skloni da se vežu obećanjima. Ljubavne pesme širom sveta pune su zakletvi o večnoj odanosti i vernosti. Religijska pravila ne nameću osećaju zaljubljenosti ništa što bi mu bilo strano - religija samo zahteva da zaljubljenici ozbiljno uzmu ono na šta ih tera njihova zaljubljenost.

Naravno, obećanje koje čovek zada - da će biti veran voljenom biću do kraja života, obavezuje ga na vernost čak i onda ako se *odljubi*. Obećanje se može dati samo za ono što se može izvršiti, dakle, u vezi s onime što se učini. Niko ne može obećati nešto što je deo osećaja. Ne možemo obećati da nas nikad neće zaboleti glava ili da ćemo, recimo, uvek biti gladni. Ali kakva je korist, upitaćete, da dvoje, koji više nisu zaljubljeni, ostanu zajedno? Ima nekoliko vrlo razumnih, društvenih razloga za to - da deci osiguraju dom, da se zaštiti žena od mogućnosti da je muškarac ostavi kad god mu se to svidi. Postoji, međutim, još jedan razlog, vrlo uverljiv, ali nam se čini da ga nije lako objasniti.

Teškoća je u tome što mnogi ne žele shvatiti da, kad je B bolje od C, A može biti još bolje od B. Ljudi vole razmišljati u izrazima dobra i zla, a ne dobrog, boljeg, najboljeg ili lošeg, goreg, najgoreg. Kada vas, na primer, neko upita šta mislite o dvoboju, a vi mu odgovorite da je bolje čoveku oprostiti nego ga izazvati na dvoboj, ali i to da je i dvoboj bolji od doživotnog neprijateljstva i mržnje, prigovoriće vam se da se ne želite do kraja izjasniti. Nadamo se da niko neće napraviti takvu grešku s ovim što želimo sada kazati.

Ono što nazivamo zaljubljenošću, sjajna je stvar koja je po mnogo čemu za nas dobra. Ona nam pomaže da budemo velikodušni i hrabri, otvara nam oči ne samo za lepotu osobe u koju smo zaljubljeni, već i za sve drugo, naročito u prvo vreme potiskuje naš čisto životinjski polni nagon. U tom je smislu zaljubljenost veliki neprijatelj požude. Niko ne može negirati da je zaljubljenost daleko bolja i od uobičajene senzualnosti i od hladne samoljubivosti. Kao što smo već rekli, pogrešno bismo uradili kad bismo bilo koji podsticaj naše prirode uzeli kao nešto što *treba slediti po svaku cenu*. Zaljubljenost je dobra, ali ne i najbolja. Ima mnogo toga manje vrednog od zaljubljenosti, kao i onog vrednijeg. Zaljubljenost ne možete učiniti osnovom života. Ona je plemeniti osećaj, ali ipak, samo osećaj. Ni za jedan osećaj ne možemo tvrditi da će večno trajati u punoj snazi, kao ni da će uopšte potrajati. Trajati može znanje, načela, običaji, ali osećaji dođu i odu. Ustvari, bez obzira na to šta ljudi govore, ono što nazivamo zaljubljenošću obično ne traje dugo. Svi znamo rečenicu kojom često završavaju stare bajke - *živeli su srećno sve do svoje smrti*. Ako to znači - *pedeset su godina osećali jedno prema drugom isto što su osećali i dan pre venčanja*, tada možemo slobodno tvrditi da to nije istina. Ko bi mogao podneti da živi u takvom uzbuđenju makar pet godina? Šta bi se u tom slučaju dogodilo sa našim poslom, jelom, spavanjem, odnosima prema prijateljima? Naravno, prestanak zaljubljenosti ne mora značiti i prestanak ljubavi. Ljubav u drugom značenju, ljubav koju treba razlikovati od zaljubljenosti, nije običan osećaj. Ona je

duboko jedinstvo, postignuto snagom volje, svesno i uporno jačano navikom i milošću, koje je traženo od Boga i dobijeno. Supružnici mogu voleti jedan drugoga čak i u onim trenucima kad se jedno drugome previše ne sviđaju, kao što, uostalom, mi sebe volimo i onda kad nismo oduševljeni sami sobom. Oni su u stanju održati tu ljubav čak i onda kad bi se mogli, ako bi hteli, zaljubiti u nekog drugog. Zaljubljenost ih je podstakla da jedno drugom obećaju vernost, dok im ovakva *tih*a ljubav omogućuje da obećanje ispune. Upravo je takva ljubav gorivo koje pokreće bračnu mašinu - zaljubljenost je eksplozija koja ga je uključila.

Neko će reći: "O ovome mogu pričati samo oni koji su oženjeni." Možda je u pravu. Ali pre toga bi trebalo da proveriti da li takav sud donosi po onome što stvarno zna iz vlastitog iskustva ili iskustva svojih prijatelja, a ne po onome što je pokupio iz romana i filmova. To nije tako jednostavno kako se često misli. Naše iskustvo je u velikoj meri obojeno knjigama, dramama i filmovima, pa je potrebno dosta truda da bismo mogli ono što je bitno da nepristrasno sagledamo.

Ljudi često pokupe iz knjiga zamisao da ukoliko oženite *pravu* osobu, možete očekivati da ćete ostati zauvek zaljubljeni. Stoga, kad ustanove da više nisu zaljubljeni, smatraju da je to dokaz kako su pogrešili u izboru, pa im je dopušteno da promene bračnog druga - ne shvatajući da će s promenom druga i nova ljubav ostati uskoro bez zanosa, jednako kao i prethodna. Ovde, kao i inače u životu, uzbuđenja su kratkotrajna. Uzbuđenje koje obuzme dečaka pri pomisli na let avionom neće biti dugog veka - čim se priključi vojnom vazduhoplovstvu i počne učiti da leti, ono će nestati. Uzbuđenje koje obuzme čoveka kad vidi slikovito mesto izgubi se čim se tamo za stalno doseli. Da li to znači da bi bilo bolje uopšte ne učiti leteti ili ne stanovati u lepim mestima? Nipošto! U oba slučaja, ako početni zanos i nestane, njega će zameniti mirniji i trajniji interes. Štaviše (teško nam je pronaći pravu reč kojom bi naglasili koliko to smatramo važnim), upravo će onaj ko je spreman da se pomiri s gubitkom početnog zanosa i smiri u dubljem interesovanju za bračnog druga, lakše naći nova ushićenja, u sasvim drukčijem obliku. Onaj ko je naučio da leti i postao dobar pilot, ubrzo će otkriti draži muzike, a ko se naselio u slikovito mesto, počće sa uživanjem da obrađuje svoj vrt.

Mislimo da je Hristos, govoreći da ništa neće živeti ukoliko najpre ne umre, mislio i na ovo o čemu je sada reč. Nije dobro truditi se oko očuvanja bilo kakvog zanosa. Neka zanos ode, pustite ga da umre - prođite kroz to razdoblje smrti i uputite se prema onom mirnijem, staloženijem zanimanju i sreći, pa ćete uvideti da stalno živite u svetu novih zanosa, novih

uzbuđenja. Međutim, ako se odlučite da vam zanos ili uzbuđenje budu neka vrsta podražaja, kojeg u određenoj količini morate svakodnevno uzimati - ako ih nameravate veštački podražavati, oni će sve više slabiti, sve se ređe javljati, a vi ćete ostatak svog života provesti kao starac bez iluzija kojem će sve biti dosadno. Zbog toga što vrlo malo ljudi ovo uviđa, vidimo tolike žene i muškarce u najboljim godinama svog života, kako tuguju za izgubljenom mladošću i to u razdoblju kada bi se svuda oko njih trebali otvarati novi vidici i nova vrata. Mnogo je zabavnije naučiti plivati, nego neprekidno i beznadežno pokušavati dozvati u sećanje osećaj koji smo imali dok smo se, kao deca, prvi put brčkali u moru.

I romani i filmovi nas upućuju na to da se čovek ne može oteti zaljubljenosti, da se to jednostavno događa, kao ospice, na primer. Ljudi u braku, koji ovako misle, brzo podlegnu i priklanjaju se novom poznaniku (poznatici) koji im se svide. Rekli bi da su ovi neodoljivi osećaji mnogo ređi u stvarnom životu nego u knjigama, bar što se tiče odraslih ljudi. Kad sretnemo nekoga ko je lep, pametan i simpatičan, trebalo bi, naravno, da se u određenom smislu divimo tim vrlinama, da ih na neki način volimo. Ali zar ne zavisi u najvećoj meri upravo od nas, od našeg izbora, da li će se ova ljubav prema vrlinama koje opažamo kod našeg novog poznanika ili poznanice pretvoriti u ono što nazivamo zaljubljenošću? Bez ikakve sumnje, ako nam je glava puna romana, filmova i sentimentalnih pesama, a telo natopljeno alkoholom, svaku naklonost koju prema nekome osećamo pretvorićemo u ovakvu ljubav, jednako kao što se kiša sliva u udubljenje koje na prašnjavom seoskom putu ostavljaju zaprežna kola ili kao što ćete, ako nosite naočare s plavim staklima, sve videti plavo. Ali tome ćemo sami biti krivi.

Pre nego napustimo problem razvoda braka, hteli bi istaknuti razliku između dve stvari, koje često dovoljno ne razlikujemo. Biblijska zamisao braka je jedno, a sasvim je drugo granica do koje religiozni ljudi kao glasači ili članovi Parlamenta mogu ići u svom nastojanju da u obliku zakona o bračnim odnosima nametnu svoj pogled na brak društvu, dakle onima koji nisu religiozni. Obično se misli da bi religiozni ljudi trebali svakome otežati razvod braka. Mi ne mislimo tako. Naše je mišljenje da bi crkve trebale pošteno priznati da većina ljudi nije biblijski religiozna, i da se od njih ne može očekivati da žive religioznim životom. Možda bi trebale postojati dve različite vrste braka - jednim bi trebala upravljati država, čiji zakoni važe za sve građane, a drugim crkve, čija pravila važe samo za religiozne ljude. Ova razlika bi trebala biti toliko jasna, da se može prepoznati koji su parovi venčani po biblijskom uzoru, a koji nisu.

Toliko o biblijskoj doktrini o nerazrešivosti braka. Ostaje da razmotrimo nešto još nepopularnije. Religiozne žene obećavaju da će *slušati* svoje muževe. U religioznom braku, za muškarca se kaže da je *glava*. Ovde se, očigledno, javljaju dva pitanja. (1) Zašto uopšte neko treba biti glava - zašto ne jednakost? (2) Zašto da baš muškarac bude glava?

(1) Potreba za *glavom* sledi iz činjenice da je brak nerazrešiv. Naravno, sve dok se muž i žena slažu, ne mora se uopšte pojaviti pitanje *glave*. Nadamo se da će u religioznom braku biti baš tako. Ali šta se događa kad se jave nesuglasice? Razgovora, naravno, više nema. I posle učestalih pokušaja da razgovaraju, supružnici nisu dostigli sporazum. Šta da rade? Ne mogu odlučiti većinom, jer u ovom slučaju većine nema. Sasvim sigurno mogu se dogoditi samo dve stvari - ili se mopraju odeliti i svako krenuti svojim putem ili jedno od njih mora imati odlučujuću reč. Ako želimo da brak ostane nerazrešiv, tada, u krajnjoj liniji, jedan od supružnika mora imati odlučujuću reč u vođenju porodične politike. Stabilna država ne može opstati bez Ustava.

(2) Ako neko već mora biti *glava*, zašto bi to morao biti muškarac? Dakle, pre svega, da li neko uopšte želi da to bude žena? Koliko možemo videti, čak i ona žena koja želi biti *glava* u svojoj kući, najčešće se ne divi svojoj komšinici, čiji je muž *papučar*. Pre će kazati: "Jadni gospodin X! Zašto dozvoljava toj užasnoj ženi da ga drži pod papučom? To je ipak previše!" Mislimo da nijedna žena neće biti previše polaskana ako joj spomenemo da je ona *glava u kući*. Ima nešto neprirodno u vladanju žene nad muškarcem, budući da se i same žene toga stide i preziru muževe kojima one vladaju. Ali postoji još jedan razlog. Odnosi koje jedna porodica održava sa spoljnim svetom - ono što bi mogli nazvati njenom spoljnom politikom - moraju zavisiti od muškarca, jer on uvek treba biti, a obično i jeste, pravedniji prema *onima spolja*. Žena se u prvom redu bori za svoju decu i muža, a protiv je ostalog sveta. Prirodno, gotovo na neki način i ispravno, zahtevi porodice su za nju najvažniji. Ona je naročiti zagovornik njihovih interesa. Uloga muža sastoji se u tome, da shvati kako joj ova njena prirodna sklonost davanja prednosti porodici, onemogućuje da bude *glava*. On mora imati zadnju reč, kako bi mogao druge ljude zaštititi od preterane odanosti koju oseća prema svojoj porodici njegova žena. Ako u to sumnjate, dopustite da vas nešto upitamo. Ako vaš pas ugrize komšijino dete ili vaše dete povredi komšijskog psa, da li ćete se pre obratiti komšiji ili njegovoj ženi? Ili, ako ste žena, dopustite da i vas nešto upitamo. Bez obzira na to koliko se divite svom mužu, ne mislite li ipak da je njegova glavna mana u tome da nije onoliko uporan u odbrani svojih i vaših prava pred komšijama, koliko biste vi želeli?

7. OPRAŠTANJE

Već smo u prethodnom poglavlju spomenuli da je moralna čistoća jedna od onih vrlina koje ljudi najmanje vole. Međutim, verujemo da vrlinu o kojoj će sada biti reč ljudi još manje vole. Radi se, naime, o biblijskom pravilu: “Ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe.” U biblijskoj etici, *bližnji* može biti i *neprijatelj*. Suočavamo se, dakle, sa strašnom dužnošću opraštanja našim neprijateljima.

Svi govore da je opraštanje divna stvar sve dok se ne nađu sami u situaciji da nekome nešto oprostite. Ponekad, ako samo spomenemo opraštanje, svi će nas mrko pogledati. Nije u tome što ljudi smatraju da je to nedostižna i teška vrлина - naprotiv, oni je često preziru i mrže. Mnogi od vas bi sigurno želeli upitati: “Interesuje me šta bi ti mislio o opraštanju gestapovcu da si kojim slučajem Poljak ili Jevrejin?”

To se i mi pitamo, verujte. Isto se tako pitamo da li bi uistinu mogli biti toliko hrabri, pa ne odreći se svoje vere, čak i po cenu smrti. Da, pitam se, kada bi stvarno bio Poljak ili Jevrejin, da li bih mogao oprostiti gestapovcu. Međutim, nije nam namera da u ovoj knjizi govorimo o tome šta bi mi mogli učiniti, već vam govorimo samo ono što je biblijski. Mi nismo izmislili biblijsku religiju. A u njoj, u samoj njenoj suštini, nalaze se ove reči: “Oprostite nam grehe naše, kao što i mi opraštamo dužnicima našim.” Nema ni najmanjeg znaka da bi nam moglo biti oprašteno pod drugim uslovima. Sasvim nam je jasno rečeno da nam se neće oprostiti, ukoliko mi ne oprostimo drugima. Nema drugog načina. Šta nam je, dakle, činiti?

Svakako, oprostiti je teško, ali nam se čini da bi nam u tome mogle pomoći dve stvari. Kad počnete učiti matematiku, ne počinjete odmah s integralnim računom, već s običnim sabiranjem. Isto tako, ako stvarno želimo (ali, pazite, sve zavisi od toga da li to stvarno želimo) naučiti opraštati, možda bi bilo bolje početi s nečim lakšim nego što je gestapo. Mogli biste početi tako, što ćete oprostiti mužu (ženi), roditeljima ili deci, nešto što su vam učinili ili rekli prošle nedelje. To će vas verovatno na trenutak zaposliti. Drugo, mogli bismo pokušati da shvatimo, šta znači voleti svog bližnjeg kao samog sebe. Kako to ja volim samog sebe?

Kad o tome bolje promislamo, ne bi baš mogli reći da se sami sebi sviđamo, čak se događa da uopšte ne uživamo u vlastitom društvu. Očigledno, *voli svog bližnjeg* ne znači *neka ti se on sviđi* ili *pokušaj uvideti njegovu privlačnost*. To vidimo kod drugih i bez posebnog uveravanja. Da li mi o sebi mislimo najbolje, mislimo li da smo dobri ljudi? Moramo priznati

da ponekad tako mislimo (to su, bez sumnje, naši najgori trenuci), ali takvo mišljenje o samom sebi nije razlog zbog kojeg samog sebe volim. U stvarnosti je obrnuto - zbog svog samoljublja, mislimo da smo dobri. Tako, kad kažemo da treba ljubiti svoje neprijatelje, nipošto ne znači da ih trebamo smatrati dobrima. To je veliko olakšanje. Mnogi ljudi, naime, misli da oprostiti neprijatelju, znači priznati kako on, na kraju krajeva, i nije tako loš, mada smo uvereni u suprotno. Pođimo dalje. U svojim najsvetlijim trenucima, ne samo da ne mislimo ad smo dobri ljudi, već uviđamo da smo opaki. U životu smo učinili dosta toga što nas je sramota. Prema tome, dopušteno nam je prezirati i mrzeti ono što rade naši neprijatelji. Teolozi kažu da trebamo mrziti dela zlih ljudi, ali da ne smemo mrziti zle ljude - dakle, mrzi greh, ali ne grešnika.

Mnogi ovu razliku smatraju nevažnim cepidlačenjem - pa kako čovek može mrziti greh, a ne mrziti počinitelja? Kasnije mnogima padne na pamet da su se upravo tako ponašali prema jednom čoveku, i to celi svoj život - prema samome sebi. Koliko god su mrzeli svoj kukavičluk, taštinu i pohlepu, nisu prestajali sebe voleti. U tome ih ništa nije moglo sprečiti. Dakle, upravo zato što su voleli počinitelja, mrzeli su njegove grehe. Baš zbog ljubavi prema sebi bili su žalosni kad su shvatili šta su sve u stanju da naprave. Dosledno tome, religija od nas ne traži da bar malo ublažimo mržnju koju osećamo prema zlim delima. Sve što je o njima rečeno ostaje i dalje. Međutim, religija od nas traži da ih mrzimo na isti način na koji mrzimo greh u nama samima, da žalimo onoga koji čini zlo i da se nadamo da će se on, ako je ikako moguće, jednom negde i na neki način izmeniti i ponovo postati čovečan.

Predlažemo malu proveru. Pretpostavimo da u novinama pročitate o gadostima koje je učinila osoba koja vam nije baš draga. Pretpostavimo dalje, da se iz članka može zaključiti da cela priča možda i nije potpuno istinita ili da onaj o kome je reč nije tako loš, kako se u prvi mah može zaključiti. Hoće li vam nakon čitanja pasti na um pomisao: "Hvala Bogu, pa on i nije tako loš." Ili ćete u potpunosti prihvatiti prvi utisak priče i uživati u činjenici da se o vašem *neprijatelju* piše tako loše. Ako je tačno ovo drugo, tada je to prvi korak, koji će vas, ako se nastavi, pretvoriti u demona. Vidite, čovek počinje želeti da ono crno bude još crnije. Ne odupremo li se tome, uskoro ćemo želeti da sivo vidimo kao crno, a na kraju ćemo čak i belo videti kao crno. Konačno ćemo tvrditi da je sve loše - Bog, naši prijatelji, čak i mi sami. U tome se nećemo moći zaustaviti - zauvek ćemo ostati u svetu potpune mržnje.

Priznajemo da se iz toga može zaključiti kako trebamo voleti i one koji u sebi nemaju ničega što bi bilo vredno ljubavi. Da li u nama ima nečega zbog čega bi nas trebalo voleti?

Sebe volite jednostavno zato, jer ste vi u pitanju. Bog želi da na isti način i iz istoga razloga volimo sve ljude. On nam je dao svojstvo da ljubimo sebe, kako bismo trebali naučiti na koji način trebamo voleti druge. Dakle, pravilo koje vredi u našem posebnom slučaju, moramo primeniti i na druge ljude. Možda će nam biti lakše ako se prisetimo da baš tako Bog nas voli - ne zbog nekih dobrih, privlačnih osobina koje možda posedujemo, već jednostavno zato, jer smo takvi kakvi jesmo. Zaista u nama nema ničeg što bi se moglo voleti - bića poput nas u mržnji nalaze toliko zadovoljstva da se je odriču jednako teško kao i žestokih pića ili duvana.

8. VELIKI GREH

Sada prelaimo na onaj deo biblijskog morala koji se najviše razlikuje od bilo kog drugog morala. Postoji jedan porok kojeg se niko ne može osloboditi, porok kojeg svi mrzimo kod drugih, ali kojeg jedva ko, osim biblijski religioznih ljudi, uočava kod sebe. Možemo čuti ljude kako priznaju da su zlovoljni, da izgube glavu kad vide lepu devojkicu ili čašu vina, čak za sebe tvrde da su kukavice. Međutim, nikada nismo čuli nekog nereligioznog čoveka da se osuđuje zbog ovog poroka. Takođe retko ćemo naići na nereligiozne ljude koji bi pokazivali i najmanju dozu razumevanja prema ovom poroku kod drugih. Nema tog poroka koji bi nas mogao više omrznuti u očima drugih, a čijeg smo postojanja kod nas samih manje svesni. Što smo više tim porokom zaraženi, to nam se on manje sviđa kod drugih.

Porok o kome je ovde reč zove se oholost ili taština. U biblijskom moralu suprotna mu je skromnost. Setićete se, kad smo govorili o moralu, upozorili smo da središte biblijskog morala nije u polnim odnosima. I sad smo došli do tog središta. Prema Bibliji, prvi porok, krajnje zlo, jeste oholost. Razvratnost, ljutnja, lakomost, pijanstvo - to su sitnice u upoređenju s ohološću. Lucifer (grčki - "Svetlonoša") je postao zao upravo zbog oholosti, i postao Sotona (grčki - "Opadač braće"). Ona je uzrok svakom drugom poroku - oholost je stanje duha potpuno suprotno Božjoj zamisli.

Čini li vam se to preteranim? Ako je tako, promislite još jednom. Malo pre smo istakli, da što smo oholiji, to nam se manje sviđa tuđa oholost. Najlakši način da ustanovite stepen sopstvene oholosti jeste u tome da se upitate: "Koliko mi smeta što me drugi preziru, što me ne primećuju, prema meni se odnose starateljski ili što se preda mnom prave važni?" Stvar je u tome, da se naša oholost takmiči s ohološću drugih. Zato što sam se na kućnom druženju baš ja hteo istaknuti, smeta mi što je *glavni* bio neko drugi. Poznato je da se dva trgovca nikad ne slažu. Oholost je u suštini takmičarske prirode, dok drugi poroci mogu biti samo

slučajno takmičarski. Ohol čovek se ne zadovoljava onim što poseduje, zadovoljan je tek kad poseduje više od drugih. Kažemo da su ljudi oholi zbog svog bogatstva, svoje pameti, dobrog izgleda, ali to nije istina. Ljudi su oholi ako su bogatiji, pametniji ili zgodniji od drugih. Kad bi svi bili jednako bogati, pametni i lepi, čovek ne bi imao razloga da bude ohol. Takvim nas čini upoređivanje - zadovoljstvo dolazi od spoznaje da smo iznad drugih. Čim nestane takmičenje, nestaje i oholost. Zato kažemo da je oholost bitno takmičarske prirode, na takav način na koji nisu ostali poroci. Polni nagon može dva momka, koji vole istu devojku, naterati da se takmiče. Ali to je samo slučajnost - mogli su isto tako voleti i dve različite devojke. Međutim, ohol čovek vam neće oteti devojku zato jer je on želi, on će to učiniti da sebi dokaže kako je bolji od vas. Pohlepa može ljude naterati na preterano takmičenje kad žele nešto čega nema dovoljno za sve, ali ohol čovek, čak i kad ima više nego što je mogao poželeti, pokušaće dobiti još više, samo da potvrdi svoju moć. Gotovo sva zla koja se pripisuju pohlepi ili sebičnosti, najčešće su posledica oholosti.

Uzmimo, na primer, novac. Pohlepnom čoveku nikad nije dosta novca: s više novca moći će sagraditi bolju kuću, lepše će provesti odmor, obilnije će jesti i piti. Ali sve do određene granice. Šta čoveka, koji mesečno zarađuje 10.000 maraka, tera da zaradi 20.000? To nije pohlepa za većim zadovoljstvima; 10.000 maraka omogućuje svakome koliko god želi uživanja. Tu se radi o oholosti, želji da budem bogatiji od drugog bogataša, i (još više) želji za moći. Oholost nalazi uživanje u moći.

Nema boljeg načina da se čovek oseća moćnim, nego kad se s drugima može poigravati kao s olovnim vojnicima. Šta podstiče zgodnu devojku koja skuplja obožavaoce, da svuda širi bedu svojim ponašanjem? Sigurno ne njen polni nagon (takve su najčešće u ljubavi hladne), već oholost. Šta nekog političara ili čitav narod tera da traži sve više i više? Opet oholost. Ona je po svojoj prirodi takmičarska - zato se ohol čovek ne zadovoljava onim što ima, već uvek traži više. Ako sam ohol i ako u celom svetu postoji samo jedan čovek koji je moćniji, bogatiji i pametniji od mene, on će biti moj protivnik i neprijatelj.

Religiozni ljudi imaju pravo: oholost je glavni uzrok bede svakog naroda i svake porodice, otkad je sveta. Drugi poroci mogu ponekad ljude zbližiti. Čovek se može sprijateljiti i dobro se zabaviti u društvu pijanaca i bludnika. Ali oholost uvek znači neprijateljstvo. Ona je suština neprijateljstva. To je neprijateljstvo ne samo među ljudima, nego i između čoveka i Boga.

Bog je u svemu neizmerno veći od nas. Sve dok ga tako ne shvatite i dok ne shvatite da ste u upoređenju s njim beznačajni, nećete ga uopšte poznavati. Sve dok ste oholi, nećete moći upoznati Boga. Ohol čovek uvek potcenjuje drugoga, na njega gleda s visine, pa je jasno da ne može videti nešto što je iznad njega.

Sad nam se postavlja jedno dosta čudno pitanje. Kako to da ljudi koji su očigledno oholi govore da veruju u Boga a još se smatraju religioznim? Bojimo se, da takvi poštuju pogrešnog boga. Teoretski priznaju da u odnosu prema njemu nisu ništa, ali u stvarnosti misle da on posebno drži do njih i smatra ih daleko boljima od *običnih* ljudi. Dakle, daju mu sitnicu svoje umišljene poniznosti, a iz toga izvlače obilato oholost u svom stavu prema drugima.

Pretpostavljamo da je Hristos mislio upravo na takve ljude kad je rekao da će neki pričati o njemu, i u njegovo ime *izgoniti đavole*, ali njima će on na kraju reći da ih nikada nije poznao. Svaki od nas, u svakom trenutku svog života može zakoračiti u ovakvu smrtonosnu zamku. Srećom imamo pouzdanu proveru za to. Kad god osetimo da smo zbog našeg religioznog života izuzetno dobri, čak bolji od drugih - tada možemo biti sigurni da nama Bog ne upravlja. Bog je s nama ako smo u stanju da potpuno zaboravimo na sebe, i kad sebi ne pridajemo neki izuzetni značaj.

Strašno je što se najgori od svih poroka može kradom uvući u samo središte našeg religioznog života. Videćete zašto je to tako. Drugi, manje opasni poroci, dolaze od Sotone, koji se koristi našom prirodom koja je postala slična životinjskoj. Međutim, oholost nema nikakve veze sa životinjskom prirodom. Ona je duhovne prirode, pa je, prema tome, daleko podmuklija i opasnija. Iz istog razloga oholost se često može upotrebiti za savladavanje manjih poroka. Učitelji, ustvari, vrlo često koriste oholost učenika ili kako to oni kažu *samopoštovanje*, kako bi ga naveli da se pristojno ponaša. Mnogi ljudi su savladali kukavičluk, požudu ili naglost, uveravajući sami sebe da su ti poroci ispod njihovog dostojanstva - dakle, pomoću oholosti. A Sotona se raduje. Sasvim je zadovoljan našom čednošću, hrabrošću i samosavlađivanjem, ukoliko je to posledica diktature oholosti u nama. Isto tako bio bi zadovoljan da vas izleči od prehlade, a za uzvrat da vam nanese rak. Oholost je duhovni rak koji razjeda samu mogućnost postojanja ljubavi, zadovoljstva, pa čak i zdravog razuma.

Pre nego završimo s time, moramo vas upozoriti na moguće nesporazume:

1) Zadovoljstvo koje se javlja kad nas neko ceni, ne znači oholost. Dete koje učitelj potapše po ramenu zbog dobro naučenog zadatka, žena koju hvali njen muž, spašena duša u susretu s Hristom - osećaju pri tome zadovoljstvo i to je dobro. Ovde, naime, zadovoljstvo ne proizilazi iz svesti o sopstvenoj veličini ili vrednosti, nego iz činjenice da smo usrećili nekoga koga smo (s pravom) hteli usrećiti. Teškoće počinju kad prestanete misliti:

“Usrećio sam nekoga, sve je u redu”, a počnete sebe uveravati: “Što sam dobar! Pa ko bi to još mogao tako dobro da napravi?” Što više uživete u sebi a manje u samoj pohvali, to postajete gori. Kad potpuno uživete u sebi i ništa ne držite do same pohvale, stigli ste do samog dna. Zbog toga je taština, mada se ona najviše iskazuje površinski, daleko manje zla i opasna od ostalih vidova oholosti - preko nje najlakše prelazimo. Tašt čovek želi da se hvali, da mu se aplaudira, da mu se drugi dive. Sigurno, to je mana, ali detinjasta, pa čak (na neki način) mana koja svedoči o izvesnoj dozi skromnosti. Ona pokazuje da još niste u potpunosti zadovoljni divljenjem koje osećate prema samom sebi. Još uvek držite do mišljenja drugih, pa je jasno da očekujete njihov sud o sebi i svojim sposobnostima. Još ste uvek čovek. Prava, crna, sotonska oholost javlja se onda kada toliko malo držite do drugih, da vas uopšte nije briga šta misle o vama. Naravno, sasvim je u redu, a često nam je i dužnost da se ne obaziremo na ono što drugi misle o nama, ukoliko imamo dobar razlog za to, naime, ukoliko nam je važnije šta o nama misli Bog. Međutim, ohol čovek ne vodi računa o mišljenju ostalih ljudi iz sasvim drugog razloga. On kaže: “Zašto bih se brinuo zbog aplauza te mase? Kao da njeno mišljenje išta vredi? Pa čak kad bi i vredelo, zar sam ja devojkica na prvom plesu, pa da se crvenim zbog svakog komplimenta? Ne, ja sam potpuno odrastao čovek. Sve što sam učinio, bilo je da zadovoljim sopstvene uzore, umetničku svest ili tradiciju svoje porodice - ili jednom rečju, zato što sam ja strašan tip. Ako rulja to voli, neka joj bude. Ona mi ništa ne predstavlja.” Na ovaj nam način oholost može poslužiti da proverimo koliko smo tašti, jer, kako maločas rekoh, Sotona voli da *izleći* neku sitnu, neznatnu manu da bi vas istovremeno zarazio mnogo većom. Moramo nastojati da ne budemo tašti, ali u tom nastojanju ne smemo pozivati u pomoć oholost. Bolje je pasti u tiganj nego u vatru.

2) U našem jeziku, kažemo da je čovek *ponosan* na svoga sina, na oca, na školu, na svoju četu u vojsci, pa se može postaviti pitanje da li takav *ponos*, u ovom značenju, predstavlja greh? Čini se da sve zavisi od toga šta mislimo kad govorimo da se nečim ponosimo. U ovakvim izjavama, fraza *ponosan je na* često znači *oseća divljenje prema nekome*. Naravno, ovo divljenje je daleko od toga da bude greh. Ali može se dogoditi da onaj ko tako govori,

sebi pridaje deo važnosti koju ima njegov uvaženi otac, ili njegova četa. To bi očigledno bilo pogrešno, ali i to je bolje nego biti ponosan na samog sebe. Voleti i diviti se bilo čemu odvojeno od nas samih predstavlja korak dalje od krajnje duhovne propasti. Nećemo se, međutim, dobro osećati sve dok naša ljubav i divljenje prema Bogu ne bude jače od svake druge ljubavi i divljenja.

3) Ne smemo misliti da Bog oholost zabranjuje zato jer ga ona vređa ili da od nas traži poniznost zbog toga što ona odgovara njegovoj uzvišenosti, kao da je sam Bog ohol. O tome nema ni govora. On, ustvari, želi da ga svaki od nas lično upozna, želi svakome od nas predati sebe. Njegova i naša priroda takve su, da ukoliko dođemo u bilo kakav dodir s njom, bićemo zaista ponizni i osećaćemo beskrajno olakšanje što smo se jednom zauvek oslobodili svih besmislenih predstava o sopstvenoj uzvišenosti koje su nam zagorčavale život. On nas nastoji učiniti poniznim, kako bi nam omogućio sledeće: da nas oslobodi ružnih, lakrdijaških krpetina u koje smo se do vrata obukli, u kojima se potucamo po svetlu kao idioti. Voleli bi da smo i sami malo više ponizni - tada bi vam, verovatno, mogli kazati nešto više o olakšanju i zadovoljstvu koje donosi svlačenje te lakrdijaške odeće i oslobađaju lažne slike o sebi sa svim ovim: “Gledajte me!” i “Zar nisam strašan momak?”, i ostalim prenemaganjima. Samo približavanje tom uzoru, pa čak i za trenutak, nalik je čaši hladne vode u pustinji.

4) Nemojte misliti da će zaista ponizan čovek biti ovakav kakvim danas često zamišljaju ponizne ljude. Neće on biti neki ljigavac koji stalno za sebe govori da je niko i ništa. Verovatno će vam se učiniti radostan, razuman momak, koji se zaista interesuje za ono što mu govore. Ako vam nije simpatičan, to je zato što pomalo zavidite svakom ko tako uživa u životu. On neće razmišljati o poniznosti - on uopšte neće razmišljati o sebi.

Ako neko želi da postane skromniji, mislimo da ga možemo uputiti na prvi korak. On će biti shvatanje da smo oholi. To je ujedno i najveći korak. Pre njega, ne možemo ništa preduzeti. Ako mislite da niste umišljeni, to je sigurno znak da jeste.

9. MILOSRĐE

U jednom od ranijih poglavlja spomenuli smo da postoje četiri *glavne* i tri *teološke* vrline. Teološke su vera, nada i milosrđe. O veri će biti reč u narednim poglavljima, o milosrđu smo već govorili u poglavlju “Opraštanje”, ali onde smo usredsredili pažnju na onaj vid milosrđa koji nazivamo opraštanje. Sada bi želeli da o tome kažemo nešto više. Najpre, nešto o samom

značenju reči. *Milosrđe* danas ima najčešće samo jedno značenje: milostinju, davati siromasima. Izvorno je ova reč imala znatno šire značenje. (Pogledajmo kako je došlo do njenog savremenog značenja. Davanje siromasima je jedan od najočiglednijih spoljnih znakova milosrđa, pa se često misli da se čitavo milosrđe u tome sastoji. Isto je tako u pesništvu najuočljivija rima, pa neki misle da je prava samo ona pesma čiji se stihovi rimuju.) Milosrđe znači *ljubav u religijskom smislu*. Međutim, ljubav u religijskom smislu nije samo osećanje. To nije osećajno stanje, nego stav volje kakav prirodno imamo prema sebi i kakav moramo imati i prema drugima.

Istakli smo već u poglavlju o opraštanju, da ljubav koju osećamo prema sebi ne znači da smo sami sebi *dragi*. Ona znači da sebi želimo dobro. Isto tako je religijska ljubav (milosrđe) prema bližnjima, nešto potpuno različito od sviđanja ili simpatije. Nama se *dopadaju* ili *sviđaju* samo neki ljudi, a ne svi. Važno je shvatiti da ovaj prirodni osećaj koji samo prema nekom osećamo, a prema drugima ne, nije ni greh ni vrlina, jednako kao što se ni različiti ukusi u pogledu jela ne mogu smatrati grešnim ili ispravnim. To je samo činjenica. Međutim, očigledno je da način na koji se ophodimo prema drugima, može biti grešan ili pohvalan.

Prirodna naklonost koju osećamo prema nekim ljudima olakšava nam da prema njima budemo *milosrdni*. Stoga je naša dužnost da ohrabrujemo u nama takva osećanja prema drugima, nastojimo što više da nam se oni *svide*, isto kao što nam je ponekad dužnost da *zavolimo* vežbanje ili (neko jelo), ne zato što je to samo po sebi milosrđe, već zato što nam to pomaže da postanemo milosrdni. S druge strane, potrebno je paziti da našu naklonost prema jednim, drugi ne dožive da smo prema njima nemilosrdni ili nepošteni. Ponekad se naša naklonost prema nekome sukobljava s milosrđem koje bismo morali pokazati prema toj istoj osobi. Tako, na primer, majka može preteranom privrženosti razmaziti svoje dete. Drugim rečima, ona će zadovoljiti svoje osećajne porive po cenu kasnije stvarne sreće svog deteta.

Mada bismo trebali u svakom slučaju slične prirodne osećaje ohrabrivati, bilo bi pogrešno pomisliti da ćemo postati milosrdni veštačkim podsticanjem takvih osećaja. Neki su ljudi po temperamentu *hladni*. To im, svakako, može biti nedostatak, ali to je toliki *greh* koliko i loše varenje. To, međutim, ne znači da oni nemaju izgleda da postanu milosrdni i da se ne trebaju oko toga truditi. Postoji za sve jednostavno pravilo. Nemojte gubiti vreme u razmišljanju da li *volite* svog bližnjeg ili ne, već se ponašajte tako kao da ga *volite*. Čim to pokušate, otkrićete tajnu: kad se prema nekom ponašamo kao da ga volimo, uskoro ćemo ga stvarno zavoljeti. Ako povredite nekoga ko vam nije drag, otkrićete da vam je nakon toga još manje

simpatičan. Ako mu učinite neku sitnu ljubaznost, videćete da će vam biti manje mrzak. Tu, ustvari, postoji jedan izuzetak. Učinite li nekome sitnu ljubaznost, ali ne zato da zadovoljite Boga i zakon milosrđa, već da pokažete kako ste vi dobar čovek koji ume da oprašta, pa ga na taj način nameravate zadužiti i očekujete njegovu zahvalnost, verovatno ćete se razočarati. (Ljudi nisu naivni. Brzo shvate ko se pravi važan i ko se ponaša starateljski.) Ali kad nekom učinimo uslugu zato jer je i on čovek stvoren od Boga (kao i mi), i kad mu želimo sreću kao samom sebi, videćemo da nam je takva osoba postala draža ili barem manje mrska.

Dosledno tome, mada se preterano sentimentalnim ljudima religijsko milosrđe može učiniti prilično hladno i mada je sasvim različito od naklonosti, ono ipak završava naklonošću. razlika između religioznog i svetovnog čoveka ne sastoji se samo u tome što se svetovnom čoveku neki ljudi dopadaju ili sviđaju, dok je religiozan čovek prema svakom, *milosrdan*. Svetovan čovek se prema nekim ljudima ponaša zato ljubazno, jer mu se oni *sviđaju*. Pokušavajući da se prema svakom ophodi ljubazno, religiozan čovek postupno dolazi do spoznaje da prema ljudima oseća sve veću naklonost, da ih voli, uključujući tu i one za koje je mislio da ih nikad neće voleti.

Ovaj duhovni zakon strašno deluje u suprotnom pravcu. Nemci su, recimo, u početku grubo postupali sa Jevrejima, zato jer su ih mrzeli. Posle su ih mrzili još više, zato što su ranije s njima grubo postupali. Što je čovek okrutniji, to će više mrzeti, a što više mrzi, to je okrutniji. Na taj način upada u večni, začarani krug mržnje i očaja.

I dobro i zlo rastu poput novca na koji nam banka plaća kamate. Zbog toga su naše male, svakidašnje odluke, neizmerno važne. I najmanje dobro delo koje ste danas učinili, predstavlja osvajanje važnog strateškog položaja s kojeg ćete posle nekoliko meseci moći krenuti u pobeđivanje o kojima niste ni sanjali. Jedno naizgled sasvim beznačajno popuštanje slabosti i besu predstavlja gubitak bojnog polja, železničke pruge ili mostobrana, odakle neprijatelj može krenuti u napad, a da nismo popustili, taj bi napad bio nemoguć.

Neki pisci upotrebljavaju reč *milosrđe* ne samo da označe religijsku ljubav među ljudima, nego i Božju ljubav prema čoveku i čoveka prema Bogu. Ljudi su često zabrinuti zbog ovog drugog. Njima je rečeno da trebaju ljubiti Boga, ali u sebi nemaju takvih osećaja. Šta, ustvari, trebaju uraditi? I ovde je odgovor isti. Ponašajte se kao da ga volite. Nemojte u sebi veštački izazivati osećaj ljubavi. Upitajte se: "Kad bih bio siguran da volim Boga, šta bih u tom slučaju uradio?" Kad na ovo pitanje nađete odgovor, postupite prema tome.

Mnogo je sigurnije, svakako, razmišljati o Božjoj ljubavi prema nama, nego o našoj ljubavi prema Bogu. Niko ne može neprestano imati pobožne osećaje. Čak kad bismo i mogli, Bog ne vodi toliko računa o osećajima. Religijska ljubav, kako prema Bogu, tako i prema ljudima, stvar je volje. Ako nastojimo da sprovedimo njegovu volju, izvršavamo zapovest: "Ljubi Gospoda Boga svog." Ako on bude hteo, daće nam takva osećanja. Mi ih sami ne možemo stvoriti i ne možemo ih od njega zahtevati kao svoje pravo. Važno je, međutim, zapamtiti jedno: mada su naši osećaji nestalni - neočekivano se javljaju i još iznenadnije odlaze, Božja ljubav prema nama nije takva. Naši gresi i naša površnost je ne mogu ugасiti. Ona je istrajna u tome da nas izleči od greha, bez obzira na to koliko nas to koštalo i bez obzira na to koliko to koštalo Boga.

10. NADA

Nada je jedna od teoloških vrlina. To znači da stalna nada u večni život nije, kako neki misle, oblik bega ili priželjkivanja večnosti, već se ona očekuje od svakog biblijski religioznog čoveka. To ne znači da se trebamo odreći sveta onakvog kakav on jeste. Iz istorije vidimo da su za ovaj svet najviše učinili upravo oni, koji su razmišljali o budućem svetu. Apostoli, koji su započeli da obraćaju Rimsko carstvo prema Bibliji, veliki ljudi Srednjeg veka, oni koji su osudili trgovinu robljem, svi su oni u ovom svetu ostavili svoj znak i to zato, jer su njihove misli bile zaokupljene nebeskim svetom. Kad su neki prestali da razmišljaju o drugom svetu, tada nisu mnogo učinili ni za ovaj. Tražite *nebo* i pridodaće vam se svet, a tražite li svet, izgubićete oboje. Ovo pravilo se može činiti vrlo čudnim, ali slično tome zapažamo i drugde. Zdravlje je veliki blagoslov, ali čim se previše posvetite brizi oko zdravlja postaćete čudak, i opazićete da nešto s vama nije u redu. Bolje ćete zdravlje postići ako se više trudite oko nečeg drugog: oko hrane, sporta, rada, veselja i čistog vazduha. Isto tako nećemo sačuvati čovečanstvo sve dok nam ono predstavlja glavnu brigu. Moramo naučiti želeti nešto drugo više od njega.

U većini slučajeva nalazimo da je vrlo teško želeti *nebo*, osim ukoliko ga ne smatramo mestom gde ćemo ponovo sresti naše umrle prijatelje. Jedan razlog za tu teškoću je u tome što nismo u tome uvežbani, jer nas naše obrazovanje usmerava prema ovome svetu. Drugi razlog je u tome, da kad u nama i postoji stvarna želja za *nebom*, mi je ne prepoznavamo. Ako su ljudi istinski naučili proniknuti u svoje srce, svesni su tada neutoljive želje za nečim što na ovom svetu ne mogu dobiti. Mnogo nam se toga na ovome svetu nudi za ispunjenje te želje,

ali sve je uzalud. Čežnju, koja se u nama javlja kad se prvi put zaljubimo ili kad pomislimo na neku stranu zemlju ili se prihvatimo nečega što nas interesuje, ne može zadovoljiti ni venčanje, ni putovanje, ni učenje. Ovde ne mislimo na neki oblik promašenog braka, na neuspele praznike ili na promašenu karijeru. Govorimo o najuspešnijim slučajevima. U prvom trenutku čežnje nešto uhvatimo da bi nam to u stvarnosti kasnije izbledelo. Verujemo da svi znate na šta mislimo. Žena može biti zaista dobra, hotel i pejzaž prekrasni, a hemija vrlo zanimljiva nauka, međutim, nešto nam je *pobeglo*. Postoje tri pristupa ovom problemu: dva pogrešna i jedan ispravan.

1) Stav neozbiljnog čoveka. Takav čovek baca krivicu na sve oko sebe i čitav život ovako razmišlja: “Oh, da sam bar pokušao s nekom drugom ženom, da sam samo potrošio koji dinar više i otišao u bolji hotel, sigurno bih uhvatio to tajanstveno *nešto za kojim čežnem*. Takvi su većinom bogati, nezadovoljni ljudi, koji su dosadni najpre sebi, a zatim i svima ostalima. Oni čitav svoj život provedu lutajući od žene do žene (prolaze, naravno, kroz mnoge razvode braka), od kontinenta do kontinenta, od hobija do hobija, stalno se nadaju da je ono čime su trenutno zaokupljeni upravo ta *prava stvar*, ali uvek sledi novo razočarenje.

2) Stav razočaranog, ali *razumnog čoveka*. Takav odmah *shvata* da su u životu samo *snovi lepi*. “Naravno”, kaže on, “čovek se tako oseća dok je mlad. Ali s vremenom, kad dođete u moje godine, nećete više trčati za dugom.” I tako se on smiri u saznanju da od života ne treba očekivati previše, i pokušava učutkati onaj deo u sebi koji, kao što sam kaže, *želi rukom dohvatiti mesec*. Ovo je, razume se, mnogo bolji stav, jer čoveka čini srećnijim i manjim gnjavatorom u društvu. Ovakav će ga odnos prema životu učiniti taštim i cepidlakom (on se oseća većim od ostalih, koje naziva pubertetlijama), ali sve u svemu, takav se čovek prilično dobro snalazi. Ali, pretpostavimo da stvarno postoji neizmerna sreća koja nas čeka. Pretpostavimo da ipak možemo dohvatiti dugu. U tom bi slučaju bila prava šteta prekasno shvatiti (trenutak posle smrti) da smo svojim *zdravim razumom* u sebi uništili sposobnost da u tome uživamo.

3) Biblijski stav. Religiozan čovek razmišlja na ovaj način: “Ako postoje želje, tada mora postojati i način da se želje ispune. Dete je gladno, ali postoji hrana. Patka želi da pliva, i tu je voda. Ljudi osećaju želju za polnim odnosom, zato postoji i polni čin. Međutim, ukoliko osećamo neku želju koju na ovom svetu ne može zadovoljiti nijedno iskustvo, najverovatnije sam stvoren za drugi svet. Ako je ne može zadovoljiti ni jedno ovozemaljsko zadovoljstvo, to ne znači da je svet opsena. Verovatno nije ni predviđeno da zadovoljstva ovoga sveta

zadovolje takve želje, već da ih podstaknu, da nas upute na ono pravo. Ako je tako, onda moramo paziti da ih nikad ne prezremo ili da budemo zahvalni za takve zemaljske blagoslove, a takođe i da ih nikada ne prihvatimo umesto nečeg drugog, čega su oni samo kopija, odjek ili odraz. Moramo u sebi održavati živu želju za pravom domovinom, koju nećemo naći sve do posle smrti. Ne smemo nikada dopustiti da je sneg zatrpa, da postane nevažna. Glavna nam briga u životu mora biti ostvarenje te želje kao i pomaganje drugima da to isto čine.

Nema potrebe brinuti se što neki neozbiljni ljudi nadu religioznih ljudi u *nebo* pokušavaju ismejati, govoreći da ne bi želeli da večnost provedu svirajući na harfi. Odgovor takvim ljudima bi bio, da ukoliko ne razumeju knjige namenjene odraslima, ne bi trebali ni govoriti o njima. Svi biblijski slikoviti prikazi neba (harfe, krune, zlata, itd.), sami su po sebi simbolički pokušaj da se izrazi ono neizrecivo. Instrumenti se spominju zato što muzika većini snažno dočarava zanos i beskonačnost. Krune se spominju zato, jer se želi kazati da oni koji su s Bogom sjedinjeni u večnosti, imaju udela u njegovom sjaju, moći i radosti. Zlato služi kao slika nebeske večnosti i dragocenosti (zlato ne rđa). Oni koji ove simbole shvataju doslovno, možda misle da je Hristos, govoreći kako trebamo biti poput golubova, time hteo reći da bismo trebali i nesti jaja.

11. VERA - 1

U ovom bi poglavlju trebalo nešto reći o onome što religiozni ljudi nazivaju verom. Grubo govoreći, čini se da religiozni ljudi ovu reč upotrebljavaju u dva smisla, pa ćemo oba razložiti. U prvom smislu, vera je jednostavno verovanje, dakle prihvatanje određenih biblijskih doktrina kao istine. To je prilično jednostavno. Ali ono što neke ljude zbunjuje, jeste činjenica da religiozni ljudi veru u tom smislu smatraju vrlinom. Često se postavlja pitanje, kako ona može biti vrlina? Šta ima moralnog u verovanju ili nemoralnog u neverovanju u skup određenih tvrdnji? Obično se smatra očiglednim da razuman čovek prihvata ili odbacuje neku tvrdnju ne zbog toga što on to želi ili ne, već stoga što mu se dokazi na kojima se zasniva čine valjanim, odnosno nevaljanim. Kad bi neko pogrešio u određivanju valjanosti dokaza, to nikako ne bi značilo da je loš čovek, već da nije dovoljno upućen. S druge strane, bilo bi besmisleno smatrati dokaze nevaljanim, a ipak se prisiljavati da u njih verujemo.

Mnogi i danas tako misle, ali ipak nešto ne shvataju. Naime, pretpostavlja se da ako ljudski razum jednom nešto shvati kao istinu, tada će to uverenje i ostati sve dok se ne pojavi neki stvarni razlog koji će ga prisiliti da ponovo razmotri svoje uverenje. U stvari, polazi se od pretpostavke da čovekovim umom upravlja samo razum. To, međutim, nije tako. Na primer, iz iskustva znamo da nas anestezija ne može ugušiti, i da nas spretni hirurzi neće operirati sve dok ne budemo potpuno uspavani. Uprkos tome, hvata nas panika čim nas stave na operacioni sto i preko lica nam stave onu jezivu masku. Bojimo se da ćemo se ugušiti, da će nas početi seći pre nego što nas potpuno uspavaju. Drugim rečima, gubimo veru u anesteziju. Hoćemo reći, veri ne smeta razum, ona se, naprotiv, temelji na razumu. Našoj veri smetaju mašta i osećaji. Bitka se vodi između vere i razuma na jednoj strani, i mašte i osećaja na drugoj.

Kad malo promislimo, videćemo da se isto događa u mnogim slučajevima. Čovek zna, na temelju iskustva, da lepotica koju je nedavno upoznao govori nesitinu, da je sklona ogovaranju i ne treba joj verovati. Međutim, kad se nađe s njom, njegov razum izgubi veru u ono malo znanja, počne da misli kako će možda ovog puta biti drukčije i on još jednom od sebe pravi budalu, poverivši joj nešto što nije trebalo. Dakle, osećaji su uništili veru u ono što znamo da je istina. Ili, uzmimo na primer, dete koje uči da pliva. Ono sasvim pouzdano zna da ljudsko telo ne mora obavezno da potone u vodu. Ono je videlo mnoge kako plivaju ili plutaju u vodi bez oslonca. Pitanje je, međutim, da li će u to verovati i onda kada ga učitelj plivanja više ne bude pridržavao rukom ili će iznenada izgubiti veru, uplašiti se i potonuti.

Isto je i sa religijom. Od nikoga se ne traži da prihvati biblijski koncept kao istinit ukoliko mu njegov razum govori da je većina dokaza protiv njega. Tu je vera nemoguća. Ali, pretpostavimo da čovek razumski shvati da dokazi govore u prilog religiji. S velikom verovatnoćom možemo tvrditi da će u sledećih nekoliko sedmica taj čovek čuti neke loše vesti ili će pasti u nelu nepriliku ili doći pod uticaj onih koji ne veruju, pa će se iznenada njegovi osećaji uzburkati i njegova će se vera uzdrmati. Možda će poželeti tuđu ženu ili se upetljati u sumnjiv posao da zaradi nešto novca. U stvari, u jednom trenutku će poželeti da biblijski koncept nije istinit, jer bi mu to neobično odgovaralo. Želje i potrebe dovešće još jednom veru u pitanje. Ovde ne govorimo o tome da se ne bi mogao naći neki stvarni prigovor biblijskom konceptu. I s time se treba suočiti, ali to je nešto sasvim drugo. Mi ovde govorimo o trenucima kada se protiv religije diže glas čovekovog raspoloženja.

Vera, u onom smislu u kojem mi ovde želimo reći, jeste umeće prijanjanja uz ono što je naš um jednom prihvatio kao istinito, uprkos čestim promenama raspoloženja kojima je izložen. Raspoloženja se, naime, menjaju bez obzira na to kakav pogled na svet ima čovekov um. To znamo iz iskustva. Prihvativši biblijski koncept, neki dolaze u takvo raspoloženje, da im on izgleda vrlo neverovatnim. Međutim, dok su bili ateisti, u nekim trenucima im se on pričinjavao vrlo vrednim. Još jednom će se vaše raspoloženje sigurno pobunuti protiv vašeg istinskog uverenja. Zbog toga vera i jeste tako neophodna vrlina i sve dok ne budemo imali snage da zaboravimo na naša raspoloženja, nećemo biti ni pravi religiozni ljudi, ni pravi ateisti, već kukavna stvorenja koja lutaju tamo-vamo i čija uverenja zavise o vremenu i o stanju varenja. Prema tome, čovek se mora izvežbati u navici vere.

Prvi korak je u tome da shvatimo činjenicu kako se raspoloženja menjaju. Drugi korak je u tome, da se, ukoliko ste prihvatili biblijski koncept, svakodnevno priselite nekih njegovih temeljnih postavki. Zbog toga se bez svakodnevne molitve, bez čitanja religioznog štiva i razgovora sa drugima o tim pitanjima, ne može zamisliti religiozni život. Treba stalno da se prisećamo onoga u šta verujemo. Religiozno uverenje neće samo po sebi biti živo, kao ni bilo šta drugo. Moramo ga stalno hraniti. Pokušajmo se istinski zapitati, koliki je procenat onih koji su odbacili religiju, a da su to učinili nakon poštenog razmišljanja potkrepljenog dokazima? Zar većina njih jednostavno ne odluta?

Pogledajmo sada šta vera predstavlja u drugom, uzvišenijem značenju. To je jedna od najtežih tema za razmatranje. Pre nego što počnemo, vratimo se načas na razmatranje o poniznosti. Možda se sećate da smo rekli da je prvi korak prema poniznosti priznanje vlastite oholosti. Sada bi želeli dodati da je sledeći korak - ozbiljno nastojanje da primenimo biblijske vrline u svakodnevnom životu. Za tako nešto nije dovoljno sedam dana. Prve sedmice sve se odvija kao po loju. Pokušajte šest sedmica. Ako posle isteka tog vremena ustanovite da ste potpuno pali ili dospeli čak ispod tačke s koje ste krenuli, otkrićete neke istine o sebi. Niko ne može znati koliko je loš sve dok se ozbiljno ne potruži da bude bolji. Među ljudima vlada loše uverenje da dobar čovek ne zna za iskušenje. To je očigledna neistina. Samo oni koji se odupru iskušenju znaju koliko je ona snažna. Snagu protivnika, konačno, možete upoznati jedino ako se protiv njega borite, a ne ako mu se predate. Snagu vetra osetićete ako se krećete protiv vetra, a ne ako legnete na zemlju. Čovek koji poklekne pred iskušenjem za manje od pet minuta, ne može znati šta bi bilo za sat vremena. Zbog toga zli ljudi, u nekom smislu, znaju vrlo malo o zlu. Dok mu se predaju stalno su u zaklonu. Snagu loših podsticaja u nama,

ustanovićemo tek ako im se suprostavimo. Hristos je jedini upoznao iskušenje zbog toga jer je bio jedini čovek koji nikada nije podlegao iskušenju, on je jedini potpuni realista. Kad ozbiljno nastojimo da primenjujemo biblijske vrline, otkrivamo da u tome ne uspevamo. Zamisao da nas je Bog pozvao na neku vrstu ispita gde bismo mogli dobiti dobre ocene samo zbog vlastitih zalaganja, treba izbaciti iz glave. Zamisao o nagodbi, u kojoj mi, vršeći svoje obaveze, stavljamo Boga na položaj dužnika, pa ako on želi biti pravedan mora ispuniti svoj deo nagodbe, treba odbaciti.

Smatramo da tako zamišljaju religiju oni koji imaju neku bledu predstavu o Bogu, a još nisu religiozni. Prvi ishod prihvatanja stvarne religije je odbacivanje takvih zamisli. Kad shvate da se tu ne radi o ispitu ili nagodbi s Bogom, neki pomišljaju da je religija promašaj, pa dižu ruke od nje. Oni smatraju Boga lakovernim. A Bog, međutim, zna u čemu je naša nevolja i čeka trenutak kad ćemo uvideti da se tu ne radi ni o zarađivanju prolazne ocene, ni o tome da ga mi možemo nečim zadužiti.

A onda dolazi još jedno otkriće. Svaku sposobnost koju imamo, kao što je rasuđivanje, pokretanje udova, sve smo to dobili od Boga. Kad bismo svaki trenutak života posvetili isključivo njemu, sve što bismo mu dali na neki je način već njegovo. Zna li šta zapravo znači kad kažemo da je neko nešto učinio ili mu nešto dao? To je isto kao kad dete dođe svome ocu, pa mu kaže: "Tada, daj mi dinar da ti kupim poklon za praznik." Naravno, otac će mu dati dinar i biće radostan kad mu njegovo dete donese poklon. Sve je to lepo i u redu, ali bi samo neozbiljan čovek mogao iz toga da zaključi da je otac dinarska protivvrednost za robu. Tek kad to uvidimo, Bog može započeti svoj deo posla. I onda počinje pravi život. Čovek je sada do kraja probuđen.

U sledećem poglavlju, razmotrićemo pitanje vere u njenom drugom značenju.

12. VERA - 2

Hteli bi početi s nečim na šta bismo trebali obratiti posebnu pažnju. Ako vam se ovo poglavlje učini nevažnim, ako smatrate da ono nastoji da odgovori na pitanja koja sami niste nikada postavili, prestanite s čitanjem. Nemojte se s time uopšte zamarati. U religiji ima dosta toga što se može razumeti spolja, dok čovek još nije religiozan, ali ima i mnogo toga što se ne može razumeti sve dok niste, da tako kažemo, prevalili dobar deo puta po stazi religije. To se odnosi na neke čisto praktične stvari, mada one ne izgledaju tako. Radi se, naime, o

uputstvima za snalaženje na određenim raskršćima i za prilike kod nailaska na prepreke. Uputstva nemaju posebnog smisla, sve dok ne naiđemo na spomenuta raskršća i prepreke. Kad god pri čitanju religijskih tekstova naiđete na misao koja vam ništa ne govori, koju ne razumete, nemojte se zabrinjavati. Jednostavno je preskočite. Doći će vreme, možda posle nekoliko meseci, kad će vam se njeno značenje neočekivano otkriti. Možda ne bi bilo ni dobro, kad bi sve odjednom shvatili.

Ranije smo već rekli da se pitanje vere u drugom značenju, nekom uzvišenijem, pojavljuje nakon što čovek pokuša primeniti biblijske vrline i ustanovi da u tome ne uspeva, a kad bi i uspeo u tome, samo bi Bogu vratio ono što je već ionako njegovo. To je, drugim rećima, tek nakon što ustanovi svoju nemoć i neuspeh. Ponavljamo još jednom, Bog se ne brine toliko o našem delovanju. Stalo mu je da budemo stvorenja određenog kvaliteta, da budemo onakvi kakvim nas je on zamislio, da se prema njemu odnosimo na određeni način. Nismo dodali *i da se na određeni način odnosimo jedan prema drugome*, jer to se podrazumeva samo po sebi. Ako se, naime, ispravno odnosimo prema Bogu, tako ćemo se odnositi i jedni prema drugima, isto kao što sve žbice na točku bicikle, pravilno učvršćene na osovini i na rubnom delu, održavaju isti međusobni razmak. Sve dok Boga doživljavamo kao ispitivača koji nam je zadao listu zadataka ili sudeonika u nekoj nagodbi, sve dok taj odnos doživljavamo kao borbu zahteva i protivzahteva, sve do tada se ne nalazimo u ispravnom odnosu prema Bogu. U tom slučaju, ne razumemo ni sebe, ni Boga. Čovek se ne može ispravno postaviti prema Bogu, dok ne shvati da mu njegovi napori bitno ne uspevaju.

Važno je da te činjenice ozbiljno shvatimo, a ne da ih samo ponavljamo kao papagaji. Naravno, svako dete koje ima bar malo religijskog obrazovanja, naučiće da ponavlja tvrdnju da Bogu ne može dati ništa što već nije njegovo, i da mu čak ni to ne može dati, a da nešto od toga ne zadrži. Mi, međutim, govorimo o stvarnom otkrivanju tih činjenica, putem sopstvenog iskustva.

Dakle, mi ne možemo, u tom smislu, otkriti da ne uspevamo delovati po Božjoj zamisli, osim ako se stvarno trudimo oko toga i na taj način uviđamo uzaludnost naših napora. Ako ne damo sve od sebe u tim nastojanjima, uvek će nas mučiti pomisao da ćemo idući put uspeti, samo ako se budemo dovoljno trudili. Dakle, put koji vodi Bogu, je na neki način, put moralnog napora i odlučnosti da se što više trudimo da postignemo taj cilj. S druge strane, samo nastojanje neće nas nipošto približiti cilju. Nastojanje nas samo približava onom presudnom trenutku kad se obratimo Bogu i kažemo mu: "Ti to moraš učiniti. Ja ne mogu."

Nemojte se odmah zapitati: “Da li je nastupio taj trenutak?” Nemojte ni za živu glavu istraživati svoje misli da otkrijete ako vam nešto tako dolazi. To će vas odvesti na potpuno pogrešan put. Najvažnije stvari u životu najčešće nam se neprimetno događaju, a kad se dogode, obično nismo svesni šta se desilo. Ne možemo kazati: “Gle, pa ja rastem!” Obično to ustanovimo tek posle, kad pogledamo unazad i ustanovimo da smo odrasli. Čovek koji legne u krevet pa napregne sve sile da ustanovi da li spava, sigurno neće zaspati. Isto tako, ovo o čemu sada govorimo, ne mora se svakome iznenada otkriti kao što se objavilo apostolu Pavlu - to se može dogoditi tako postepeno, da nećemo biti u stanju odrediti ni dan, ni godinu doživljenoga. Pri tome je najmanje važno šta osećamo, važnija je priroda samog događaja. To je promena stanja kada smo bili zadovoljni sopstvenim duhovnim naporima, u stanje kada napuštamo pomisao da sami možemo bilo šta učiniti, i tada sve prepuštamo Bogu.

Znamo da se reči *sve prepustiti Bogu*, mogu pogrešno shvatiti, pa se na njima zadržimo na trenutak. Želeli smo reći da religiozan čovek u svemu veruje Hristu, veruje da će mu Hristos nekako pomoći u naporu da svoju volju potčini Božjoj volji i to na isti način na koji je i sam Hristos od rođenja do smrti na krstu u svemu slušao Oca, i da će ga Hristos učiniti sličnijim sebi i opravdati njegove nedostatke. Biblijskim jezikom rečeno, Hristos će s nama podeliti svoje *sinovaštvo*, učiniće nas *Božjim sinovima*, kao što je i on. U narednim poglavljima pokušaćemo detaljnije da raščlanimo smisao ovih reči. Ako više volite, možemo reći da nam Hristos nudi nešto badava. Štaviše, on nudi sve za ništa. U izvesnom smislu, čitav religijski život sastoji se u prihvatanju ove značajne ponude. Teškoća je u tome, da mi teško uviđamo kako je sve što jesmo i što možemo učiniti ništavno. Voleli bismo da Bog pamti naša dobra dela, a zaboravlja zla koja činimo. I opet, možemo reći da iskušenje, u nekom smislu, nećemo savladati sve dok ne prestanemo nastojati da ga savladamo, sve dok ne dignemo ruke od njega, ali to će se zbiti tek nakon što smo dali sve od sebe u borbi protiv njega.

Prepustiti sve Hristu, naravno, ne znači prestati bilo šta preduzimati. Verovati njemu znači nastojati slediti njegovu učenje. Ne bi imalo smisla kazati da verujemo nekome, čije savete inače ne prihvatamo. Dakle, stvarno se predati u njegove ruke znači truditi se da svakodnevno sledimo njegov primer. Ali, moramo nastojati da to činimo na novi, bezbrižniji način. Oko toga se ne trebamo truditi zato da bismo bili spašeni, nego zato jer nas je on već počeo spašavati. Ne treba se nadati *nebu* kao nagradi za naša dela, već istrajati u određenom ponašanju i zato jer prvi tračak *neba* već sija u nama.

Religiozni ljudi su se često međusobno prepirali oko toga šta, zapravo, vodi čoveka u nebo, jesu li to dobra dela ili vera u Hrista. Čini nam se da je to isto kao kad bismo pitali koja oštrica na nožu je potrebija. Jedino će vas ozbiljan moralni napor dovesti do onog mesta gde ćete dići ruke od svega. Samo vera u Hrista otkloniće očaj koji vas u tom trenutku zahvata, a iz vere u Hrista, nužno slede dobra dela. Ako se osvrnemo na krajnosti u koje su neki otišli tumačeći na svoj način ove činjenice, možda ćemo bolje shvatiti pravu istinu. Jedna od krajnosti sadržana je u sledećem stavu:

“Važna su jedino dobra dela. Najbolje dobro delo je delo milosrđa. Najbolja vrsta milosrđa je navanje novca. Novac je najbolje dati Crkvi. Dajte nam zato 10.000 dinara, i mi ćemo vas spasiti.” Odgovor na takvu besmislicu bio bi, naravno, da dobra dela učinjena iz ovakve pobude nisu uopšte dobra dela, već obično trgovanje. Druga krajnost, bila bi u sledećem: “Važna je jedino vera. Prema tome, ako čovek ima veru, nije uopšte važno šta radi. Samo ti greši, stari moj, i dobro se provodi u grehu, Hristos će na kraju reći da sve to nema veze.” Odgovor ovoj besmislici je sledeći: ako ono što nazivamo *verom* u Hrista ne uključuje ni najmanje obaziranje na njegove reči, tada to uopšte nije vera. To ne samo da nije vera, već nije ni poverenje u njega, to je razumsko prihvatanje neke teorije o njemu.

Izgleda da Biblija stvarno i konačno rešava ovaj problem tako što oba spomenuta mišljenja povezuje u divnoj rečenici, koja u prvom delu glasi:

“Gradite spasenje svoje sa strahom i drhtanjem” (Filibljanima 2,12) - što bi značilo da mnogo toga zavisi od nas i naših dobrih dela. Drugi deo iste rečenice glasi: “Jer je Bog što čini u vama” - što nam govori da Bog čini sve, a mi ništa. Bojimo se da nam u religiji upravo to najviše smeta. To neke zbunjuje, ali ne i iznenađuje. Vidite, mi pokušavamo razumeti i raščlaniti šta zapravo čini Bog a šta čovek kad sarađuju na istom poslu. I naravno, obično mislimo da je to kao kad dva čoveka rade zajedno, pa stoga možemo kazati: “On je učinio ovo, a onaj drugi ono.” Međutim, ovakvo razmišljanje nije pravilno. Bog nije takav. On je u nama i izvan nas. Čak i kad bismo mogli razabrati ko je šta učinio, mislimo da to ne bismo mogli izraziti na odgovarajući način. U pokušaju da to izraze, različite crkve različito tumače taj odnos. Ali videćete da i one koje najviše naglašavaju važnost dobrih dela, tvrde da je čoveku potrebna vera. One pak, koje uglavnom naglašavaju veru, reći će vam da čovek mora činiti i dobra dela.

Verujemo da će se svaki religiozni čovek složiti s nama u tome kad kažemo da, iako na prvi pogled izgleda da se religija bavi samo moralom, dužnostima i zakonima, krivicom i vrlinama, ona nas ipak upućuje na nešto dalje, izvan svega šta je ovozemaljsko. Neko ima viziju zemlje u kojoj se ne govori o ovim stvarima, osim možda u šali. Tamo su svi prepuni onog što bismo nazvali dobrotom, kao što je ogledalo ispunjeno svetlom. Ali, oni to ne nazivaju dobrotom. Oni za to uopšte nemaju naziv, niti o tome razmišljaju. Previše su zauzeti gledanjem njenog izvora. Ali ovde put prelazi već preko ruba našeg sveta. Neko ne može videti dalje od toga, ali jedni vide dalje od drugih.

Knjiga četvrta: S one strane ličnosti ili prvi korici u doktrini o Trojstvu

1. STVARANJE I RAĐANJE

Mnogi smatraju da nije potrebno analizirati ono o čemu ćemo sada govoriti. Oni kažu: “Prosečan čitalac ne želi teološke rasprave; dajte mu jasnu, praktičnu religiju.” Takve savete odbijamo. Prosečan čitalac nije nezrela ličnost. Teologija je *nauka o Bogu* i mislimo da bi svaki čovek koji uopšte želi razmišljati o Bogu, voleo imati najjasniju i najtačniju moguću predstavu o njemu. Ovaj materijal je namenjen ozbiljnim ljudima.

Mislimo da možemo razumeti zašto je nekima teologija nesimpatična. Na jednom teološkom predavanju u vojnom vazduhoplovstvu, ustao je jedan stariji, strogi oficir i obratio se predavaču: “Meni ne trebaju takve priče. Ali upozoravam vas, i ja sam religiozan. Znam da ima Boga. Osetio sam ga tamo u pustinji, noću dok sam bio sam. To je velika stvar. I baš zbog toga, ne verujem u te vaše praktične, male dogme i formule o njemu. Onome ko je nešto tako doživeo u svom životu, vaše teorije izgledaju vrlo beznačajne, sitničave i nastrane.”

Sasvim se slažemo s tim čovekom u nekom smislu. Mislimo da je on imao stvaran doživljaj Boga dok je bio u pustinji. I kad se od tog iskustva okrene biblijskim verovanjima, tada on prelazi od nečeg vrlo stvarnog u nešto manje stvarno. Isto se događa kad neko dođe na obalu Atlanskog okeana i posmatra talase, a posle ode kući i zagleda se u kartu Atlantika, takođe se okreće od nečeg stvarnog, prema nečemu manje stvarnom, od pravih talasa okreće se komadu obojenog papira. Međutim, radi se o sledećem. Očigledno je da je geografska karta samo obojeni papir, ali ne smemo zaboraviti dve stvari. Kao prvo, geografska karta temelji se na onome što su hiljade ljudi ustanovili ploveći stvarnim Atlantikom. Na taj način, geografska karta je rezultat mnogih, mnogih iskustava koja nisu ništa manje stvarna od iskustva koje doživljavamo dok gledamo okean s obale. Samo, dok će naše viđenje biti jedno i usamljeno, geografska karta sadrži zbir različitih iskustava. Kao drugo, geografska karta nam je potrebna kad god želimo negde da otplovimo. Ako se čovek zadovoljava šetnjom po plaži, njegovo posmatranje Atlantika u daleko većoj meri predstavlja zabavu, nego gledanje u

geografsku kartu. Međutim, ukoliko želite da stignete u Ameriku, tada će vam geografska karta biti od daleko veće koristi nego šetnja po plaži.

Teologija je kao geografska karta. Puko učenje i razmišljanje o biblijskim doktrinama, ako se samo time zadovoljite, manje je stvarno i manje uzbudljivo od onoga što je onaj oficir iskusio u pustinji. Doktrine nisu Bog - one su samo neka vrsta geografske karte. Međutim, ta geografska karta je temeljena na iskustvima stotina ljudi koji su bili u stvarnom doticaju s Bogom - iskustvima prema kojima su uzbuđenja i pobožni osećaji koje nalazimo u sebi, primitivni i u velikoj meri nesređeni. Osim toga, ako želite dalje da dospete, morate takođe da koristite geografsku kartu. Vidite, ono što se u pustinji dogodilo spomenutom oficiru, moglo je biti vrlo stvarno, i sigurno je bilo vrlo uzbudljivo, ali iz toga ništa ne proizilazi. To nikuda ne vodi. S time ne možemo ništa učiniti. U stvari, baš su zato toliko prihvaćene neodređene religije koje govore samo o osećanjima Boga u prirodi. Kod njih postoji samo zanos, bez imalo truda, kao uživanje u posmatranju talasa s obale mora. Kad bismo samo na takav način pristupali Atlanskom okeanu, nikada ne bismo stigli na Island, kao što ni večni život nećemo postići pukim traženjem Božjeg prisustva u cveću ili muzici. Nigde nećemo stići ni onda, ako geografsku kartu budemo samo posmatrali, bez da se otisnemo na more, jednako kao što na moru nećemo biti sigurni ako je ne ponesemo sa sobom.

Drugim rečima, teologija ima praktično značenje, naročito danas. Ranije, dok su ljudi bili mnogo manje obrazovani i dok su manje raspravljali o ovim temama, možda je bilo moguće zadovoljiti se s nekoliko jednostavnih predstava o Bogu. Danas više nije tako. Svi čitaju, slušaju različita mišljenja, razgovaraju. Prema tome, ako ne poznajete teologiju, to neće značiti da o Bogu nemate nikakvih predstava, već su one iskrivljene, loše, nesređene. Veliki broj predstava o Bogu, koje se danas prodaju *kao nove*, bile su predmet razmatranja pre nekoliko vekova, a mnoge su još tada bile odbačene. Uzimati u obzir današnju religiju savremenog sveta, korak je natrag, kao da verujemo da je Zemlja ravna ploča.

Jer, kad malo bolje razmislimo, nije li raširena baš ona predstava o religiji, po kojoj je Isus Hristos bio veliki moralni učitelj, pa prihvatanjem njegovih saveta, ostvarićemo bolje društvo i izbeći ratove? U stvari, nije to daleko od istine. Ali, to je samo deo istine o religiji, koji nema velike praktične vrednosti.

Tačno je da bismo, ukoliko prihvatimo Hristove savete, ubrzo živeli u srećnijem svetu. Ne treba čak ići ni tako daleko kao Hristos. Napredovali bismo i kad bi poslušali Platona,

Aristotela ili Konfučija. Pa šta onda? Ljudi nikada nisu slušali savete velikih učitelja, i ko kaže da će ubuduće biti drukčije? Zašto bismo baš Hrista sledili lakše nego ostale? Zato što je on najbolji moralni učitelj? Pa to bi čak bio razlog više da ga ne sledimo. Ako ne razumemo početne lekcije, zar ćemo razumeti one složenije? Ako je biblijska religija samo još jedan dobar savet ljudima, tada ona nema nikakve vrednosti. U zadnjih četiri hiljade godina nije nedostajalo dobrih saveta. Jedan više ili manje ne čini razliku.

Ali, čim uzmete u ruke bilo koji biblijski tekst, videćete da on govori o nečem sasvim različitom od ove sadašnje religije. Kazaće vam da je Hristos Božji Sin (bez obzira na to šta to znači). Dalje će vam kazati da će i oni koji u njega veruju postati Božji sinovi (bez obzira šta to znači).

Nema nikakve koristi od prigovora da su ove tvrdnje *teške*. Biblijska religija tvrdi da ona može reći ljudima nešto o drugom svetu, o onome što se nalazi iza ovoga sveta, kojeg možemo dodirnuti, čuti, videti. Možda mislite da je ova tvrdnja bez osnove? Ako je istina, onda mora biti *teška* - bar u istoj meri kao i savremena fizika zbog istog razloga.

Ono što u biblijskoj religiji najviše zaprepašćuje je to, da ona tvrdi da ćemo, ukoliko se priklonimo Hristu, i sami postati *Božji sinovi*. Neko će možda upitati: "Pa zar mi nismo već Božji sinovi? Zar Biblija ne uči da je Bog otac?" Na neki način, nesumnjivo je da mi već jesmo Božja deca - Bog nas je stvorio, voli nas, pazi na nas i zato je poput našeg oca. Ali kad Biblija govori o tome da ćemo *postati* Božji sinovi, tada to očigledno mora značiti nešto drugo. Ovde se suočavamo sa samom srži teologije.

Naše verovanje govori da je Hristos Božji Sin, *rođen, a ne stvoren* i dodaje: "... rođen od Oca pre svih vekova." Kao prvo, mora nam odmah biti jasno da ovo nema nikakve veze sa činjenicom da ga je na Zemlji, kao čoveka, rodila devica. Sada nije reč o tome. Sada govorimo o nečemu što se dogodilo pre nego što je uopšte stvorena priroda, pre početka vremena. "Pre svih vekova" Hristos je rođen, a ne stvoren. Šta to znači?

Roditi znači postati otac, stvoriti znači načiniti. Razlika je u tome da kad rodite, onda rodite nešto od iste vrste kao što ste i vi. Čovek rađa decu, dabar rađa dabriće, a ptica *rađa* jaja iz kojih se izlegnu ptici. Međutim, kad nešto načinite, to nije istovrsno s vama. Ptica pravi гнездо, dabar gradi nasipe, čovek napravi radio ili nešto što mu više liči, na primer kip. Ako je spretan u tome, može načiniti kip koji u velikoj meri liči čoveku. Naravno, takav kip nije čovek, on samo liči čoveku. On ne može disati ni misliti jer nije živ.

To smo, dakle, razjasnili - Bog rađa Boga, a čovek čoveka. Ono što Bog stvori nije Bog, isto kao što ljudska tvorevina nije čovek. Zbog toga ljudi nisu Božji sinovi u istom onom smislu u kojem je Hristos. Oni po nekim svojim osobinama mogu biti nalik Bogu, ali nisu od iste vrste kao on. Mogli bismo reći da je čovek pre slika ili kip Boga.

Kip ima izgled čoveka, ali nije živ. Isto tako, čovek ima (objasnićemo kako) *oblik* Boga, on je nalik Bogu, ali nema istu vrstu života kao Bog. Uzmimo najpre prvu tačku, ljudsku sličnost s Bogom. Sve što je Bog stvorio po nečemu je nalik na njega. Svemir je nalik na njega po tome što je neizmeran, njegova beskrajnost nije ista Božjoj beskrajnosti, već je samo simbol, prevod Božje beskonačnosti u vanduhovnim izrazima. Materija nalikuje Bogu po tome što poseduje energiju, iako je, ponavljamo, ta vrsta energije nešto sasvim različito od Božje moći. Svet biljaka mu je nalik po tome što živi, a on je, to znamo, *živi Bog*. Međutim, život u takvom biološkom značenju nije isto što i život u Bogu, on je samo neka vrsta nagoveštaja Božjeg života, njegov odraz. Osim što su žive, životinje imaju i druge sličnosti s Bogom. One su mu nalik po izrazitoj aktivnosti i plodnosti, kao insekti na primer, što je samo bleđi odraz neprekidne Božje aktivnosti i njegovog stvaralaštva. Kod viših sisara nailazimo na začetke osećajnosti, koja je vezana za nagone. To nije isto kao ljubav koja je prisutna u Bogu, već je na neki način nalik Božjoj ljubavi, isto kao što slika može, uprkos svemu, biti *nalik* na predeo koji predstavlja. Čovek, kao najsavršenije biće na Zemlji, najviše je nalik Bogu. (Možda na drugim svetovima postoje bića koja su više nalik Bogu od nas, ali o njima ne znamo ništa.) Čovek ne samo da živi, on voli i razmišlja, biološki život je dosegao najviši stepen upravo kod ljudi.

Ali čovek u svom prirodnom stanju nema duhovnog života, onog višeg života, kojeg poseduje Bog. Reč *život* upotrebljavamo u oba slučaja, ali pomisliti da je to ista vrsta života, bilo bi nalik mišljenju da su *veličina* svemira i Božja *veličina*, jednake. Razlika između biološkog i duhovnog života toliko je važna, da ćemo ih nazvati potpuno različitim imenima. Biološki život, kojeg dobijamo od prirode i koji se (kao sve drugo u prirodi) gubi i propada, pa ga može održavati jedino priroda pomoću vode, hrane itd., nazvaćemo *Bios*. Duhovni život, koji postoji u Bogu od večnosti i koji je stvorio čitav prirodni poredak, nazvaćemo *Zoe*. Bios, svakako, ima određene *sličnosti* sa Zoe, ali samo u onoj meri u kojoj je fotografija slična predelu koji predstavlja ili koliko je kip sličan čoveku. Promena od bića koje poseduje Bios prema onom koje bi posedovalo Zoe, bila bi jednaka promeni kada bi kameni kip postao živi čovek.

Upravo se na to svodi religija. Svet u kome živimo veliki je umetnički atelje. Mi smo kipovi, a okolo se šire glasine da će jednog dana neki od nas oživeti.

2. BOG - TRI OSOBE

U prethodnom smo poglavlju razmatrali razliku između rađanja i stvaranja. Čovek rodi dete, ali napravi kip. Bog *je rodio* Hrista, ali je stvorio čoveka. Time smo, ustvari, prikazali samo jednu Božju osobinu, naime da je ono što *rodi* Bog - Otac, isto tako Bog, dakle, nešto od iste vrste kao i on sam. U našim ljudskim razmerama, tome bi najbližije bilo kad se čoveku rodi dete, ali to nikako ne smemo poistovetiti. Razmotrimo поближе o čemu se, zapravo, radi.

Mnogi danas govore: “Verujem u Boga, ali ne verujemo da je on ličnost.” Takvi misle da ono tajanstveno *nešto*, koje se nalazi iza svega, mora biti nešto više od osobe. S time bi se donekle složili. Međutim, jedino biblijski religiozni ljudi nude predstavu kakvo bi moglo biti biće koje se nalazi s one strane ličnosti. Svi ostali, iako govore da je Bog s one strane ličnosti, zapravo o njemu razmišljaju kao o nečem bezličnom, dakle kao o nečem što je manje od ličnosti. Ako tražite nešto bezlično, nešto što je više od ličnosti, tada se ne radi o biranju između biblijske predstave i onih koje nude drugi, tada je biblijska predstava jedina mogućnost.

Neki, nadalje, smatraju da će posle ovog života ili možda posle nekoliko života koje proživimo, Bog *progutati* ljudsko biće. Ali kad pokušaju objasniti šta time misle, ispada kao da će nas Bog progutati na način na koji bi jedna materijalna stvar progutala drugu. Kažu da je to isto kao kad okean upije kap vode. Međutim, jasno je da je to kraj života kapi. Ako smo poput kapi koje nestaju u moru, tada *progutan* znači isto što i *prestati postojati*. Jedino biblijski religiozni ljudi imaju predstavu o tome na koji način ljudsko biće ima udela u Božjem životu, a ipak ostaje ono što jeste, ustvari, postaje više nalik sebi, nego što je ikad ranije bio.

Već smo spomenuli da je teologija praktična. Čitava svrha našeg postojanja jeste u tome, da na takav način budemo preuzeti u život Boga. Pogrešne predstave mogu to samo otežati. Obratimo, na čas, pažnju na sledeće.

Svi znamo da se u prostoru možemo kretati u tri pravca: levo-desno, napred-nazad i gore-dole. Kud god se pomakli, moramo krenuti jednim od ova tri pravca, ili pak pravcem koji

predstavljaju kompromis između njih. To su takozvane tri dimenzije. Ako koristimo samo jednu dimenziju, možemo povući jedino ravnu crtu. Ukoliko imamo dve dimenzije na raspolaganju, možemo nacrtati sliku, recimo, pravougaonik, koji se sastoji od četiri ravne crte. Nadalje, ako imamo tri dimenzije, možemo napraviti čvrsto telo, recimo prizmu, koja se sastoji od šest kvadrata.

Vidite li u čemu je stvar? Jednodimenzionalni svet bio bi ravna crta. U dvodimenzionalnom svetu još uvek imamo ravne crte, ali više njih čine jednu sliku. U trodimenzionalnom svetu imamo slike, ali više slika čini čvrsto telo. Drugim rečima, kako napredujemo prema stvarnijim i složenijim nivoima, ne ostavljamo iza sebe ono što smo susretali na nižim nivoima; još su i dalje tu, ali složene na nove načine, koje ne bismo mogli ni zamisliti kad bismo poznavali isključivo jednostavnije nivoe.

Isto načelo vredi i za biblijsko shvatanje Boga. Ljudski nivo je jednostavan i prilično prazan. Na njemu jedna osoba može biti samo jedno biće, a dve osobe predstavljaju samo dva bića - kao što kod dve dimenzije (recimo na komadu papira) jedan kvadrat predstavlja jednu sliku, dok su dva kvadrata dve slike. Na božanskom nivou takođe postoje ličnosti, ali tamo se one kombinuju na nove načine, koje mi, budući da ne živimo na tom nivou, ne možemo zamisliti. U Božjoj *dimenziji*, da se tako izrazimo, nalazimo Biće od tri osobe koje uprkos tome ostaje jedno biće, kao što prizma ima šest strana a opet ostaje prizma.

Naravno, takvo biće ne možemo shvatiti u potpunosti, isto kao što ne bismo mogli potpuno shvatiti prizmu, ako bismo bili stvoreni da možemo opažati samo dve dimenzije. Ipak, mi o tom biću možemo steći kakvu-takvu predstavu. Kad u tome uspemo, tada prvi put imamo jednu pozitivnu predstavu (ma koliko ona bila nejasna), o nečem što je više od ličnosti, dakle o nečem što je nadlično. Nešto tako inače nikada ne bismo mogli pretpostavljati, a kad to uvidimo, osetimo da smo već ranije trebali to shvatiti, budući da se tako dobro uklapa u ono što nam je do sada poznato.

Možda ćete upitati: "Ako ne možemo zamisliti Boga u tri osobe, koja je korist razgovarati o njemu?" Dobro, možda od toga nema nikakve koristi. Važno je da možemo stvarno biti uvučeni u taj trolični život, što se može dogoditi svaki čas - već večeras, ako želimo.

Radi se, naime, o sledećem. Sasvim običan religiozni čovek krene da se pomoli. On pokušava doći u kontakt s Bogom. Međutim, on zna da i ono što ga pokreće na molitvu jeste Bog, koji je, da tako kažemo, u njemu samom. Ali, on takođe zna da njegovo čitavo znanje o

Bogu dolazi od Hrista, čoveka koji je bio Bog, zna da pokraj njega stoji Hristos koji mu pomaže u molitvi i koji moli za njega. Vidite šta se događa: on se moli Bogu, to je *cilj* koji pokušava doseći. Bog je takođe u njemu, on ga tera napred kao pokretačka snaga. Bog je takođe put ili most koji vodi do cilja. Na taj način se trostruki život troličnog Boga, odvija u stvari u običnoj, svakodnevnoj sobi u kojoj se prosečan čovek moli. On je tom prilikom uvučen u uzvišeniju vrstu života, u ono što smo nazvali Zoe ili duhovni život. Dakle, Bog ga je *uvukao* u sebe, a čovek opet ostaje ono što je bio.

Upravo su takvi počeci teologije. Ljudi su imali o Bogu neku nejasnu predstavu. Onda se pojavio Čovek koji je za sebe tvrdio da je Bog, a nisu ga mogli opisati kao ludaka. Morali su mu verovati. Sreli su ga i nakon što su videli da je umro. Potom, skupivši se u grupu, u malu zajednicu, na neki su način pronašli Boga i u sebi, osećali su da on njima upravlja, da ih osposobljava za ono što je pre izgledalo nemoguće. Kad su o svemu bolje promislili, shvatili su da su došli do biblijske definicije troličnog Boga.

Ovu definiciju nismo izmislili. Teologija je, na neki način, znanje do kojeg smo došli na iskustveni način. Jednostavne religije su uvek izmišljene religije. Kad kažemo da je ona *na neki način* iskustvena nauka, time mislimo da je teologija po mnogočemu nalik na ostale eksperimentalne ili iskustvene nauke, ali im nije sasvim nalik. Ako je neko geolog, pa se bavi proučavanjem stena, mora otići u prirodu i pronaći stene. One neće doći k njemu, a ako ih potraži, neće mu pobeći. Podsticaj je na njegovoj strani. Stene tu ne mogu pomoći ni odmoći. Pretpostavimo, međutim, da ste zoolog i da želite snimati divlje životinje u njihovom brlogu. To je donekle različito od proučavanja stena. Divlju zver nećete dobiti na tacni, jer ona može pobeći od vas. Ako niste savršeno tihi, sigurno će vam pobeći. Dakle, i na njenoj strani mora postojati neznatan trag, da tako kažemo, podsticaja da krene.

Idemo dalje i pretpostavimo da želite upoznati nekog čoveka. Ako on to ne želi, nećete ga upoznati. Morate steći njegovo poverenje. U ovom slučaju, dakle, podsticaj mora dolaziti s obe strane, za prijateljstvo je uvek potrebno dvoje.

Kad čovek počne upoznavati Boga, podsticaj je na Božjoj strani. Ako se on ne pokazuje, nećete ga pronaći, bez obzira na to šta uradili. Zapravo, on se nekim ljudima više pokazuje nego drugima, ne zato što bi možda nekima bio više sklon, već zato što nije moguće da se otkrije onome čiji su um i karakter usmereni u pogrešnom pravcu. Isto je tako i sa sunčevim

svetlom koje nema miljenika, ali se neće tako sjajno odražavati u prašnjavom ogledalu kao u čistom.

Možemo to kazati i drukčije: dok se pomagala u ostalim naukama kojima se čovek služi, nalaze izvan njega (na primer mikroskop ili teleskop), instrument kojim otkrivamo Boga je sam čovek. Ukoliko zanemari svoju suštinu, pa se ona onečisti i postane mutna, on će Boga videti iskrivljeno, kao što ćemo nejasno videti Mesec, ako ga posmatramo kroz nečist teleskop. Zbog toga neki ratoborni narodi imaju jezive religije, oni Boga gledaju kroz nečista sočiva.

Bog se može u svojoj stvarnosti objaviti samo stvarnim ljudima. To ne znači ljudima koji su pojedinačno dobri, već onima koji su ujedinjeni u jedno telo, ljudima koji se vole, pomažu jedan drugoga i druge upućuju na njega. Tako je, naime, Bog zamislio ljude, kao muzičare u orkestru, kao pojedine organe jednog tela.

Prema tome, jedino što nam može pomoći da bolje upoznamo Boga, jeste religija kao zajednica, ona je, da tako kažemo, tehnička oprema za ovu nauku. Zbog toga gube vreme oni koji svakih nekoliko godina, u zamenu za biblijsku religiju, nude patentirane pojednostavljene religije. To je kao kad bi čovek koji nema nikavih pomoćnih sredstava, osim starog dvogleda, pokušao opovrgnuti sve ono do čega su došli astronomi. Takav momak može biti pametan, čak pametniji od pravog astronoma, ali on nema nikakvih izgleda. Za izvesno vreme, njega će svi zaboraviti dok će prava nauka još uvek napredovati. Da smo biblijsku religiju izmislili mi, ljudi, sigurno bismo je učinili znatno pristupačnijom. Ali čovek nije izmislio biblijsku religiju. Ne možemo se takmičiti s onima koji izmišljaju religije. Pa kako bismo i mogli? Mi se bavimo činjenicama. Naravno, čoveku je lako biti jednostavan, kad nema činjenice s kojima bi se morao baviti.

3. VREME I IZVAN VREMENA

Na prethodnim stranicama bilo je reči i o molitvi, pa bi se rado osvrnuli na teškoće na koje neki nailaze kod molitve. Jedan čovek je to ovako izložio: “Ja mogu verovati u Boga, ali nikako ne razumem kako on može slušati nekoliko stotina miliona ljudi koji mu se obraćaju svi u isto vreme.” Uveren sam, da ista nevolja muči veliki broj ljudi.

Odmah pada u oči da se oštrica optužbe nalazi u rečima *u istom trenutku*. Nije teško shvatiti da Bog može saslušati sve one koji mu dolaze u molitvi, samo ukoliko mu dolaze

jedan po jedan. On, naravno, ima beskonačno mnogo vremena na raspolaganju. Dakle, teškoća je u pretpostavci da bi Bog odjednom imao posla s mnogim stvarima.

Međutim, na taj način živimo mi, ljudi. Svesni smo vremena. Jedan trenutak prođe a zatim dolazi drugi, ti su trenuci toliko kratki, da jedva stignemo nešto napraviti. Vreme je takvo po svojoj prirodi. I naravno, skloni smo uzeti zdravo za gotovo, da ovaj vremenski sled, uzastopno izmenjivanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, ne vredi samo za nas, već i za sve ostalo što postoji. Skloni smo pretpostavci da se čitav svemir, uključujući i Boga, stalno kreće od prošlosti prema budućnosti, dakle upravo onako kao i mi. Međutim, mnogi učeni ljudi teško će se s time složiti. Teolozi su prvi došli na pomisao o tome, da se neki pojmovi uopšte ne nalaze u vremenu. Posle su tu zamisao preuzeli filozofi, a danas tako misle i neki naučnici.

Gotovo bi se sigurno moglo reći da se Bog ne nalazi u vremenu. Njegov život se ne sastoji od niza trenutaka. Ako se u 22.30 sati milioni obraćaju Bogu, on ih uopšte ne treba sve saslušati onog kratkogtrenutka kojeg nazivamo 22.30 sati. Taj i svaki drugi trenutak od početka sveta, za njega je uvek sadašnjost. Drugim rečima, on ima na raspolaganju čitavu večnost da bi saslušao molitvu avijatičara, izrečenu u delići sekunde dok mu avion eksplodira u plamenu.

To je teško razumeti. Uzmimo sledeći primer. Pretpostavimo da pišemo roman:

“Marija je ostavila posao; zatim se na vratima čulo kucanje.” Za Mariju koja živi u zamišljenom vremenu moga romana, ne postoji razmak između završetka posla i vremena kad se čuje kucanje na vratima. Međutim ja, koji sam Mariju izmislio, uopšte ne živim u tom zamišljenom svetu. Napisavši prvi polovinu rečenicu mogao sam tri sata mirno sedeti i razmišljati o Mariji. O njoj sam mogao misliti kao da je ona jedini lik u pripovetci i to koliko god sam hteo, a sati koje sam tako proveo ne bi se uopšte pojavili u Marijinom vremenu (vremenu u priči).

Naravno, ovo nije savršena ilustracija, ali ipak daje naslutiti ono što smatramo istinom. Bog se ne mora žuriti u vremenu isto kao što se pisca lično ne tiče vremenski sled u njegovoj priči. Bog može svakome pokloniti neizmerno mnogo pažnje. S nama se uopšte ne mora baviti kao sa grupom ljudi. Svaki pojedinac je u tolikoj meri sam s Bogom, kao da je jedino njega Bog stvorio. Kad je Hristos umro, umro je upravo za vas, kao da ste jedini na svetu.

Zbog čega mislimo da ova ilustracija nije najprikladnija? naime, u njoj pisac iz jednog vremenskog razdoblja (onog u kojem se odvija roman), izlazi da bi ušao u drugo vremensko razdoblje (stvarno razdoblje). Međutim, mi verujemo da Bog uopšte ne živi u vremenskom razdoblju. Njegov život ne kaplje, da tako kažemo, od jednog trenutka do drugog, kao naš. On, na neki način, još uvek živi u 1920. godini, isto kao i u 1990. Njegov je život on sam.

Ako vreme zamislimo kao ravnu crtu po kojoj moramo da putujemo, tada Boga moramo zamisliti kao ravan po kojoj je ta crta povučena. Do pojedinih tačaka na crti dolazimo postupno. Najpre za nama ostaje tačka A, da bismo od nje stigli do tačke B, a zatim do C, itd. Bog sadrži u sebi celu crtu, a celu je i vidi sa svih strana.

Ovu zamisao je korisno shvatiti, jer ona uklanja neke očigledne teškoće koje se javljaju u religiji. Mnogi ateisti često prigovaraju kako religiozni ljudi govore da je večni Bog, koji se svuda nalazi i pokreće čitav svemir, postao čovek. Pitaju se šta se događalo dok je on bio dete ili dok je spavao. Kako je u isto vreme mogao biti Bog, koji sve zna i čovek koji pita svoje učenike: "Ko me je dotaknuo?" Primitićete da se primedba zasniva upravo na rečima koje označavaju vreme - *dok je bio dete* i *kako je u isto vreme mogao*. Drugim rečima, oni polaze od pogrešne pretpostavke da život Hrista kao Boga traje u vremenu, i da je njegov život kao čoveka po imenu Isus, bio kraći deo tog opšteg vremena, isto kao što je vojnikovo služenje u vojsci samo kraći deo njegovog celog života. Eto, na koji smo način to u stanju da shvatimo. Boga zamišljamo kako je živio u vremenu dok je njegov ljudski oblik života još uvek bio budućnost, zatim razdoblje dok živi kao čovek, a onda opet kad na svoj ljudski život gleda kao na prošlost. Smatramo da ovakav način gledanja nema ničeg zajedničkog sa stvarnim činjenicama. Hristov zemaljski život kojeg je proveo u Palestini, ne možemo stavljati ni u kakav vremenski odnos sa životom Isusa kao Boga, koji je izvan vremena i prostora. Vanvremenska istina o Bogu sastoji se u tome da je ljudska priroda sa svim svojim slabostima, spavanjem i neznanjem, na neki način uključena u njegov čitav božanski život. Život Boga kao čoveka s naše je tačke gledišta sasvim određeno razdoblje u istoriji čovečanstva (od Hristovog rođenja do smrti). Zato često zamišljamo njegov zemaljski život kao razdoblje u istoriji Božjeg života. Bog, međutim, nema istoriju. On je previše stvaran da bi je imao. Imati istoriju, znači izgubiti deo sopstvene stvarnosti (koja je iščezla u prošlosti), a još bez drugog dela (koji se još uvek nalazi u budućnosti). Imati istoriju, zapravo znači ne imati ništa osim sadašnjosti, koja je toliko *sitna*, da nestane pre nego što stignemo progovoriti

o njoj. Bog nam zabranjuje da o njemu razmišljamo na takav način. Čak ni mi sami ne volimo o sebi razmišljati na takav način.

Još jedna teškoća proizlazi iz verovanja da Bog živi u vremenu. Svako ko veruje u Boga, veruje da je njemu poznato šta ćemo sutra učiniti. Kako, u tom slučaju, možemo biti slobodni da uradimo nešto drugo? I ovde dolazi do nesporazuma zbog pretpostavke da Bog živi u vremenu, na isti način kao i mi, s tom razlikom da on može videti budućnost, a mi ne. Kad bi to bilo tako, dakle, kad bi Bog predviđao naša dela, bilo bi teško razumeti da smo slobodni da nešto učinimo po sopstvenoj volji. Prtetpostavimo, međutim, da je Bog izvan i znad vremena. U tom slučaju, ono što zovemo *sutra*, njemu je isto tako vidljivo kao i *danas*. Za njega su svi dani *danas*. On se ne seća šta ste radili juče - on vas prosto vidi kako to radite, jer iako je za nas *juče* izgubljeno, za njega nije. Bog ne *predviđa* šta ćete sutra uraditi - on to već vidi, jer je budućnost, za njega sadašnjost.

Nemojte misliti da je u ovom trenutku vaše delovanje manje slobodno zato jer Bog zna šta radite. On na isti način zna šta ćete uraditi sutra, jer on se već nalazi u *sutra* i jednostavno vas posmatra.

Mnogima je ova predstava o Bogu pomogla. Ako vam ne pomaže odbacite je. To je *religiozna zamisao* po tome što su je mnogi veliki religiozni ljudi usvojili jer u njoj nema ništa suprotno biblijskom učenju. Nešto slično nećemo naći ni u Bibliji, ni u ostalim religijskim tekstovima. Možete biti sasvim dobar religiozan čovek i onda, ako tu zamisao odbacite ili ako o njoj uopšte ne razmišljate.

4. DOBRA ZARAZA

Zamolićemo vas odmah na početku, da pokušate jasno da zamislite sledeće: zamislite dve knjige na stolu, jednu iznad druge. Očigledno, donja knjiga nosi gornju. Umesto da dodiruje sto, gornja knjiga se nalazi tri-četiri centimetara iznad površine stola zato jer leži na donjoj. Označimo donju knjigu s A, a gornju s B. Položaj knjige B, uslovljen je položajem knjige A. A sada pretpostavimo da se obe knjige oduvek nalaze u tom položaju. U tom slučaju, položaj knjige B bio bi uvek ishod položaja knjige A. Isto tako, položaj knjige A ne bi postojao pre položaja knjige B. Drugim rečima, posledica ne dolazi posle uzroka. Naravno, najčešće je obrnuto, čovek pojde krastavac, a zatim dobije smetnje u varenju. Ali to nije slučaj kod svih uzroka i posledica. Odmah ćete videti zašto ovo smatramo važnim.

Ranije smo već spomenuli da je Bog biće koje se sastoji od tri ličnosti ili osobe, a ipak je jedno biće, kao što se i prizma sastoji od šest kvadrata, a ipak je samo jedno telo. Ako pokušamo objasniti kako su ove božanske ličnosti povezane, prisiljeni smo se izraziti na način po kojem bi se dalo zaključiti da je jedna od njih postojala pre ostalih. Prva osoba je Otac a druga Sin. Kažemo da prva osoba *rađa* i stavlja u život drugu - to zovemo *rađanjem*, ne *stvaranje*, jer ono što Bog *rađa*, iste je vrste kao i on. Znači, ovde najbolje pristaje izraz *Otac*. Time se, na sreću, nameće pomisao da je on postojao pre ostalih, kao što je, recimo, naš otac postojao pre nas. Ali, to nije tako. U ovom slučaju ne postoji pre ili kasnije. Upravo zbog toga smo vam i pokušali objasniti kako jedna stvar može biti izvor, odnosno uzrok druge, a da ti istovremeno ne znači da je postojala pre nje. Sin postoji zato što postoji Otac. Međutim, i Sin i Otac postoje oduvek.

Pokušajmo o tome razmisliti i na ovaj način: malopre smo vas zamolili da zamislite dve knjige i verovatno ih je većina vas i zamislila. To znači da ste napregnuli svoju maštu, a kao ishod toga u vašim mislima je nastala određena slika. Sasvim je očigledno da je zamišljanje bilo uzrok, a slika u mislima posledica. Međutim, to ne znači da ste prvo zamislili, a tek onda se pojavila slika. Sasvim je očigledno da je zamišljanje bilo uzrok, a slika u mislima posledica. Međutim, to ne znači da ste prvo zamislili, a tek onda se pojavila slika. Slika se pojavila čim ste je zamislili. Čitavo ste vreme svojom voljom održavali sliku pred všim duhovnim okom. Čin volje i slika počeli su i završili istovremeno. Kad bi postojalo večno Biće, koje bi uvek zamišljalo samo jedno, posledica bi uvek umna slika; ona bi bila večna kao i sam čin zamišljanja.

Na isti način moramo razmišljati o Sinu koji, da tako kaže, uvek proizilazi iz Oca, kao što svetlo dolazi iz sveće, toplota iz vatre ili misli iz uma. On je Očev izražaj, ono što Otac želi reći, a Otac je oduvek govorio. Zapažate li šta se događa? Sve ove predstave sa svetlom i toplotom kao da nam žele nagovestiti da su Otac i Sin dva predmeta a ne dve Osobe. I zato je novozavetna slika Oca i Sina prikladnija od svih ostalih, kojima je pokušavamo zameniti. To se uvek događa kad se čovek udalji od Biblije. Sasvim je u redu ako se ponekad malo udaljimo od nje, kako bismo nešto bolje sagledali. Međutim, uvek joj se moramo vraćati. Prirodno je da Bog sebe može opisati daleko bolje nego što bismo to mi učinili. On zna da je odnos između prve i druge Osobe više nalik odnosu između oca i sina nego bilo čemu drugom. Najvažnije je ipak znati da je to odnos ljubavi. Otac uživa u Sinu, a Sin poštuje Oca.

Pre nego nastavimo, obratimo pažnju na praktičnu vrednost spomenutoga. Danas svako voli da ponavlja biblijsku misao, koja kaže da je *Bog ljubav*. Izgleda, međutim, da pritom ne shvataju kako reči *Bog je ljubav* nemaju nikakvog stvarnog značenja, osim ako Bog u sebi ne sadrži bar dve osobe. Ljubav oseća jedna osoba prema drugoj. Kad bi Bog bio samo jedna osoba, tada pre nastanka sveta, on ne bi bio ljubav. Naravno, kad ljudi govore *Bog je ljubav*, tada najčešće misle na nešto sasvim drugo. Oni, u stvari, misle *ljubav je Bog*. Time žele kazati da se prema osećanjima ljubavi, bez obzira na to gde i kako oni nastaju i kakve posledice izazivaju, trebamo odnositi s dužnim poštovanjem. Možda je to tačno, ali to je nešto sasvim drugo od onoga što religiozni ljudi misle kad kažu *Bog je ljubav*. Religiozni ljudi veruju da se u Bogu uvek odvija živa, dinamička aktivnost ljubavi, a ona je stvorila sve što postoji.

To je najvažnija razlika između biblijske religije i svih drugih religija. U Bibliji Bog nije statično biće već dinamična pulsirajuća aktivnost, život, skoro kao neka drama. Ona je donekle, nemojte pogrešno shvatiti, poput plesa. Jedinstvo Oca i Sina je nešto tako živo i stvarno da je i sama ta veza Osoba. Mnogima je ovo teško shvatiti, ali to je način na koji se može na to gledati. Sigurno znate da se među ljudima okupljenim u porodicama, klubu ili sindikatu, govori o *duhu* te porodice, o duhu kluba ili sindikata. Govorimo o *duhu* zato što se među članovima takve zajednice odvija sasvim poseban način ophođenja, kakav se ne bi razvio, da su kojim slučajem odvojeni, kao da se pojavila neka vrsta zajeničke osobenosti. (Ova zajednička osobenost može, naravno, biti bolja ili gora od osobenosti pojedinaca.) Naravno, tu se ne radi o stvarnoj osobi, već samo o sličnosti s osobom. Upravo je to jedna od razlika između Boga i nas. Ono što proizilazi iz zajedničkog života Oca i Sina, jeste stvarna osoba, treća od tri osobe koje su Bog.

Tehnički izraz za ovu treću osobu, je Sveti Duh ili *Božji Duh*. Nemojte se zabrinjavati ili čuditi ako vam se ono (ili on) učini još nejasnijim ili maglovitijim od prve dvojice. Mislimo da postoji razlog zašto je to tako. U religioznom životu obično ne gledamo *na* njega, već on uvek deluje kroz nas. Ako o Ocu razmišljamo kao nekome *onde gore, ispred vas*, a o Sinu kao o nekome ko se nalazi uz vas i pomaže vam u molitvi, kao o nekome ko se trudi da i vi postanete Božji sin, tada o trećoj Osobi morate misliti kao o nekome ko je u vama. Možda će vam se učiniti da je lakše započeti s trećom osobom i ići unazad. Bog je ljubav koja deluje kroz ljude, naročito kroz biblijski religiozne. Međutim, ovaj duh ljubavi predstavlja ljubav koja oduvek postoji između Oca i Sina.

I od kakve je to važnosti za nas? To je važnije od svega na svetu. Ovaj ples, ova drama, ovaj obrazac troličnog života treba se prikazati u svima nama. Možemo to i obrnuto kazati: svako od nas treba ući u taj obrazac, mora se uključiti u taj ples. Sreću za koju smo stvoreni nećemo ostvariti ni na jedan drugi način. Dobrim kao i lošim stvarima možemo se na neki način zraziti. Ako se želite zagrejati, morate se približiti vatri. Ako se želite skvasiti, morate skočiti u vodu. Ako želite radost, snagu, mir i večni život, morate se približiti, štaviše ući u ono, što poseduje te vrline. One nisu nikakva nagrada koju bi Bog mogao, kad bi hteo, olako dati bilo kome. One su veliki izvor energije i lepote koja izbija iz samog središta stvarnosti. Ako se nalazite blizu njega, nakvasiće vas, ako ste daleko, ostaćete suvi. Kad se čovek jedno sjedini s Bogom, šta ga može sprečiti da živi večno? Kad se, pak, odvoji od Boga, šta mu preostaje nego da nestane i umre?

Na koji se način možemo sjedini s Bogom? Kako se možemo uključiti u trolični život?

Sećate li se šta smo rekli o razlici *rađanja* i *stvaranja*? Mi nismo *rođeni* od Boga, on nas je samo stvorio. U našem prirodnom stanju, mi nismo Božji sinovi, već samo (da kažemo) kipovi. Mi nemamo *Zoe*, to jest duhovni život, već samo *Bios*, biološki život, koji može svakog časa prestati. Biblijska religija nam nudi priliku, koju nam Bog pruža, da uzmemo učešća u Hristovom životu. Ako tako postupimo, bićemo sudeonici života koji je *rođen* a ne stvoren, koji je oduvek postojao i koji će zauvek postojati. Hristos je Božji Sin i ako uzmemo udeo u takvoj vrsti života i sami ćemo postati Božji sinovi. Volećemo Oca onako kako ga Hristos voli i u nama će se pojaviti *Duh*. Hristos je došao na ovaj svet i postao čovek, kako bi *dobrom zarazom* preneo na sve ljude život koji je u njemu. Svaki religiozni čovek bi trebao da postane *mali Hristos*. A cilj religije upravo je u tome.

5. SVOJEGLAVI OLOVNI VOJNICI

Božji Sin je postao čovek kako bi ljudima omogućio da postanu Božji sinovi. Ne znamo kako bi se stvari odvijale da se ljudska vrsta nije pobunila protiv Boga. Možda bi svaki čovek već od samog rođenja *bio u Hristu* i sudelovao bi u životu Božjeg Sina. Možda bi se *Bios*, prirodni život, odmah uključio u *Zoe*, u nestvoreni život. To su, međutim, samo nagađanja. Zanima nas kako sada stvari stoje.

A one stoje ovako: dve vrste života nisu sada samo različite (one su takve oduvek bile), već su, zapravo, suprotne. Prirodni život u nama jeste samoljublje, nešto što želimo maziti i

obožavati, teži iskorišćavanju drugih života, ali ne samo to. Taj život naročito voli da bude ostavljen na miru, da ga ne uznemirava ništa što bi izgledalo bolje, jače ili veće od njega, ništa što bi moglo umanjiti njegov značaj. Boji se svetla i svežine duhovnog sveta, isto kao što se ljudi, navikli na prljavštinu, boje kupanja. On je u nekom smislu u pravu, zna da bi stradala njegova samoljubivost i samovolja čim bi došao pod uticaj duhovnog života, pa je spreman boriti se zubima i noktima da to izbegne. Jeste li ikad kao dete, pomislili kako bi izgledalo kad bi oživele vaše igračke? Pretpostavimo da ste ih zaista mogli oživeti. Zamislite da se olovni vojnik pretvori u pravog, malog čoveka. Olovo bi se moralo pretvoriti u meso. Pretpostavimo da se to ne bi svidelo olovnom vojniku. Njega ne zanima meso, on jedino vidi da se olovo pokrilo i sve će preduzeti da vas u tome spreči, jer ni po koju cenu ne želi da postane čovek.

Ne znamo šta biste napravili s olovnim vojnikom. Ali pogledajmo šta je Bog učinio s nama. Druga Osoba u Bogu, Sin, postao je kao čovek, rodio se u ovom svetu kao pravi čovek, određene visine, težine, sasvim određene boje kose i govorio je određenim jezikom. Večno Biće, kome je sve poznato i koje je stvorilo čitav svemir, ne samo da je postalo čovek, već (pre toga) dete, a još ranije, zametak u telu žene. Ako želite da zamislite šta to znači, zapitajte se da li biste želeli da postanete puž ili rak?

Ishod je bio čovek koji je predstavljao ono, što su svi ljudi trebali biti, čovek u kome je stvoreni život, dobijen od majke, dopustio da bude potpuno i savršeno preobražen u *rođeni* život. Ljudsko, prirodno stvorenje u njemu, u potpunosti je *bilo preuzeto* od božanskog Sina. Na jednom je primeru čovečanstvo ušlo u Hristov život. Budući da se sva teškoća sastoji u tome što se prirodni život mora, u određenom smislu *ubiti*, on je izabrao zemaljsku karijeru koja je uključivala *ubijanje* njegovih ljudskih želja na svakom koraku, a to je bilo siromaštvo, nerazumevanje od vlastite porodice, izdaja od najbližeg prijatelja, poruga i zlostavljanje od vojnika i na kraju smrt mučenjem. Nakon što je ovako ubijen, a ubijeno je bilo u određenom smislu svaki dan, ljudsko stvorenje u njemu, a zato jer je bilo sjedinjeno s božanskim Sinom, ponovo je oživelo. U Hristu je ponovo vaskrsao Čovek, a ne samo Bog. U tome je glavna tačka. Po prvi put smo videli stvarnog čoveka. Olovni čovek, učinjen od olova kao i svi ostali, oživio je u punini i sjaju.

Naše upoređenje s olovnim vojnikom ovde postaje nedovoljna. Kad bi, kojim slučajem, jedan od pravih olovnih vojnika oživio, to ne bi uticalo na druge. Svaki od njih živi za sebe. Ali ljudska bića nisu takva. Ljudi izgledaju odvojeni jedni od drugih zato jer ih vidimo kako

se odvojeno kreću. Međutim, mi smo stvoreni tako da možemo videti samo sadašnji trenutak. Kad bismo mogli bolje sagledati prošlost, sve bi izgledalo drukčije. Jednom je svaki čovek bio deo svoje majke i oca, a još ranije deo svojih dedova i baka. Kad bismo mogli videti čovečanstvo rasprostranjeno u vremenu onako kako ga Bog vidi, ono ne bi izgledalo kao mnoštvo pojedinaca, razbacanih naokolo. Izgledalo bi kao nešto što raste, kao vrlo složeno stablo. Tada bi svakog pojedinca videli povezanog sa svima ostalim. I ne samo to. U stvarnosti, pojedinci nisu odvojeni od Boga više nego što su međusobno odvojeni. Svaki muškarac, žena i dete u ovom trenutku dišu i osećaju zato što ih Bog, da tako kažemo, *pokreće*.

Prema tome, kad je Hristos postao čovek, to nije isto kao kad bismo mi postali olovni vojnici. To je kao da nešto što stalno utiče u ljudsku vrstu, počne na nju da utiče na sasvim nov način. Učinak toga širi se čitavim čovečanstvom, na ljude koji su živeli pre i posle Hrista, kao i na one koji za njega nikada nisu čuli. Kao kad u čašu vode stavimo neke hemikalije koje će joj dati drugu boju ili ukus. Razume se, nijedno ovo upoređenje nije savršeno. U krajnjoj liniji, kad je reč o Bogu, jasno je da ono što on čini, mora biti različito od svega ostalog. Ne možemo ni očekivati da bude drukčije.

Šta je, dakle, novo on doneo svetu? Evo šta: obavio je posao kojim se postaje Božji sin, to je preobraćenje od stvorenih bića u *rođena*, prelazak od privremenog, biološkog života u vanvremenski *duhovni* život. Čovečanstvo je, u načelu, već spašeno. Mi treba da prihvatimo spasenje. Ali ono najteže, ono što ne bismo mogli sami učiniti, već je učinjeno za nas. Ne moramo se truditi da se *popnemo* u duhovni život, jer je on već sišao među nas. Dovoljno je da dopustimo tom Čoveku, u kojem je duhovni život potouno prsutan i koji, uprkos tome što je Bog, takođe je stvaran čovek, da on to učini u nama i za nas. Setite se samo šta smo rekli o *dobroj zarazi*. Jedan od naše vrste poseduje novi život i ako mu se približimo, zarazićemo se. Razume se, ovo možemo izraziti na različite načine. Možemo kazati da je Hristos umro za naše grehe, da nam je Otac oprostio zato jer je Hristos za nas učinio ono što smo trebali učiniti sami. Možemo kazati da smo oprani u krvi jagnjeta i da je Hristos pobedio smrt.

6. DVE BELEŠKE

Kako ne bi došlo do nesporazuma, dodajemo ovde dve beleške povezane uz prethodno poglavlje.

1) Jedan razuman kritičar pitao je zašto Bog kad je želeo imati sinove a ne *olovne vojnike*, već na samom početku nije *rodio* mnoštvo sinova, a ne najpre stvorio olovne vojnike, da bi ih na tako težak i bolan način doveo u život. Deo odgovora na ovo pitanje vrlo je lak, a deo verovatno nećemo nikada saznati. Postupak prelaska *stvorenja* u *sina* ne bi bio ni težak ni bolan, da se ljudi nisu *okrenuli* od Boga. To su mogli da učine zato jer im je dao slobodnu volju. A dao im je zato, jer ne bi nikada mogao da voli svet robota. A sada dolazi teži deo odgovora. Svi biblijski religiozni ljudi se slažu da postoji, u punom i izvornom smislu, samo jedan *Božji Sin*. Nastojanje na pitanju: “Nije li mogli njih biti više?” - naprosto nema smisla kad govorimo o Bogu. Možete kazati da je nešto *moglo* biti drukčije nego što jeste da je bilo različito od nečeg prethodnog. (Slova na ovoj stranici mogla su biti i crvena, da je štampar upotrebio crvenu boju, a on bi je upotrebio da mu je neko to rekao.) Međutim, kad govorimo o Bogu, dakle, o onome koji se nalazi u temelju svega postojećeg, o neoborivoj činjenici od koje zavise sve druge činjenice, tada je sasvim nerazumno pitati da li je nešto moglo biti drukčije nego što jeste. Ali bez obzira na to, mislimo da je i sama zamisao Oca koji večno *rađa* mnoštvo sinova, nemoguća. Da bi ih bilo mnogo, trebalo bi da se po nečemu razlikuju. Dva dinara imaju isti oblik. Po čemu su to dva dinara, a ne jedan? Po tome što se nalaze na različitim mestima u prostoru i što sadrže različite atome. Drugim rečima, da bismo ih mogli smatrati različitim, moramo uvesti kategorije prostora i materije - u stvari, moramo uvesti *prirodu*, stvoreni svet. Razliku između Oca i Sina možemo razumeti ne uvodeći u razmatranje prostor i materiju, jer jedan od njih *rađa* a drugi je *rođen*. Odnos Oca prema Sinu, nije isti kao odnos Sina prema Ocu. Međutim, kad bi bilo više Sinova, svi oni bi se, kako međusobno, tako i prema Ocu, jednako odnosili. Po čemu bi razlikovali jedan od drugoga? Razumljivo, na prvi pogled ne zapažamo ovu nelogičnost. Ljudima se pričinjava da je zamisao o nekoliko *sinova* sasvim u redu. Kad bolje promislimo, videćemo da nam je zamisao o više sinova izgledala moguća samo zato jer smo te sinove na neki način zamišljali kao ljude (dakle materija), koji se nalaze u nekoj vrsti prostora, iako smo bili uvereni da razmišljamo o nečemu što nije ograničeno prostorom, vremenom i materijom. Zapravo, pokušali smo nešto tako prokrijumčariti unutar postojećeg sveta. Ako i nakon što ovo shvatimo, pokušamo da zamislimo Oca kako od davnina *rađa* mnoštvo Sinova, uvidećemo da zapravo, ni na šta ne mislimo. Zamisao izbledi i pretvori se u obične reči. (Da li je priroda - prostor, vreme, materija, stvorena samo zato da bi se omogućila višestrukost? Ne postoji li ipak neki drugi način da se dobije mnoštvo večnih drugova, osim onog po kome se najpre stvara mnoštvo prirodnih bića, koja se zatim *produhove*? Naravno, to su sve samo nagađanja.)

2) Zamisao po kojoj je ljudska vrsta, u određenom smislu jedan organizam, kao recimo stablo, ne sme se poistovetiti s mišljenjem da pojedinačne razlike nisu važne ili da su stvarni ljudi - Toma, Nenad i Marija, na neki način, manje važni od zajednice, klase ili rase. Te dve zamisli su sasvim suprotne. Delovi nekog organizma mogu se međusobno vrlo razlikovati, isto kao što stvari koje nisu na taj način povezane, mogu biti vrlo slične. Šest dinara su međusobno sasvim odeljeni, ali vrlo slični. Nos i pluća su sasvim različiti, ali postoje samo zato jer su delovi istog tela i učestvuju u životu tela. Biblija ne gleda na ljude kao na članove neke grupe ili kao na brojeve s neke liste, već kao na organe istog tela, koji su svi međusobno različiti, ali koji, svaki na svoj način, doprinosi ono što drugi ne mogu. Kad primetite da svoju decu, učenike ili susede pokušavate učiniti onakvim kakvi ste sami, setite se da ih Bog nije zamislio takvim. Vi i oni ste različiti organi koji treba da obavljaju različite funkcije. S druge strane, kad vam se čini da nema potrebe *mešati* se u tuđe probleme, jer se *to vas ne tiče*, setite se da su ti drugi ljudi delovi istog organizma kome i sami pripadate, iako su različiti od vas. Ako zaboravite na tu činjenicu, postaćete individualista. U suprotnom slučaju, ako zaboravite da su drugi ljudi poput *organa* koji su različiti od vas, ako želite da uklonite sve razlike među njima i učinite ih istim bićete čovek koji sve trpa u isti kalup. Religiozan čovek ne bi smeo biti ni jedno, ni drugo.

Osećamo snažnu potrebu da vam kažemo, a verujemo da i vi želite nama reći, koja je od ove dve greške gora. Rekli bismo da su to Sotonina posla. On nam uvek šalje greške u parovima, u suprotnostima. I uvek nas navodi da gubimo vreme u razmišljanju o tome šta je gore. Zna li zbog čega? On se oslanja na to da će vam se jedna greška učiniti gorom i nada se da će vas postupno navesti da počinite drugu grešku. Ne dopustite da vas prevari. Uvek moramo imati pred očima cilj i prema njemu treba da idemo pravo, između obe greške. Ni jedna nas ne sme suviše zahvatiti, jer su obe jednako loše.

7. HAJDE DA SE PRETVARAMO

Hteli bi se još jednom poslužiti upoređenjima, bolje rečeno dvema pričama. Jednu od njih, možda poznajete, zove se *Lepotica i zver*. Neka devojka se morala udati za čudovište. Kad se udala poljubila ga je kao da se radi o čoveku, pa se nakon toga čudovište stvarno pretvorilo u čoveka. Druga priča je o čoveku koji je morao da nosi masku da ga učini mnogo lepšim nego što je u stvarnosti bio. Nosio ju je godinama. Kad ju je konačno skinuo, video je da se njegovo lice promenilo, ono se potpuno prilagodilo maski, i zaista je postao lep. Prerušavanje je postalo stvarnost. Mislimo da vam obe priče mogu (u mašti, svakako) pomoći da shvatite ono što želimo reći u ovom poglavlju. Dosad smo pokušali opisati činjenice: ono što Bog jeste i ono što je učinio. Sad želimo govoriti o praksi: o tome šta trebamo dalje učiniti. Kakvog smisla ima sva ta teologija? Možda ćete već danas shvatiti važnost svega što je dosad rečeno o ovoj temi, i to primeniti na vlastiti život. Ako ste sve pročitali do ovog mesta, tada je

vaše interesovanje verovatno toliko, da ste spremni da pokušate i s molitvom. Vrlo je verovatno da ćete u tom slučaju početi s - *Oče naš*.

//Oče naš//, shvatate li sada šta te reči znače? One znače da se stavljate na mesto Božjeg Sina. Bez ikakvog uvijanja, kad izgovorite ove reči, izdajete se za Hrista. Dakle, vi de, na neki način, pretvarate. Naime, čim shvatimo značenje tih reči, odmah nam je jasno da mi nismo Sinovi Božji. Čovek nije nimalo nalik na Božjeg Sina čija je volja i priroda ista kao i njegovog Oca. Čovek je pun samoljublja, strahova, nade, pohlepe, ljubomore i taštine, a sve je to osuđeno na smrt. Na neki način, prilično je drsko da se takvo biće pretvara da je Hristos. Međutim, najčudnije u svemu tome jeste da nam je Hristos tako naredio.

Zašto? Kakva je korist da se izdajemo za Nešto što nismo.

Dakle, čak i na ljudskom nivou postoje dve vrste pretvaranja. Neko se, na primer, pretvara da će vam pomoći, iako to u stvari ne želi. Postoji, međutim, i pozitivno pretvaranje, ono koje ima za posledicu pojavljivanje upravo onoga, u vezi čega se pretvaramo. Ako nekoga ne podnosimo, a znamo da to nije u redu i da moramo biti ljubazni s njim, najbolje da se prema njemu tako i ponašamo. Dakle, da se pravimo boljim nego što jesmo. Za kratko vreme ćemo početi osećati istinsku naklonost prema takvoj osobi. Možda ste već imali prilike da se i sami uverite u to. Vrlo često je jedini način da stvarno dobijemo neku vrlinu taj, da se ponašamo da je već posedujemo. Zbog toga su dečje igre toliko važne. Deca se uvek pretvaraju da su odrasli ljudi, igraju se vojnika, prodavača u trgovini, itd. Međutim, za čitavo vreme igre, oni vežbaju svoje mišiće i razum, a to im pomaže kad odrastu. Čim, dakle, postanete svesni činjenice da se izdajete za Hrista, najverovatnije ćete osetiti nešto što će biti više stvarnost, a manje pretvaranje. U vama će se još uvek javljati misli kojih ne bi bilo da ste stvarno Sin Božji. E pa zaustavite ih. Ili ćete možda uvideti da bi, umesto da se molite, bolje bilo da napišete pismo ili da pomognete ženi da opere sudove. U tom slučaju idite i pomozite joj.

Vidite li šta se događa? Sam Hristos, Božji Sin, koji je čovek (isto kao i vi) i Bog (kao i njegov Otac), na vašoj je strani, on vaše pretvaranje preobraća u stvarnost. To nije zaobilazni put da kažemo kako treba slušati //glas savesti//. Ako pitate svoju savest, dobićete samo jedan odgovor, ako imate na umu da se izdajete za Hrista, dobićete potpuno drugi odgovor. Ima mnogo toga što naša savest neće potpuno osuditi (to se naročito odnosi na naše misli), ali što nikako ne možemo prihvatiti, ukoliko nastojimo da sledimo Hrista. To jest zato, jer ne razmišljamo više samo o dobru i zlu već se pokušavamo *zaraziti* od Osobe. To je više nalik

slikanju portreta, nego pridržavanju određenih pravila. To je na neki način teže, a na drugi mnogo lakše od pukog pridržavanja pravila.

Pravi Božji Sin je na vašoj strani. On vas počinje pretvarati u čoveka kakav je i on sam. Počinje vam *ubrizgavati* svoj život i misli, daje vam svoj Zoe. Olovnog vojnika počinje pretvarati u pravog čoveka. A ono u vama što se tome opire, još uvek je od olova.

Nekima se može učiniti da još nikad nisu doživeli nešto slično. Možete kazati: “Nikada nisam imao utisak da mi pomaže neki nevidljivi Hristos, ali dobro znam da su mi često pomogli ljudi.” Takvo razmišljanje nas podseća da ženu iz Prvog svetskog rata, koja je jednom prilikom rekla da nju ne brine nestašica hleba, budući da svi u njenoj porodici jedu tost (prepečen hleb). Ako nema hleba, neće biti ni tosta. Ako nemamo pomoć od Hrista, nećemo je imati ni od ljudi. On na nas deluje na najrazličitije načine, a ne samo po onome što nazivamo *religioznim životom*. On dluje kroz prirodu, kroz naše telo, kroz knjige, ponekad deluje na nas i kroz iskustva koja nam se u prvom trenutku čine nebiblijskim. Kad mladić, koji rutinski i iz puke navike odlazi u crkvu, odjednom shvati da ne veruje u biblijski koncept, i zato prestane da ide u crkvu, Hristov duh mu je tada, verovatno, bliži nego ikad. A iznad svega, Hristos deluje na nas preko drugih ljudi.

Ljudi su *ogledala* ili *prenosioci* Hrista drugima. Ponekad čak i nesvesno, čovek Hrista prenosi drugima. Ovu //dobru zarazu// mogu prenositi i oni koji sami nisu *zaraženi*. Neke ljude su ponekad, na religiju upućivali upravo ateisti. Ipak, obično Isusa prenose drugima oni koji ga poznaju. U tome je važnost Crkve, koja predstavlja jedno telo i čiji udovi pokazuju Hrista jedni drugima. Mogli bismo reći da dva čoveka koja zajedno slede Hrista, a ne svaki za sebe, ne vrede samo dvostruko više, već šesnaestorostruko.

Važno je obratiti pažnju na sledeće: kao što je prirodno da dojenče sisa majčino mleko, iako je i ne poznaje, isto je tako prirodno da iza čoveka koji nam pomaže ne vidimo Hrista. Ali nemojmo ostati deca. Moramo prepoznati pravog Darodavca. Bila bi ludost ne upoznati ga. Ako, naime, ne upoznamo njega, oslanjaćemo se na ljud, a oni će nas razočarati. I najbolji među njima će pogrešiti, a svi će na kraju umreti. Moramo biti zahvalni svima koji su nam pomogli, moramo ih poštovati i voleti. Ali nikad, nikad nemojte svu svoju veru polagati u čoveka, pa makar on bio najbolji i najpametniji na svetu. Od peska možete napraviti mnogo toga dobrog, ali nemojte graditi kuću na pesku!

Sada počinjemo da shvatamo o čemu Biblija stalno govori. Ona govori o ljudima koji se *ponovo rađaju*, koji se *oblače u Hrista*, govori o *Hristovom oblikovanju u nama*, o nama koji dobijamo *Hristov Duh*.

Izbacite iz glave pomisao da je to doteran način da se kaže kako ljudi treba da čitaju ono što je Hristos govorio i tako se ponašati, kao što čitamo Platona i Marksa i to sprovodimo u život. Religiozni ljudi pod tim podrazumevaju mnogo više. Oni žele da kažu da je stvarna Osoba, Hristos, ovde i sada, baš u sobi u kojoj se molite pred spavanje, i da radi za nas. Tu se ne govori o nekom dobrom čoveku koji je umro pre dve hiljade godina. On je živi čovek, kao i vi, isto toliko i Bog, kao i onda kad je stvarao svet. Pravi čovek i pravi Bog dolazi k vama, upliće se u samu vašu dušu, ubija staro, prirodno biće u vama, zamenjuje ga bićem kakvo je On sam. U početku se to događa samo na trenutke, a kasnije promena postaje sve trajnija. Na kraju zauvek postajem neko drugi - novi *mali* Hristos, biće koje na svoj način ima udela u životu Boga, u njegovoj moći, radosti, znanju i neprolaznosti. Uskoro zatim otkrivamo sledeće:

1) Osim naših pojedinačnih pogrešaka počinjemo otkrivati sopstvenu grešnost, uznemirujemo se ne samo zbog onoga što činimo već i zbog onoga što jesmo. To se vidi na sopstvenom primeru, kad dođe vreme da se uveče pomolim i kad se pokušamo prisetiti greha proteklog dana, otkrivamo da su to uglavnom gresi protiv milosrđa; bili smo besni, podrugljivo smo nekog ismejivali, prezirali i ljutili se. Pritom se odmah pred samim sobom opravdavamo da smo neočekivano i iznenadno bili izazvani, da nismo bili dovoljno oprezni ili da nismo imali vremena da se saberemo. To može biti olakšavajuća okolnost kad se radi o pojedinačnim delima, jer bi oni, svakako, bili još i gori da su unapred i smišljeni i pripremljeni. S druge strane, ono što čovek učini kad je uhvaćen dok ne pazi, takav je on u stvari. Nije li ono što se čoveku omakne, ono što ne uspe da prikrije, prava istina o njemu? Ako u podrumu ima miševa, najverovatnije ćete ih videti ukoliko naglo otvorite vrata. Međutim, iznenadno otvaranje vrata nije uzrok postojanja miševa u podrumu - otvaranje vrata im samo onemogućuje da se sakriju. Isto tako, neočekivani izazov nije uzrok našoj svadljivosti, on je samo iznosi na videlo. Miševi su stalno u podrumu, ali ako ulazimo s galamom i bukom, oni će se izgubiti pre nego što upalimo svetlo. Očigledno, miševi ljutnje i osvetoljubivosti stalno borave u podrumu naše duše. Taj podrum ne možemo doseći svesnom voljom. Svesno možemo donekle nadzirati svoja dela, ali ne možemo direktno nadzirati svoj temperament. Međutim, ako je (kao što smo rekli) važnije ono što jesmo, nego ono što

činimo, ako su naša dela važna uglavnom zato jer pokazuju šta jesmo, tada sledi da direktnim, voljnim naporom nikako ne možemo promeniti ono što bismo trebali menjati. To isto vredi i za dobra dela. Koliko smo dobrih dela učinili zbog ispravnog motiva? Koliko smo ih učinili zbog straha od javnog mišljenja ili iz želje da se napravimo važnim? Koliko smo ih učinili zbog tvrdokornosti i osećaja više vrednosti, koji bi nas u drugim okolnostima mogli navesti na učinimo nešto loše? Međutim, direktnim moralnim naporom ne možemo u sebi stvoriti nove, ispravne motive za naša dela. Posle prvih koraka koje napravimo u religijskom životu, shvatamo da niko osim Boga ne može u našim dušama učiniti onu bitnu promenu koju treba učiniti. Upravo zbog toga je do sada naš način izražavanja bio možda neprikladan.

2) Možda se iz svega ovoga moglo zaključiti da smo mi ljudi sve sami učinili. Zapravo je Bog taj koji sve žini. U najboljem slučaju, mi samo dopuštamo da nam se nešto učini. U određenom smislu, mogli bismo čak kazati da je Bog taj koji se pretvara. Trolični Bog, da tako kažemo, ispred sebe vidi ustvari samoljubivu, pohlepnu, gundavu i pobunjenu ljudsku životinju. On kaže: “Hajde da se pretvaramo kao da to nije obično stvorenje, već moj Sin. On je poput Hrista zato što je čovek, jer je Hristos postao čovek. Pretvarajmo se da mu je nalik i po Duhu. Ponašajmo se prema njemu kao da je on ono što nije. Igrajmo se, kako bismo igru pretvorili u stvarnost.” Bog vas smatra *malim* Hristom. Hristos se nalazi pored vas kako bi omogućio taj preobražaj. Usudili bismo se reći da ova zamisao božanske opsene izgleda na prvi pogled vrlo čudna. Da li je ona zaista takva? Zar nije baš to način na koji ono više uzdiže ono niže? Majka uči dete da govori tako da mu priča kao da ono razume. Mi se prema psima ponašamo kao da su *ljudi* i baš zbog toga oni vremenom postaju slični ljudima.

8. DA LI JE RELIGIJA TEŠKA ILI LAKA

U prethodnom poglavlju smo razmatrali biblijski zamisao o *oblačenju u Hrista*, odnosno *oblačenju u Božjeg Sina*, kao uslovom da bismo mogli postati pravi Božji sinovi. Želimo napomenuti da to nije samo jedan u nizu religijskih zadataka, to nije neka vrsta vežbe namenjena *posebnim ljudima*. To je suština biblijske religije. Ona ništa drugo ni ne nudi. Želimo sada pokazati po čemu se religija razlikuje od svakodnevnih, običnih zamisli o *moralu* i *dobroti*.

Obična zamisao o *moralu* i *dobroti*, koju svako od nas poseduje pre nego što je postao religiozan, sastoji se u sledećem: kao početnu tačku uzimamo naše obično *ja* sa svim

njegovim željama i interesima. Zatim priznajemo da nešto drugo, nazovimo to *moralom*, *pristojnim ponašanjem* ili *društvenim blagostanjem*, ima pravo na naše *ja*. Ti se zahtevi sukobljavaju s našim željama. *Dobar čovek* bi, dakle, bio onaj koji popušta pred zahtevima koji se pred njega postavljaju. Nešto od onoga što naše *ja* želi da učini, pokazuje se kao *dobro*, kao *ispravno*, pa smo to najčešće prisiljeni prihvatiti kao takvo. Međutim, čovek se nada da će, kad zadovolji sve zahteve koje pred njega stavlja *moral*, *pristojnost*/ ili *društvene norme*, njegov ubogi, prirodni *ja* još uvek imati neke izgleda da živi onako kako se njemu sviđa. U tome smo veoma nalik na poštenog građanina koji uredno plaća porez i pritom se nada da će mu ipak ostati za pristojan život. Razlog svemu tome je u činjenici da nam je početna tačka naš prirodni *ja*.

Iz takvog razmišljanja nužno sledi jedan od sledeća dva zaključka: prestajemo da se trudimo da budemo *dobri*, jer nam je to preteško ili postajemo veoma nesrećni zbog naših uzaludnih nastojanja oko toga. Nema sumnje, ako ste stvarno naumili udovoljiti svim zahtevima koji se postavljaju pred vaš prirodni *ja*, neće vam ostati ništa od čega biste mogli živeti. Što se više potčinjavamo glasu sopstvene savesti, to on više od nas zahteva. A prirodni *ja*, koji zbog toga stalno skapava i uznemirava se, postaje sve više besan. Konačno, prestajemo da se trudimo da budemo *dobri* ili postajemo jedan od onih koji, kako sami kažu, *žive za druge*, ali su uvek nezadovoljni, gundaju, stalno se žale da niko ne primećuje njihovu *dobrotu* i u svakoj prilici ističu svoje mučeništvo. Ako postanete takvi, više ćete muke naneti onima koji s vama žive, nego da ste ostali iskreni sebičnjaci.

Religijski put je drukčiji, on je teži i lakši. Hristos kaže: “Daj mi sve”.

Nije mi potreban tvoj novac, ni tvoje vreme, ni tvoj posao. Ja želim tebe. Nisam došao da mučim tvoju ličnost, tvoje *ja*, došao sam da ga eliminišem. Nema koristi od polovičnih rešenja. Ne želim da posečem tek poneku granu, želim da srušim čitavo stablo. Ne nameravam bušiti zub, ne želim ga popravljati ili ublažiti bol, želim ga izvaditi. Predaj čitavu svoju ličnost, svoje *ja*, sve želje za koje misliš da su pokvarene, kao i one koje smatraš da su nevine, sve to zaboravi. U zamenu ću ti dati novu ličnost, ustvari, daću ti samoga sebe, moja volja postaće i tvoja.”

Ovo je lakše i teže od svega onoga što pokušavamo sami da učinimo. Verujemo da ste i sami primetili da Hristos ponekad kaže da je njegov put vrlo težak, da bi zatim, u drugoj prilici, rekao da je lak. On kaže: “Uzmi svoj krst” - to zvuči kao da ćemo umreti pod

batinama u nekom koncentracionom logoru. Na drugom mestu kaže: “Jaram je moj lak, i breme moje nije teško.” On je mislio i jedno i drugo. Videćemo da je oboje istinito.

Svaki će vam učitelj reći da najlenjiji učenik na kraju mora najviše da uči. To znači sledeće: ako dvojici đaka zadate da nauče neko pravilo, dečak koji je spreman da se potruži, pokušaće da shvati suštinu tog pravila. Lenjivac će ga naučiti napamet, jer to zahteva manje napora. Međutim, nakon pola godine kad bude pripremao ispit, lenji učenik će se satima mučiti s problemima koje će drugi razumeti za nekoliko minuta i pritom čak uživati.

Gledajući dalekosežno, lenjivac na kraju uvek mora više da radi. To možemo reći i ovako: u ratu ili planiranju često moramo preduzeti nešto što od nas zahteva izuzetnu hrabrost, ali u krajnjem slučaju, to je najbolji način.

Ako se u početku plašite, kasnije obično upadnete u još veću opasnost. Prema tome, kukavičluk je najopasniji.

Tako je i ovde. Vrlo je teško, gotovo nemoguće, predati sebe potpuno Hristu, sve svoje želje, brige i nade. Međutim, to je neuporedivo lakše od svega onoga umesto toga pokušavamo učiniti. Mi, naime, nastojimo da ostanemo ono što nazivamo *svoje vlastito ja*, pokušavamo da sačuvamo ličnu sreću kao najdragocenije u životu, a uz to nastojimo biti *dobri*. Puštamo srce i um da idu svojim putem za novcem, zadovoljstvima ili težnjama, nadajući se da ćemo se uprkos tome ponašati pošteno, milosrdno i skromno. A upravo nas je na to Hristos upozorio rekavši da na čičku ne rastu smokve. Ako ja predstavljam polje na kojem nije zasejano ništa osim trave, tada na meni ne može izrasti žito. Ako se trava bude kosila, biće niska, ali će i dalje biti trava, a ne žito. Ako želim da na meni raste žito, promena se mora dogoditi dublje ispod površine. Moram biti preoran i ponovo zasejan. Zbog toga se pravi problem religijskog života nalazi onde gde ga ljudi najmanje traže. Javlja se istog trenutka kad se probudimo. Sve naše želje i nade jure prema nama, poput divljih zveri. Prvo što tada moramo učiniti, jeste da ih odgurnemo od sebe i poslušamo onaj drugi glas, koji drukčije gleda na život i čini da u nama postoji mirniji, jači i prostraniji život. U tome trebamo nastojati čitav dan. Treba da se uklanjamo od prirodne usplahirenosti, nespokojstva i zlovolje, da se uklanjamo s vetrometine vlastite naravi.

U početku se možemo na taj način ponašati samo kratko vreme. Međutim, koliko god ti trenuci bili kratkotrajni, iz njih će novi život strujati u naš duhovni skelet. Tako puštamo Boga da deluje baš onde gde je potrebno. To možemo uporediti i s bojom koja se nanosi na

površinu i onom koja prodire duboko u platno. Hristos nije nikad govorio nejasno, idealistički. Kad je rekao: *budite savršeni*, tada je baš to mislio. Smatrao je da se moramo potpuno predati želji za savršenstvom. To je teško, ali je još teži, zapravo nemogući, kompromis za kojim svi mi čeznemo. Možda se jajetu čini gotovo nemoguće da se pretvori u pticu, ali mu je još teže kao jajetu da nauči da leti. Mi smo poput jajeta. Ne možemo zauvek ostati samo obično, čestito jaje. Iz nas se nešto mora izleći inače ćemo se pokvariti.

Kao što smo rekli, u tome se sastoji čitava religija i nije jednostavno imati to uvek na umu. Lako je misliti da Crkva ima mnogo različitih dužnosti kao što su odbor, građenje crkava, misiju, održavanje službe Božje, isto kao što i država ima čitav niz poslova, poput vojske, politike, ekonomije, itd. Međutim, sve je to na neki način mnogo jednostavnije. Država postoji zato da bi zaštitila običnu, svakodnevnu ljudsku sreću, da bi muž i žena mogli da pričaju pokraj kamina, da bi dvojica prijatelja mirno zidati kuću, da čovek može na miru čitati knjigu ili okopavati svoj vrt. Ukoliko se ljudi sami ne potrudu da unaprede, čuvaju i zaštite takve trenutke i vlastiti način života, svi zakoni, parlamenti, vojska, policija i sve državne mere nisu ništa drugo nego traćenje vremena. Isto tako ni CRkva nema drugi zadatak već da ljude privuče Hristu, da svakog čoveka učini poput Hrista. Ako to ne uviđamo, uzalud su sve crkvene zgrade, sveštenstvo, misije, propovedi, uzalud je čak i sama Biblija. Bog je samo zbog toga postao čovek. Možda je to i jedini razlog postojanja svemira. Biblija govori da je svemir stvoren za Hrista i da se sve što postoji mora sjediniti u njemu. Niko ne razume na koji način će se to dogoditi. Mi ne znamo da li ima života u svemirskim prostranstvima ni kako taj život izgleda (ako ga ima), isto kao što ne znamo kako bi se to primenilo na naš zemaljski život. Na kraju krajeva, to je i razumljivo. Nama je otkriven samo onaj deo opšteg Božjeg plana koji se odnosi na nas.

Nama je pokazan samo onaj način na koji možemo postati deo Hrista, kako možemo postati deo veličanstvenog dara koji Knez čitavog svemira želi ponuditi svom Ocu, dar koji je on sam, odnosno mi u njemu. U Tome je svrha našeg postojanja. Biblija je puna čudnovatih, uzbudljivih nagoveštaja da će se mnogo toga promeniti kad uzmemo udeo u životu Hrista. Ružni snovi će nestati, a jutro će svanuti.

9. IZRAČUNAVANJE CENE

Možda se neko zabrinuo zbog onoga što smo u prethodnom poglavlju rekli o Isusovim rečima - *Budi savršen*. Možda se neko boji da to znači: "Ako nisi savršen neću ti pomoći." I

kako ne možemo biti potpuno savršeni, naš položaj je beznadežan. Ne smatramo da je on tako mislio. Smatramo da je želeo reći sledeće: “Pomoći ću vam jedino u tome da postanete savršeni. Možda očekujete nešto manje, ali vam neću dati ništa što bi bilo manje od toga.”

Da to objasnimo. Posmatrajmo jedno dete koje ima zubobolju. Ono zna da ako ode majci, daće mu sredstvo protiv bolova, pa će moći mirno da spava. Ali, majci ne dolazi pre nego što bolovi postanu neizdrživi. Razlog je ovaj, iako ne sumnja da će mu dati lek protiv bolova, zna da će ga idućeg jutra odvesti zubaru. Nije dakle moglo dobiti ono što je želelo, a da uz to ne dobije i ono što nikako ne želi. Zadovoljava se time da ga zub privremeno prestane boleti. Naravno, on bi ga nakon nekoliko dana ponovo zboleo ako ne bi u međuvremenu otišao zubaru. Dete dobro zna da će zubar početi da pregleda i ostale zube, one koji ga još nisu počeli boleti.

Ako se smemo tako izraziti, naš Gospod je kao zubar. Ako mu otvorite usta, pogledaće vam sve zube. Puno ljudi dolazi k njemu da ih izleči od nekog greha kojeg se stide (recimo kukavičluka ili slično) ili od greha koji zagorčava život i njima i njihovim bližnjima (kao na primer netrpeljivost ili pijanstvo). On će ih od toga *izlečiti*, ali se na tome neće zaustaviti. Možda smo tražili samo jednu sitnicu, ali kad smo ga pozvali, dobili smo *potpuno lečenje*.

Zato je i upozorio čoveka, da pre nego što postane religiozan, dobro *izračuna cenu*. “Nemoj pogrešiti”, kaže on, “ako mi dopustiš učiniću te savršenim. Čim se prepustiš mojim rukama, spremi se da će biti upravo tako. Ništa manje i ništa drugo osim toga ne dolazi u obzir. Imaš slobodnu volju i ako želiš možeš me odbaciti. Ako me ne odbiješ, moraš znati da se neću zaustaviti sve dok potpuno ne obavim posao. Bez obzira na to koliko te to u ovozemaljskom životu stajalo, bez obzira na to koliko će to mene stajati, neću prestati niti ću ti dopustiti da se odmoriš, sve dok ne postaneš doslovno savršen, sve dok moj Otac bez dvoumljenja može reći da si mu po volji, onako kako je i za mene rekao da sam mu po volji. Ja to mogu i učiniću to, s ničim manjim neću se zadovoljiti.”

A opet, to je druga i jednako važna strana medalje, taj Pomagač koji se ne želi zadovoljiti ničim osim potpunim savršenstvom, biće radostan kad vidi naše prve nesigurne korake u savladavanju najjednostavnijeg zadatka s kojim ćemo se sutra susresti. Kako je jednom prilikom istakao jedan pisac, svakom je ocu neobično drago kad njegovo dete napravi svoj prvi korak, ali ni jedan otac, međutim, neće kasnije biti zadovoljan ničim drugim osim

čvrstim, nesputanim, muževnim korakom svog odraslog sina. Isto tako možemo reći da je “Bogu lako ugoditi, ali je teško postići da bude potpuno zadovoljan”.

Praktični zaključak bio bi sledeći: s jedne strane nalazi se činjenica da Bog od nas traži savršenstvo, ali to nas ne bi trebalo obeshrabriti, bar ne u trenutnim naporima da budemo bolji, pa čak ni nakon neuspeha u tim nastojanjima. Kad god posrnete, on će vas podignuti. On vrlo dobro zna da vas vaši napori neće nimalo približiti savršenstvu. S druge strane, morate odmah na početku shvatiti da je cilj kojem vas on vodi potpuno savršenstvo. Nijedna sila, osim vas samih, ne može ga sprečiti da vas tamo dovede. Zbog tog cilja i postojite. Vrlo je važno da to shvatimo, inače ćemo se ubrzo početi povlačiti i opirati mu se. Mnogi koji smo se oslobodili nekih greha, skloni smo smatrati da smo postali *dobri*. Hristos je, eto, učinio sve što smo od njega očekivali i bili bismo mu vrlo zahvalni kad bi na sada ostavio na miru. “Nisam nikada mislio da bih mogao biti svetac, želim biti samo običan, čestit momak.” I kad to kažemo smatramo da smo skromni.

To je kobna greška naravno, nikada nismo želeli a ni tražili da postanemo onakvi kakvima će nas on učiniti. Nije bitno, međutim, ono što smo mi zamišljali za sebe, već kakvima nas je on zamislio. On je izumitelj, mi smo samo *mašina*. On je slikar, a mi slika. Kako bismo uopšte mogli znati kakvima nas je on zamislio? Već je napravio od nas nešto sasvim drugo nego što smo ranije bili. Pre rođenja, još u majčinoj utrobi, prošli smo različite stadijume razvoja. Da smo tada imali dovoljno svesti, možda bismo se zadovoljili da ostanemo embrion, i ne postanemo ljudi koji prolaze kroz bolni proces rađanja. Ali čitavo vreme on je imao svoj plan za nas i odlučio je da ga do kraja sprovede. Isto to se događa sada, samo na višem nivou. Bili bismo sasvim zadovoljni da možemo ostati *obični ljudi*; on je, međutim, odlučio da sprovede drukčiji plan. Odbaciti taj plan ne znači biti skroman, već znači biti lenjivac i kukavica. Pokoriti mu se, ne znači biti taš i megaloman, već poslušan.

Možemo to i drukčije kazati. S jedne strane, ne smemo misliti da ćemo sopstvenim naporima postati *čestiti* ljudi, pa makar samo i jedan dan. Ako nas on ne podrži, niko od nas nije siguran od greha. S druge strane, on je odlučio da svi mi na kraju postanemo sveti heroji i to u istoj meri u kojoj su bili najkarakteriniji ljudi u istoriji. Taj posao neće biti gotov sve dok traje ovaj život, ali on nas namerava približiti tom cilju što je više moguće, pre nego što odemo s ovoga sveta.

Zbog toga se ne smemo iznenaditi i razočarati kad u životu naiđu teška vremena. Kad se čovek obrati Hristu i kad život dobro krene, čini mu se da bi najprirodnije bilo da i dalje sve ide kao po loju. Kad nađu teškoće, bolesti, nemaština, iskušenja, često se razočaramo. Čini nam se da su te teškoće mogle naići u *stara, loša vremena*, ali zašto sada? Zato, jed nas Bog tera dalje, napred, na više nivoe gde ćemo morati da pokažemo više hrabrosti, strpljivosti i ljubavi nego što smo mogli i pretpostavljati. Možda nam se sve to čini nepotrebnim, a to dolazi zato jer još nemamo nikakvu predstavu o tome u kakvo nas biće žli pretvoriti.

Napravićemo jedno upoređenje. Zamislite da ste kuća koju Bog dolazi da popravi. Na početku radova, još nekako razumete šta on radi. Popravlja kakalizaciju, menja crepove na krovu i preduzima slične radove; sami ste znali da to treba popraviti, pa vas to ne iznenađuje. Odjednom, on počinje tako žesto da prekopava po kući, i to vas počinje uznemiravati, u tome ne vidite nikakav smisao. Šta on to smeru? Radi se o tome, da on gradi potpuno novu kuću, ovde podiže novo krilo, onde novi sprat, diže tornjeve, gradi nova dvorišta. Očekivali ste da će od vas napraviti pristojnu porodičnu kućicu, a on gradi palatu. On se sam namerava nastaniti u njoj.

Zapovest *budi savršen*, nije neka idealistička opsena, niti zahtev da se uradi nemoguće. On će nas pretvoriti u bića koja mogu izvršiti tu zapovest. U Bibliji je rekao da smo mi *bogovi* i namerava te svoje reči opravdati. Ako mu to dopustimo (jer ga u tome možemo i sprečiti, ako želimo), on će i najslabije i najgore ljude pretvoriti u divna i besmrtna bića u kojima će bukteti energija, radost, mudrost i ljubav bez premca. Postaćemo čista i sjajna ogledala koja će odražavati Božju neograničenu moć, radost i dobrotu. Taj će postupak biti dugotrajan, a ponekad i vrlo bolan. Jedino je u tome i ničem drugom svrha našeg postojanja. On je ozbiljno mislio kad je to rekao.

10. ZGODNI LJUDI ILI NOVI ČOVEK

Dakle, mislio je ozbiljno ono što je rekao. Oni koji se predaju u njegove ruke, postaće savršeni kao što je i on savršen: savršen u ljubavi, mudrosti, radosti, lepoti i besmrtnosti. Ta promena neće biti završena za vreme ovog života, budući da je sama smrt njen važan deo. Teško je predvideti koliko će to preobraženje uznapredovati za života svakog pojedinog čoveka.

A sada ćemo da razmotrimo pitanje koje se često postavlja. Ako je biblijska religija istinita, zašto se ne vidi da su religiozni ljudi mnogo bolji od ostalih ljudi? Ovo je pitanje delimično vrlo razumno, a delimično prilično besmisleno. Razboritost pitanja leži u sledećem: ukoliko prihvatanje religije ne dovodi do napretka u ponašanju čoveka, ako je on i dalje snob, zloban, zavidan ili preterano ambiciozan u istoj meri kao i ranije, tada *obraćenje*, verovatno, postoji samo u njegovoj mašti. Pravi dokaz da smo istinski prihvatili religiju nalazimo u potvrdnom odgovoru na pitanje: jesmo li uznapredovali u nastojanjima da budemo bolji? Prefinjeni osećaji, veća sposobnost zapažanja, veće zanimanje za *religiju* ništa ne znači, ukoliko pozitivno ne utiče na naše stvarno ponašanje, isto kao što ništa ne znači *osećati se bolje* kad smo bolesni, ako toplomer i dalje pokazuje povišenu temperaturu. U tom su smislu sasvim u pravu oni koji religiju prosuđuju po njegovim *plodovima*. I Hristos je rekao da stablo prepoznamo po njegovom plodu ili, kako mi kažemo, *kolač prepoznamo tek kad ga jedemo*. Kad se religiozni ljudi loše ponašaju, zlo postupaju ili se dovoljno ne trude da postanu bolji, čine religiju manje prihvatljivom sa ostale ljude. Za vreme Drugog svetskog rata često su viđani plakati koji su upozoravali na opasnost od špijuna s ovakvim natpisom: “Lakouman razgovor košta živote.” Isto je tako istina da *lakouman život košta razgovora*. Svojim lakoumnim načinom života možemo druge navesti da pričaju svašta, dajemo im razlog da dovode u sumnju biblijske istine.

U traženju dokaza za delotvornost religije, ljudi u svetu često postupaju prilično nerazumno. Oni ne samo da očekuju da se život svakog čoveka mora promeniti na bolje kad postane religiozan, već govore da će sami postati religiozni tek kad svet bude uredno podeljen u dva tabora, na religiozni i nereligiozni, i kad svi ljudi iz prvog tabora budu u svakom trenutku očigledno bolji od onih iz drugog. Ovakvo je razmišljanje nerazumno iz više razloga.

1) Kao prvo, stvarnost je daleko složenija. Svet se ne sastoji od stopostotnih ateista. Ima ljudi (i to vrlo mnogo) koji postepeno prestaju da budu religiozni, ali se i dalje smatraju takvim. Među njima bi se moglo naći i sveštenika. S druge strane, postoje i takvi koji neprimetno postaju religiozni, premda se još ne nazivaju takvim imenom. Neki pak ne prihvataju u potpunosti biblijske doktrine, a Hristos ih u tolikoj meri privlači da mu oni pripadaju više nego što to sami shvataju. Ima pripadnika drugih religija, koje vodi Božji tajanstveni uticaj da se usredsrede na delove svoje religije, koja je u skladu sa biblijskom religijom, pa takođe pripadaju Hristu bez da to znaju. Tako će, na primer, budista dobre volje

usredsrediti svoju pažnju na budističko učenje o milosrđu i zapostaviti, iako u to možda i dalje veruje, neka druga budistička verovanja. Isto vredi i za mnoge *dobre* neznabošce koji su živeli davno pre Hristovog rođenja. Osim toga, postoji veliki broj ljudi zbunjenog uma i koji su puni protivrečnih verovanja. Prema tome, nema mnogo koristi od opšteg prosuđivanja između biblijski religioznih ljudi i onih ostalih. Na taj način isto možemo prosuđivati, recimo, pse i mačke ili čak muškarce i žene, jer tu tačno znamo ko je ko. Jedna mačka se neće (ni postupno ni iznenada) pretvoriti u psa. Međutim, kad uopšteno upoređujemo religiozne ljude sa nereligioznima, tada obično ne mislimo na stvarne ljude koje poznajemo, već na dve nejasne zamisli pokupljene iz neke knjige ili novina. Ako želite uporediti lošeg religioznog čoveka s dobrim ateistom, morate misliti na dve stvarne osobe koje poznajete. Ukoliko tako ne postupamo, samo gubimo vreme.

2) Pretpostavimo, dakle, da ne govorimo više o zamišljenom religioznom i nereligioznom čoveku, već o dve stvarne osobe iz susedstva. Čak i tada moramo paziti da ne bismo postavili pogrešno pitanje. Ako je biblijska religija istinita, tada bi trebalo da sledi:

a) da će svaki biblijski religiozan čovek biti bolji čovek nego što bi bio da kojim slučajem nije religiozan,

b) da će svaki onaj ko postane religiozan, u biblijskom smislu, postati ujedno bolji nego što je bio pre toga.

Isto tako, kad bi reklama koja preporučuje zubnu pastu "Blend" bila istinita, iz toga bi trebalo da sledi da će onaj koji upotrebljava tu pastu imati bolje zube nego kad je ne bi upotrebljavao. To što neko, ko upotrebljava "Blend" zubnu pastu (i ko je od roditelja nasledio loše zube) nema tako lepe i zdrave zube kao neki mladi crnac, koji uopšte ne koristi pastu za zube, ne mora značiti da je reklama netačna. Gospođa Jovanović, koja je religiozna, može imati daleko prljaviji jezik od, recimo, nekog Marka Nikolića koji je ateista. Samo po sebi, to nam ne govori ništa o ispravnosti religije. Pitanje je kakav bi jezik imala gospođa Jovanović da slučajno nije religiozna, a kakav bi Marko imao kad bi kojim slučajem postao religiozan. Prirodni uslovi i vaspitanje u mladosti odredili su temperament i Marka i gospođe Jovanović. Biblijska religija tvrdi da ona može oba temperamenta staviti pod novu *upravu*, samo ako joj to dopuste. S pravom se možemo pitati da li će nova uprava, ako joj dopuste da stvar preuzme u svoje ruke, popraviti stanje u kojem se *preduzeće* nalazi. Znamo da je ono čime treba *upravljati* u Markovom slučaju, znatno *kvalitetnije* od onoga što nalazimo kod gospođe

Jovanović. Ali ne radi se o tome. Da bismo ocenili sposobnost uprave neke fabrike, ne smemo uzimati u obzir samo njen ukupni proizvod, već i postrojenja. S obzirom na zastarela postrojenja fabrike A čudo je da ona uopšte proizvodi. Uzimajući u obzir prvorazrednu opremu fabrike B, njen ukupni proizvod bi mogao biti još veći nego dosada. Bez sumnje, dobar upravnik fabrike A uvešće nove mašine čim bude mogao, ali za to treba vremena. Nizak ukupni proizvod nipošto ne mora značiti da je za to kriv upravnik.

3) Pođimo još dalje. Upravnik namerava u fabriku uvesti nova postrojenja: pre nego što Hristos završi s gospođom Jovanović, ona će postati vrlo *draga* osoba. Ali kad bismo ostali jedino na tome, izgledalo bi kao da je Hristos želeo gospođu Jovanović podignuti na nivo na kome se Marko nalazi. Dakle, stvari smo postavili tako kao da je Marko sasvim ispravan, kao da je religija potrebna samo lošim ljudima a dobri mogu i bez nje, i kao da je *dobrota* jedino što Bog traži od nas. To je sasvim pogrešno. U Božjim očima, Marku je *spasenje* potrebno u istoje meri kao i gospođi Jovanović. U određenom smislu, ovde se uopšte ne radi o *dobroti* što ćemo odmah pokušati da objasnimo.

Ne možete od Boga očekivati da Markovu blagu ćud i prijateljski nastup gleda isto onako kao što mi gledamo. Markov karakter je ishod prirodnih okolnosti i uzroka koje stvara Bog. Kad bi to bilo pitanje samo temperamenta, dobre strane karaktera bi se menjale u zavisnosti od stanja varenja ili drugih okolnosti. Dobrota je, zapravo, Božji dar Marku, a ne suprotno. Isto tako prirodnim uzrocima, koji deluju u svetu koji je iskvaren grehom već vekovima, Bog je dopustio da u gospođi Jovanović proizvedu uskogrudnost i slabe živce čemu treba zahvaliti najveći deo njene neugodne naravi. On u njoj to namerava popraviti kad sam odluči. Međutim, za Boga to nije ključno pitanje i ono ne predstavlja neku teškoću. To ne zabrinjava. Ono na šta on gleda, nije čak ni njemu lako, jer po prirodi stvari ni on to ne može ostvariti pukom upotrebom moći. Bog za to čeka i u slučaju gospođe Jovanović i Marka Nikolića. To je nešto što mu oni mogu slobodno dati, ali isto tako i slobodno uskratiti. Hoće li se ili neće okrenuti prema njemu i tako ispuniti svrhu za koju su stvoreni? Slobodna volja u njima titra poput magnetske igle kompasu. Međutim, ova igla može birati, ona može ali i ne mora pokazivati pravi smer. Da li će se zavrteti i umiriti okrenuta prema Bogu?

Bog joj u tome može pomoći, ali je ne može na to prisiliti. Ne može, da tako kažemo, ispružiti ruku i postaviti je u ispravni položaj, tada više ne bismo mogli govoriti o slobodnoj volji. Da li će gospođa Jovanović i Marko Niković pružiti Bogu svoju narav? Od toga sve zavisi. Manje je važno da li je u tom trenutku njihova narav dobra i dopadljiva ili nije.

Nemojte ovo pogrečno shvatiti. Bog neugodnu narav ne smatra nečim dobrim, dok prijatnu narav smatra poželjnom i dobrom, kao što je dobar hleb, sunce ili voda. Ali on je taj koji nam sve to daje, mi samo primamo. On je stvorio i Markove zdrave živce i dobro varenje, a odakle je to došlo, onde ima još mnogo toga. Koliko nam je poznato, Boga ništa ne košta da stvori dobre stvari, međutim, obraćenje buntovne volje košta ga pribijanja na krst. Upravo zato što čovek poseduje slobodnu volju, može ga odbiti, bio on dobar ili loš čovek. Budući da je dobrota koju nalazimo u Marku tek deo naravi, od nje na kraju neće ništa ostati. I sama će narav nestati. Prirodne se sklonosti u Marku združuju kako bi načinile ugodan psihološki uzorak, isto kao što se prirodne pojave združuju, pri zalasku sunca, da bi stvorile skladnu kombinaciju boja. Neće proteći mnogo vremena (to je, naime, svojstveno prirodi) i one će se raspasti, uzorak će u oba slučaja nestati. Marko je mogao taj trenutni uzorak pretvoriti (bolje rečeno dopustiti Bogu da to učini) u lepotu večnog duha, ali on nije iskoristio tu mogućnost.

Ovde se suočavamo s paradoksom. Sve dok se ne obrati Bogu, Marko misli da je sam zaslužan za svoju dobru narav. Sve dok tako misli, on za nju nije nimalo zaslužan. Tek kad shvati da nema dobru narav vlastitom zaslugom već je ona Božji dar, kad je preda ponovo u Božje ruke tada počinje učestvovati u stvaranju samoga sebe. Čovek može sačuvati samo ono što slobodnom voljom daje Bogu. Ono što želimo da sačuvamo samo za sebe, kad-tad ćemo sigurno izgubiti.

Zato ne treba da se čudimo kad među religioznim ljudima naiđemo na lošeg čoveka. Kad bolje razmislite, videćete da postoji razlog zašto možemo očekivati da više loših ljudi dolaze Hristu nego dobrih. U vreme dok je Hristos živio na zemlji, nekima to nije bilo pravo. On je naprosto privlačio baš takve *užasne tipove*. Ima i danas takvih kojima to nije pravo, a neće im nikada ni biti. Zar ne vidite zašto je to tako? Hristos je rekao: “Blago siromašnima” i “Teško će bogataši ući u Nebesko carstvo.”

Nema sumnje da je u prvom redu mislio baš na prave bogataše, na one koji imaju mnogo novca i na prave siromahe, one koji nemaju ništa. Ali zar se njegove reči ne odnose i na drugu vrstu bogatstva i siromaštva? Jedna od opasnosti materijalnog bogatstva sastoji se u zadovoljavanju samo s onom vrstom *sreće* koja se kupuje novcem, pa se tako ne može prepoznati osnovna potreba za Bogom. Ako nam se čini da sve probleme u životu možemo rešiti potpisivanjem čekova, lako se može dogoditi da zaboravimo kako smo u svakom trenutku našeg života potpuno zavisni od Boga. Očigledno je da prirodni darovi nose u sebi

istu opasnost. Ako imate dobre živce, inteligenciju, zdravlje, ako ste omiljeni u društvu i potičete iz *dobre* porodice, lako ćete se samo time zadovoljiti. *Zašto mešati Boga u sve to?* - možda ćete upitati. Srazmerno se lako postiže određeni nivo dobrog ponašanja ako niste jedan od onih religioznih ljudi koji se bave seksom, alkoholom, nervozom i zlovoljom. Svi govore da ste dobar momak i (među nama) vi se sa tim slažete. Lako ćete poverovati da svu tu privlačnost karaktera treba da zahvalite jedino sebi, i teško da ćete osetiti potrebu za jednom drugom, boljom dobrotom. Takvi ljudi teško spoznaju svoju potrebu za Hristom, sve dok ih jednog dana njihova narav ne izneveri, dok se ne pokoleba njihovo zadovoljstvo. Drugim rečima, i bogataši će u ovakvom smislu, teško ući u Nebesko carstvo.

Sasvim je drukčije s *problematičnim* ljudima, onim beznačajnim, priprostim, plašljivim, izopačenim, beskrvnim, usamljenim stvorenjima ili s ljudima žestoke naravi, senzualnim i neuravnoteženim. Ako se takvi makar i malo potrudite da budu *bolji*, tada dvostruko brže shvate da im je potrebna pomoć. Takvima treba Hristos i ništa drugo. Oni mogu uzeti svoj krst i slediti ga, ili očajavati. Oni su izgubljene ovce. Hristos je došao upravo zato da takve nađe i spasi. Oni su (u takvom vrlo stvarnom i strašnom smislu) *siromašni*. Međutim, on ih je blagoslovio, oni su ti *odvratni* ljudi s kojima se Hristos druži. Fariseji i danas kao i nekad govore: "Da u Hristovoj religiji ima nečeg vrednog, ovi ljudi ne bi bili sa Hristom."

U ovome bi neki mogli naći upozorenje, a drugi ohrabrenje. Ukoliko si *drag* i *dobar*, ako ti vrline nisu teret, budi oprezan! Mnogo se očekuje od onih kojima je mnogo dano. Ako sebi u zaslugu pogrešno pripisete ono što vam je Bog darovao kroz vašu narav i ako ste time zadovoljni, još uvek ste buntovnik. Ti će isti učiniti vaš pad strašnijim, pokvarenost još složenijom, a loš primer još kobnijim. Sotona je jednom bio anđeo, njegovi su prirodni darovi bili otprilike u tolikoj meri iznad naših, koliko su naši iznad šimpanzinih.

Ako ste pak ljudi, otrovani lošim vaspitanjem u kući u kojoj je vladala opasna ljubomora i besmislena svađa, ako ste opterećeni i ne vidite izlaz, ako nemate mogućnosti da birate ili ste rob neke polne izopačenosti, ako vas grešni porivi teraju da ste grubo prema najbližim prijateljima, ne očajavajte. Bog sve to zna. Vi ste jedan od onih siromašnih koje je on blagoslovio. On dobro poznaje slupana kola koja pokušavate da vozite. Istrajte u tome. Učinite šta možete. Jednog dana (možda na drugom svetu, a možda i mnogo pre), on će ih baciti u staro gvožđe i dati vam nova. A tada, iznenadićete sve nas, kao i samog sebe, jer ste naučili da vozite u teškoj školi (*neki od zadnjih biće prvi, a neki od prvih biće zadnji*).

Biti mio i drag, biti zdrava, potpuna osoba, zaista je divno. Moramo se truditi da upotrebimo sve mere koje su nam na raspolaganju: medicinske, vaspitne, ekonomske i političke, kako bismo stvorili svet u kojem će ih što više imati prilike da budu *dragi i mili*, a ne stvaranje neozbiljnog i nezadovoljnog religioznog čoveka za kojega će reći: “Aha, eto tog novog čoveka kojim se hvalite! Dajte mi radije starog.” Ali kad počnete uviđati da je religija moguća i na drugim nivoima, moraćete priznati da ovakvim primedbama samo zaobilazite temu. Šta uopšte možemo znati o duhovnom stanju drugih ljudi, prilikama u kojima se nalaze, o njihovim borbama? Poznajemo samo jednog čoveka i jedino njegova sudbina leži u našim rukama. Ako ima Boga, vi ste na neki način, sami s njime. Ne možete ga odstraniti ako razmišljate o osobinama vašeg suseda ili sećajući se onoga što ste pročitali u nekoj knjizi. Od kakve će koristi biti sve to naklapanje (ko zna da li ćete se uopšte sećati) kad umrtvljujuća magla koju nazivamo *priroda* ili *stvarni svet* nestane, a Prisutnost u kojoj ste se oduvek nalazili postane opipljiva, neposredna i neizbežna?

11. NOVI ČOVEK

U prethodnom poglavlju smo uporedili Hristovo delo u stvaranju Novog Čoveka s pretvaranjem konja u krilato biće. Upotrebili smo takav krajnji primer zato da bi naglasili kako se tu ne radi o običnom usavršavanju, već o preobraženju. To nije promena od pametnog čoveka ka još pametnijem, to je promena koja kreće u sasvim drugom smeru, promena od Božjih stvorenja u Božje sinove. Prvi slučaj ovakve promene se dogodio u Palestini pre dve hiljade godina. Ustvari, ovaj novi korak u promeni čoveka se od prethodnih ne razlikuje samo po tome što u prirodu dolazi spolja, već i po nekim drugim karakteristikama.

1) On se ne odvija polnim razmnožavanjem. Treba li nas to čuditi? Razvoj čoveka je išao i drugim putevima.

2) U ranijim razdobljima živa bića nisu mogućnost izbora promene kao danas, a ako su je i imala, onda je ona bila neznatna. Napredak se uglavnom odvijao mimo njihove volje; on im se, da tako kažemo, tek slučajno dogodio. Međutim, taj novi korak preobraženja stvaranja u Sinove, voljni je korak zato jer ga slobodnom voljom možemo odbiti kad nam je ponuđen. Ako želimo, možemo se povući, možemo se ukopati i pustiti da novo čovečanstvo ide dalje i bez nas.

3) Hrista smo nazvali *prvim primerkom* novog čoveka. Naravno, on je daleko više od čoveka. On nije novi čovek po tome što predstavlja uzorak nove vrste, on je potpuno određeno novi čovek. On je izvor i središte života svih novih ljudi. Došao je u stvoreni svet dobrovoljno, donoseći novi život (nov za nas; duhovni život sam po sebi postoji oduvek). Taj se život ne prenosi naslednim osobinama, već onim što smo nazvali *dobrom zarazom*, a ljudi ga dobijaju ličnim susretom s njim, postaju *novi*, jer se nalaze u *njemu*.

4) Ovaj korak preduzet je brzinom većom od prethodnih. U upoređenju s potpunim razvojem čoveka na ovoj planeti, širenje biblijske religije izgleda kao blesak munje. Mnogo puta su ljudi misli da biblijska religija umire, bilo zbog progonstva, bilo zbog pokvarenosti i među samim religioznim ljudima. Očekivalo se da će je islam srušiti, zatim pojava prirodnih nauka i velikih protivbiblijskih pokreta. Međutim, svet se svaki put prevario i razočarao. Prvo razočarenje pojavilo se neposredno nakon što su razapeli Hrista. On je ponovo oživeo. I tako, u određenom smislu, potpuno razumemo koliko se to svetu može činiti nepoštenim, sve se to stalno ponavlja. Svet i dalje ubija ono što je on započeo i svaki put, tek što su poravnali zemlju na grobu, odjednom čuju da je njegova ideja dalje živa i da se pojavila negde drugde. Nije čudo da nas mrze.

5) Rizik u igri postaje veći. Padom u ranijoj odluci biće gubi nekoliko godina života na zemlji - često čak ni to. Padom u ovoj odluci, gubimo nagradu koja je (u najužem smislu reči) beskrajna. Sada je, naime, došao presudni trenutak. Stoleće po stoleće Bog je upravljao prirodom do tačke kad je stvorio bića koja mogu (ako to žele) biti izvučena iz nje i mogu se preobraziti po karakteru u *bogove*. Da li to ona zaista žele? Na neli je način to slično onom odlučnom času kad se dete treba roditi. Sve dok se ne uzdignemo i sledimo Hrista, mi smo samo delovi prirode, nalazimo se u njenoj materici. Njena trudnoća je bila dugotrajna, bolna i zabrinjavajuća, ali je uskoro dosegla vrhunac. Došao je veliki trenutak. Sve je spremno. Stigao je i lekar. Hoće li *porodaj* proći normalno? Međutim, ovo rođenje se uveliko razlikuje od običnog. Kod običnog rođenja, dete nema izbora, dok ovde ima. Pitamo se šta bi jedno obično dete učinilo kad bi moglo da bira? Možda bi više volelo da ostane u mraku, toploti i sigurnosti majčine utrobe. Mislilo bi, naime, da majčina utroba znači sigurnost. I baš tu bi pogrešilo. Ako bi i dalje ovde ostalo, umrlo bi. Dakle stvari stoje tako, novi korak je učinjen i on još uvek *traje*. Širom cele zemaljske kugle već su raštrkani novi ljudi. Neke je, kao što rekosp, teško prepoznati, dok se drugi odmah prepoznaju. Često ih susrećemo. Sama njihova lica i glasovi drukčiji su od naših, čvršća su, mirmija, srećnija i izražajnija. Počinju

onde gde većina nas posustaje. Oni su, dakle, prepoznatljivi, ali morate znati na šta kod njih treba da obraćate pažnju. Oni uopšte neće odgovarati predstavi o *religioznim ljudima* koju obično imamo na osnovu onoga što čujemo ili pročitamo. Oni ne privlače pažnju na sebe. Kad vam se čini da ste prema njima ljubazni, oni su, ustvari, ljubazni prema vama. Oni vas vole više nego drugi, ali vas manje trebaju. Obično će vam se činiti da takvi imaju na raspolaganju mnogo vremena; pitaćete se, a odakle im. Kad prepoznate jednog među njima, drugog ćete prepoznati mnogo lakše. Pretpostavljamo (jer kako bi to mogli znati), da oni jedan drugog prepoznaju odmah i nepogrešivo, bez obzira na boju, pol, klasu, starost, pa čak i uverenje.

Bilo bi pogrešno, međutim, misliti da su novi ljudi međusobno slični, u običnom smislu reči. Veliki deo onoga što smo izložili u poslednjem poglavlju, možda bi vas moglo navesti na takvu pomisao. Postati novi čovek, znači izgubiti ono što nazivamo *mi*. Moramo izaći iz sebe i ući u Hrista. Njegova volja mora postati naša, moramo imati njegove misli, *imati um Hrista*, kako kaže Biblija. Ako je pak Hristos jedan i ako on mora biti *u* svima nama, zar iz toga ne sledi da ćemo svi mi biti potpuno isti? Na prvi pogled zaista izgleda tako, ali u stvarnosti je to potpuno drukčije.

Ovde nije lako dati odgovarajuću sliku koja bi u potpunosti objasnila naš stav, jer ne postoje dve stvari koje su u onakvom međusobnom odnosu u kakvom je Stvoritelj prema svom stvorenju. Najbliže (iako nesavršeno) upoređenje bilo bi sledeće: zamislite mnoštvo koje je oduvek živelo u tami. Dolazite k njima i pokušavate da im objasnite kako izgleda svetlo. Možete im reći da kad bi izašli na svetlo, ono bi ih sve obasjalo, postali bi njegov odraz i tako postali vidljivi. Budući da bi sve njih u tom slučaju obasjavalo isto svetlo, na njega bi svi jednako reagovali (to jest, odbijali bi ga). Zar nije verovatno da će ti ljudi pretpostaviti kako su svi zbog toga slični? Mi, naprotiv, znamo da će svetlo izneti na videlo upravo razliku među njima. Ili, zamislite čoveka koji ne zna ništa o soli. Date mu malo da proba i on će osetiti određeni jak i oštar ukus. Tada mu kažete da je u vašoj domovini kuvanje nezamislivo bez soli. Zar ne bi bilo prirodno da bi on odgovorio: “U tom slučaju, sva vaša jela imaju isti ukus, jer ukus materije kojeg ste mi dali sigurno uništava sve ostale ukuse.” Međutim, znamo da je stvarni učinak soli upravo suprotan, ne samo da ne ubija ukus pasulja, graška ili zelja, već ih ističe. Stvarni ukus jela nećete osetiti dok ga ne posolite. (Naravno, kako smo vas već upozorili, to nije naročito uspešno upoređenje, jer, na kraju krajeva, ako

dodate previše soli ubićete njome svaki drugi ukus, dok ukus ljudske ličnosti ne možete odstraniti ako dodate previše Hrista.)

Nešto slično postoji između Hrista i nas. Čim više odbacujemo ono što nazivamo *mi*, što više dopuštamo da nas *preuzme*, to potpunija postaje naša ličnost. Hrista ima *toliko mnogo*, da bi milioni i milioni *malih* različitih *Hristosa* bilo još uvek premalo da ga potpuno izraze. Sve ih je on stvorio. On je stvorio, poput pisca koji stvara likove u svom romanu, sve one ljude kojima smo vi i ja predviđeni da postanemo. U tom smislu, naša prava ličnost čeka nas u njemu. Nema nikakve koristi nastojati da bez njega budemo *svoji*. Što *mu* se više opiremo i pokušavamo da živimo oslonjeni samo na sebe, to nad nama više vladaju nasledne osobine, vaspitanje, okolina i prirodne sklonosti. Zapravo, ono što tako ponosno nazivamo *ja*, samo je veza niza događaja koje nismo pokrenuli i koje ne možemo zaustaviti. Ono što nazivamo *svojim željama*, ustvari su samo telesne potrebe organizma, želje kojima su me *napumpali* drugi ljudi. Previše spavanja, obilna hrana i mnoštvo pića, biće pravi uzrok onoga što smatram da je moja svesna odluka da, recimo, imam seksualni odnos sa devojkom koja sedi do mene u autobusu. Propaganda će biti stvarni izvor onoga što smatram svojim političkim stavovima. U prirodnom stanju u kojem se nalazim, nisam ni približno toliko autentičan koliko volim zamišljati, a najveći deo onoga što nazivam *ja*, može se vrlo lako objasniti. Tek kad se okrenem Hristu i kad sebe predam njegovoj ličnosti, tada počinjem da posedujem sopstvenu ličnost.

Na početku smo rekli da u Bogu postoje Ličnosti. Sada ćemo otići još dalje, jer stvarne ličnosti ne postoje nigde drugde. Sve dok sebe ne predate njemu, nećete imati svoj stvarni *ja*. Samo među *najprirodnijim* ljudima nalazimo jednoznačnost, nikako među onima koji su se predali Hristu. Zar nisu svi tirani i osvajači kroz istoriju bili upravo monotono isti?

Moramo se, međutim, istinski i potpuno predati. Svoje prirodno *ja* moramo, da tako kažemo, *slepo* odbaciti. Hristos će nam zaista dati stvarnu ličnost, ali ne smemo mu se obratiti samo zbog toga. Sve dok se brinete za sopstvenu ličnost vi mu se uopšte ne obraćate. Prvi koeak mora biti nastojanje da potpuno zaboravite na sebe. Vaš stvarni novi *ja* (koji je Hristov kao i vaš, a vaš je zato jer je i njegov), neće se pojaviti sve dok ga ne zatražite. Pojaviće se tek kad započnete tražiti njega. Da li vam to zvuči neobično? Isto načelo susrećemo i u sasvim običnim, svakodnevnim pojavama. Čak ni u društvenom životu nećete ostaviti dobar utisak na ljude, ukoliko se ne prestanete brinuti o tome kakav utisak ostavljate.

U književnosti kao i u ostalim granama umetnosti onaj ko se brine samo o originalnosti, nikada ne postaje originalan. Ako pak jednostavno pokušate izraziti istinu (ne brinući se o tome koliko je puta to već učinjeno), postaćete originalni, a da toga nećete biti ni svesni. Tako je svugde u životu. Odreknite se *sebe* i pronaćićete svoju stvarnu ličnost. Izgubite li svoj život sačuvaćete ga. Predajte se smrti, i to smrti svakodnevnih želja i pobuda, i na kraju predajte smrti i sopstveno telo, umrite svakim delićem svog bića i pronaći ćete večni život. Nemojte ništa zadržati. Ništa od onoga što ste zadržali neće biti stvarno vaše. Ništa od onoga što u vama nije umrlo neće vaskrsnuti. Tražite li sebe, na kraju ćete naći samo mržnju, usamljenost, očaj, bes, ruševine i raspadanje. Međutim, tražite li Hrista, naći ćete ga, a s njime i sve ostalo.

K. S. Luis

Bez obzira na stepen obrazovanja, nemoguće je odlučiti da li je hrišćanstvo istinito ili lažno, ukoliko ne znamo o čemu se tu zapravo radi. Danas, baš kao i u vreme kad je K. S. Luis napisao ovu knjigu, ima mnogo onih koji baš ništa ne znaju o hrišćanstvu ili o njemu imaju potpuno krivu predstavu. Bilo bi glupo da se u tome pogledu zavaravamo.

Poznati književni kritičar, dugogodišnji profesor srednje-vekovne i renesansne književnosti na Oksfordu i Kembridžu, pisac mnogih djela, K. S. Luis dugi je niz godina bio ateista, odbacujući hrišćanstvo kao zamisao koju su ljudi stvorili da bi se oslobodili osećaja beznadežnosti i straha.

Međutim, on je bio preveliki intelektualac i previše pošten. Kroz svoja je istraživanja osetio da je doveden pred zid. "Mlad čovek koji želi ostati pravi ateist, ne može da bude dovoljno oprezan pri izboru onoga što čita," jednom je napisao. "Zamke se nalaze posvuda". Konačno je i sam popustio. "Popustio sam i priznao da je Bog zaista Bog, kleknuo sam i molio se i te noći verovatno, nije bilo jadnijeg i bezvoljnijeg obraćenika u celoj Engleskoj".

Tragajući za istinom, Luis je želeo pronaći odgovor na pitanja kao što su: zašto Bog dozvoljava patnju, zašto se hrišćanstvo jedino smatra istinitim, da li se se čudesa stvarno dogodila. Sasvim prirodno, postavio je pitanja koja i drugi ljudi postavljaju. U ovoj je knjizi izložio neke razloge koji su ga naveli da poveruje.